

S'uva Qoy

1,000,000 dirsi kiyb fyaadis

1.1 10,000 dirsi kiyb fyaadisara bangars səga

10,000 dirsi kiyb fyaadisara nababaka xsaafaka

Bazhxnbaab 1.1

1. Haaskn qaanqa kiybara noogu aabka xsaafitə.

A. 9,854 B. 7,996 Ch. 8,090 C'. 6,543 D. 4,777 E. 6,060

2. Saxinsqa dachabaab noogu aabka xsaafitə.

A. $4,530 = \square \times 1,000 + \square \times 100 + \square \times 10 + \square \times 1$

B. $3,085 = \square \times 1,000 + \square \times 100 + \square \times 10 + \square \times 1$

Ch. $5,476 = \square \times 1,000 + \square \times 100 + \square \times 10 + \square \times 1$

3. Haaskn qaanqa astabara fyaadika xsaafitə.

A. Zeed shika zeedtamuka uc'uka

B. Sagn shika tubsu tamuka

Ch. Uc'u shika tubsutamuka

Arxu kobxnbaab

Qoy fyaadira íti nababanta vyaznta gadutə kadu kadu fyadutə íti “,” mirkiti anbaab basuskiyákə. Yiskn adiqə fyaadi iy asta kiybara fikus seetə íti nababmbaab təkə.

Amsu 1.1.

Fyaadi iy sən xərzhə xaqamtə íti fyaadisara nababə.

	Tamu shi iy	Shi iy	Baara iy	Tamu iy	Qoy iy
A		5	0	1	4
B		4	7	6	2
Ch	1	0	0	0	0

há nababxukiybta

A. Uc'u shika tamukakubmka

B. Kubm shika tubsu baaraka yaktamuka xaagnka

Ch. Tamu shi

há xsaftukiybta

5,014

4,762

10,000

Qoy fyaadi n tantananta fyaadi iyra xaqamtə n tantanbaab n vyazamə.

Amsu 1.2

Haaskn qaanqa kiybara tantan xsaafitə.

$$A. 378 = 3 \times 100 + 7 \times 10 + 8 \times 1$$

$$= 300 + 70 + 8$$

$$B. 8,049 = 8 \times 1,000 + 0 \times 100 + 4 \times 10 + 9 \times 1$$

$$= 8,000 + 0 + 40 + 9$$

Atnsi 1A

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara nababitə.

A. 104 B. 476 Ch. 8,446 C'. 8,300

2. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara noogu aabka xsaafitə.

A. 74 _____

Ch. 9,966 _____

B. 625 _____

C'. 8,008 _____

3. Haaskn qaanqa kiyb noogu aabka xsaftabara fyaadika xsaafitə.

A. Xaagn baaraka xaagnka

B. Qoy shika tamuka qoyka

Ch. Uc'u shika zeedbaaraka tusu tamuka

C'. Yaku shika tubsu baaraka zeedka

4. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara tantan xsaafitə.

A. 85

B. 775

Ch. 3,458

C'. 9,090

5. Haaskn qaanqa tantanxubara fyaadika xsaafitə.

A. $3 \times 100 + 0 \times 10 + 4 \times 1$

B. $6 \times 1,000 + 3 \times 100 + 0 \times 10 + 5 \times 1$

Ch. $8 \times 1,000 + 2 \times 100 + 3 \times 10 + 0 \times 1$

C'. $9 \times 1,000 + 7 \times 100 + 8 \times 10 + 3 \times 1$

Fyaadisara keknsaka santaka shoshtaka ana

10,000 dirsi kiyb fyaadisara keknsaka santaka shoshtaka ana haaskn santa kadu kifiriqa tamaritikə. Haqasta kaysta fyaadisara keknsaka santaka shoshta ana íti tamaramə.

Bazhxnbaab 1.2

Xaagn xaagnbaab kiytə íti haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhə.

1. Xaagn fyaadi aas ishi keknstanta amsu sesutə íti há bata nongə.

2. Xaaqn ishi fyaadi iy ukuru kiyb fyaadisara aas ishi keknsnta daan nongitə. Amsu atsitə.

3. Xaagn xaagnbaab kiytə 10,000 dirsi kiyb uc'u fyaadi xsaafitə. Qoysns íti yartis xaagnbaab íti xsaafabara santaka shoshtaka ishi anə. Há bangarsnsara íti astamarnskn maakiytə.

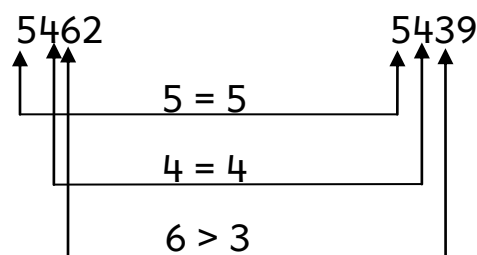
Arxu kobxnbaab

1. Xaagn fyaadis ishi keknsukiybta anga fyaadi iy ankiyb kota ges fyaadi iy ankiybkkn gerta təkə.
2. Xaagn qoy zaara fyaadi iy ankiyb fyaadisara n' keknsukiybta kagata gadutə fyaadisara n' keknsukiybta gerta ankiyb gerta há footamə.

Amsu 1.5

$329 > 87$ askn naba 329 fyaadis kadu qoy kooknta xsaftukiybta 87 fyaadis xaagn do ishi qoy kooknta xsaftukiykə yiz yeshnta $329 > 87$ gama təkə.

$5,462 > 5,439$ askn naba kagata gadutə kaari vyznta n' keknskukiybta kyamukiyb fyaadisara n' yaafamə.

Yiz yeshnta $5,462 > 5,439$

Askn naba tamu iy kiybara n' seebta yaku kadukn há anguxukiykə.

Atnsi 1B

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara $>$, $<$ ka = mirkixi xaqamtə íti keknsə.

A. 2,514 _____ 999

B. 652 _____ 671

Ch. 7,425 _____ 7,419

C'. 8,993 _____ 9,001

D. 3,224 _____ 3,224

2. Haaskn qaanqa kiybara íti dabtara bata xsaafutə íti kotnsabka gadutə íti kaari vyatsab fyaadiqa.

A. 2, 654, 3,466, 2,626, 3,475, 1,515

B. 5,386, 5,368, 5,382, 5,295, 5,925

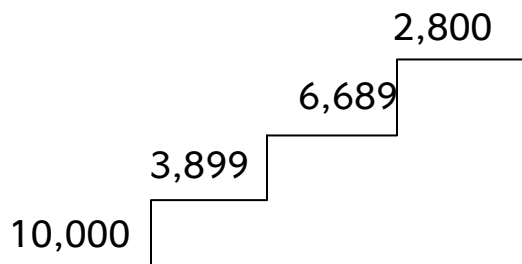
Ch. 7,424, 7,442, 7,244, 4,742, 7,324

3. Gaziqa timirti iyta kiyb tamaaris ketasta 3800 təkə. Onja timirti iy tamaaris kaysta 2,987 təkə.

A. Gaziqa timirti iyta tamaariska onja timirti iy tamaarskn basnta naas timirti iy tə anga tamaari dadu aatukiy?

B. Onja timirti iy tamarsknka Gaziqa tamaariskn yirukiyb timirti iy naas tə? gebm tamaarika há yirukiy?

4. Siviris bata íti səgab amsns gonchi qoysns fyaadi antə íti kekns sesə.

A. Kotnsabka gadutə íti santaka shoshtaka anə.

B. Vyatsabka gadutə íti kaari kotnsabqa santaka shoshtaka anə.

1.2 1,000, 10,000 ka 100,000 wogusis

1,000,000 dirsi kiyb 1000 wogusis

Bazhxnbaab 1.3

Haaskn qaanqa baabara xaagn xaagn baab kiytə íti bazhə.

1. Haaskn qaanqa 1,000 wogusi footab fyaadis naas tə?
A. 600 B. 1,000 Ch. 2,500 C'. 63,000
2. 10,000 yirukiyb 1,000 wogusira xsaafitə.
3. Sənxərzhsara xsotsitə.

×	10	20	30	40	50
1,000	10,000				

Arxu kobxnbaab

1. Vyaznta yaftukiyb kadu fyaadis keta zeeru footab keta 1000 wogusi təkə.
2. Qoy xsoxsnsab fyaadi 1,000 wogusi gexukiyb fyaadinsara xsaafutə askn shishta kadu zeeru n anamə gexus təkə. Amsu $5 \times 1,000$
5,000

Amsu 1.4

- A. 32,400 fyaadins haas 1,000 wogusi təra. Askn naba 32,400 vyaznta yaftukiyb kadu fyaadis ketasta zeeru təra.
- B. 456,000 fyaadns haas 1,000 wogusi təkə. Askn naba ketasta vyaznta yaftukiyb kadu fyaadis zeeru təkə.

Atnsi 1 Ch

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadiskn basnta 1,000 wogusi footabara kesitə.

A. 1,500

B. 24,000

Ch. 5,570

C'. 100

2. Sənxərzhsara xsotsitə.

A.

×	1,000
12	
26	26,000
37	
73	

B.

×	1,000
60	
70	
80	
90	90,000

Ch.

×	100	300	500	800	1,000
1000			500,000		

1,000,000 dirsi kiyb 10,000 ka 100,000 wogusis

1,000,000 dirsi kiyb 1,000 wogusi footabara aas íti yaafanta haaskn santa tamaritikə. Haaqasta kaysta 10,000 ka 100,000 wogusis haas íti yaafanta íti tamaramə.

Bazhxnbaab 1.4

Haaskn qaanqa kiyb ooxhnsara íti gəri bangarsitə.

1. 10,000 wogusi footabara seetə aas íti xuusa?
2. 100,000 wogusi footabara seetə aas íti bangarsa?
3. Qoy astab fyaadira 10,000ka wogusta há bangarsinsara kaasju n yaafmbaab kookn aas tə?
4. 100,000 wogusira kaasu aas n yaafa?

Arxu kobxnmbaab

1. Fyaadi qoy kooknta xaftukiybkn vyaznta kubm fyaadis ketasta zeeru ishi footnote fyaadis 10,000 wogusi tyəkə.
2. Vyaznta yaftukiyb uc'u fyaadis ketasta zeeru ishi footnta fyaadis 100,000 wogusi təkə.

Amsu 1.5

- A. 50,000 fyaadins haas 10,000 wogusi təkə. Askn naba 50,000kn vyaznta yaftukiyb kubm fyaadis ketasta zeeru təkə.
- B. 600,000 fyaadins haas 100,000 wogusi təkə. Askn naba 600,000kn vyaznta yaftukiyb 5 fyaadis ketasta zeeru təkə.

Ch. $33 \times 10,000 = 330,000$

C'. $5 \times 100,000 = 500,000$

Atnsi 1C'

1. Haaskn qaanqa kiybara dacha ishi kiynta gama kiyra ishi kiynta s'onqu geytə.

A. 1,000 wogusi footab fyaadis 10,000 wogusi təkə.

B. 100,000 wogusi footab 10,000 wogusi təkə.

Ch. 10,000 wogusi footab 1,000 wogusi təkə.

C'. $75 \times 10,000 = 75,000$

2. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara wogusitə.

A. $25 \times 10,000 =$ _____

C'. $100 \times 10,000 =$ _____

B. $92 \times 10,000 =$ _____

D. $3 \times 100,000 =$ _____

Ch. $8 \times 100,000 =$ _____

E. $10 \times 100,000 =$ _____

1000 ka 10,000 ka wogusi footab fyaadisara shifa

Haaskn santa 1,000 ka 10,000 wogusi footab fyaadisara bes'ku xuusitikə. Haaqasta kaysta ishira aas íti shifanta íti tamaramə.

Bazhxnbaab 1.5

Xaagn xaagn baab kiytə 1000 ka 10,000 wogusisara aas íti kaasu shifanta daan nogənə.

$15,000 + 230,000$

Qoysns kadu amsu fikustə, íti bazhutə íti há bangarsi maakə.

Arxu kobxnbaab

1,000 ka 10,000 wogusi shifura n yaafn yeshnta

Wobsha shiftukiybkn xhorxnta kadu zeerusara qyaastə samba

fyaadisara shifa yiskn adiqə ma frtuxab zeerusara shiftab bata xsaafitə

kaasu shifm bazha bazhxákə gexus təkə.

Amsu 1.6

1. $45,000 + 150,000$

Fyaadiskn shifm n yaafn yeshnta gatsu 45n ka 150 n shifamə. Kadu zeerusara fertutə.

$$45 + 150 = 195$$

Yiskn adiqə ma n fertab kadu zeerusara n xsaafamə vyaznta 195,000

Yista $45,000 + 150,000 = 195,000$

2. $2,000 + 30,000 = (2 + 30) \times 1000$ (kadu zeeru shifa gexukiyb 1000ka wogusa gexus təkə.)

$$= 32 \times 1000$$

$$= 32,000$$

Atnsi 1D

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara shifitə.

A. $11,000 + 160,000$

Ch. $3,000 + 770,000$

B. $36,000 + 540,000$

C'. $10,000 + 100,000$

2. Zeerukn gerta kiyb kotnsab 1000 wogusika zeerukn gerta kiyb 10,000 wogusisara iti shifukiybta gebm ishi saka?

3. Qoy timirti iy qoysns kifiri há bazhushn yeshnta 300,000 biri há kesukə. Xerpezaka tamaaris asta woognbaab furknkn 50,000 biri há kesukə. Ketasta timirti iyns gebm biri há kesu?

100 wogusi footab fyaadisara qoqarsa

Bazhxnbaab 1.6

Haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. 4300 ka 2100 ishikn basnta kyamara ishi kiyb fyaadi gebm tə?

2. 65000 bata 5900 qoqarsitə. Há bangarsins dacha há footabara bangar səgitə.
3. Ushitibaab bengiqa boyta timirti iy tamaaris ketasta 2200 ishi kiykayikə. Bengi haasqa tamaari dadus ketasta 2500 təkə. Tamaaris ushtibaab bengiqa n seebta gebm ishi shifu?

Arxu kobxnbaab

1. 100 wogusi footab fyaadi bata qoysns 100 wogusi n qoqarsanta qoqarstukiyb qoqarsukiybkn yirara há qenbaab təkə.
2. Qoqarsaka yaftabara shifaka n dacha há footabara bangars səgamə.

Amsu 1.7

Haaskn qaanqa baabara bazhitə. Há bangarsinsara bangars səgitə.

A. 3400 – 2300

B. 72,000 – 6500

Bangarsi

$$\begin{array}{ll}
 \text{A. } 3400 - 2300 = (34 - 23) \times 100 & \text{B. } 72,000 - 6500 = (720 - 65) \times 100 \\
 = 11 \times 100 & = 655 \times 100 \\
 = 1100 & = 65500
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 \text{Askn naba } 3400 = 1100 + 2300 & \text{askn naba } 72,000 = 65500 + 6500 \\
 = (11 + 23) \times 100 & = (655 + 65) \times 100 \\
 = 3400 \text{ há footab yeshnta} & = 720 \times 100 \\
 & = 72000
 \end{array}$$

Atnsi 1 E

1. Haaskn qaanqabaabara qoqarstə iti há bangarsinsara shifaka dacha há footabara səgitə.

A. 8700 – 4600

Ch. 33400 – 15000

B. 27400 – 7400

C'. 93000 – 89000

2. S'okuqa kiyb koos'kiyb mabara bengi qoyqa 350,000 biri ishi tirfi yaafukə. 260,000 biri ishi yaabus bes'knta gebm biri há samu?

3. Sənxərhnsara xsotsitə.

qoqarstukiyb	Qoqarsukiyb	Yaftab
37,400		31,000
55,100	23,200	
	46,000	150,000

1,000 ka 10,000 wogusi footab xaagn fyaadisara qoqarsa

1,000 wogusi footab qoqarsa haaskn santa tamaritikə. Yiz bata qaytə

1,000 ka 10,000 wogusi footab fyaadisara haaqasta qoqarsa íti

tamaramə.

Bazhxnbaab 1.7

Xaagnbaab footutə íti haaskn qaanqa baab oxhns bata daan nongtə íti yartiskn maakə.

A. Qoqarstukiyb 1,000 wogusi ka qoqarsukiyb 10,000 wogusi footab amsu bazhitə.

B. Qoqarstukiyb 10,000 wogusika qoqarsukiyb 10,000 wogusi footab amsu bazhitə.

Ch. Yaftab 1,000 wogusika qoqarstukiyb 10,000 wogusi footab amsu bazhitə.

Arxu kobxnbaab:- Haaskn santa íti xuuskiyb gonchi qoy fyaadi bata fyaadi íti qoqarstə íti fyaad yaafanta qoqarstukiyb qoqarsukiybkn yirara há qenbaab təkə.

Amsu 1.8

Haaskn qaanqababara bazhitə.

$$630,000 - 55,000$$

Bangarsi

Santa kadu zeerusara fertutə íti fyaadisara do qoqarsamə.

$$630 - 55 = 575$$

Askn xhorxnta yaftab fyaadins bata kadu zeerusara xsaafamə.

$$575,000$$

$$\text{Kaysta } 630,000 - 55,000 = (630 - 55) \times 1,000$$

$$= 575 \times 1,000$$

$$= 575,000$$

Atnsi 1 Ə

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara bazhitə.

A. $10,000 - 1000$

Ch. $470,000 - 70,000$

B. $260,000 - 1,400$

C'. $580,000 - 27,000$

2. Mabaraka dubdnab shaytabaab gyanu as'ukiyb 2006 M.B 100,000 kuntari ishi yaafukə. Ishi yaafabkn basnta 85,000 kuntari ishi fərnj tuuruqa wosukə. Gebm kuntari gyanu há samu?

3. Sənxərzhsara xsotsitə.

Qoqarstukiyb	Qoqarsukiyb	Qoqarstab
540,000	4,000	
	50,000	50,000
690,000		595,000

10,000 ka 100,000 wogusi footab fyaadisara qoqarsa

1,000 ka 10,000 wogusi footab xaagn fyaadisara qoqarsa ushiti tamaritikə. Haaqasta 10,000 ka 100,000 wogusi footab xaagn fyaadisara qoqarsa íti tamaramə.

Bazhxnbaab 1.8

Xaagn xaagnbaab footutə íti haaskn qaanqa baabara bazhə.

A. Qoqarstnbaab 10,000 wogusi ka qoqarsukab 100,000 wogusi footab fyaadisara qoqarsa amsu bazhitə.

B. Qoqarstnbaab 100,000 wogusi ka 100,000 wogusi footab fyaadisara qoqarsa amsu bazhitə.

Ch. Yaftab 10,000 wogusi ka qoqarstukab 10,000 wogusi footab fyaadis qoqarsa amsu bazhitə.

Arxu kobxnbaab

100,000 wogusi bata 10,000 wogusi footab fyaadisara qoqarstə há bangarsinsara n yaafn yeshnta: vyaznta yaftukiyb kubm zeerusara fertutə fyaadisara qoqarstə yaftab bata askn vyaznta kubm zeerusara xsaafitə.

Amsu 1.9

Haaskn qaanqabaabara bazhitə.

600,000 – 420,000

Bangarsi

– Gatsu kubm zeerusara fertutə fyaadisara qoqarsa

$$60 - 42 = 18$$

– Askn xhorxnta zeerusara yaftabkn vyaznta kubm zeerusara xsaafitə.
180,000

Yiz yeshnta $600,000 - 420,000 = 180,000$

Footara há qenta $600,000 - 420,000 = (60 - 42) \times 10,000$
 $= 18 \times 10,000$
 $= 180,000$

Atnsi 1 F

1. Haaskn qaanqa kiyb qoqarsa bazhara bazhutə íti yaftabara dacha há footabara bangars səgitə.

A. $100,000 - 10,000$

C'. $700,000 - 620,000$

B. $300,000 - 50,000$

D. $500,000 - 430,000$

Ch. $400,000 - 360,000$

E. $800,000 - 70,000$

2. Shasha mandaraqa kiyb yaafus biri haakutə ishi timirti iyta yaftukiyb birika dansutə ishi karbm 200,000 ka isuskə. Yaabus data haktab biri 140,000 há fotnta timirti iy data yaftab biri gebm tə?

1,000, 10,000 ka 100,000 wogusi fyaadisara keknsa

Fyaadis ketara í keknsanta haaskn qaanqa kiybara í xaqambaab í vyazamə.

– Xaaqn fyaadis kyamara kiys fyaadi iy ishi ankiynta anga fyaadi iy ankiyb kota fyaadi iy ankiybkn gərtə təkə.

– Xaagn fyaadis qoy zaara fyaadi iy aishi ankiynta kagata gadutə íti kekns kob təgamə. Yista anguxukiyb gərtə footamə.

Amsu 1.10

Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara keknsitə.

- A. $3 \times 10,000$ ka $9 \times 1,000$
- B. $2 \times 100,000$ ka $24 \times 10,000$

Bangarsa

- A. $3 \times 10,000 > 9 \times 1,000$

Askn naba $3 \times 10,000 = 30,000$ ka $9 \times 1,000 = 9,000$ ishi footab yeshnta

$30,000 > 9,000$ gama há footab yeshnta

- B. $2 \times 100,000 < 24 \times 10,000$ askn naba $200,000 < 240,000$
(wobshara ishi qoy wogustə yaftabara keknsa)

Atnsi 1 G

1. Haaskn qaanqa kiyb ooxhaskn $>$, $=$ ka $<$ mirkixsara xaqamtə fyaadisara keknsitə.

- A. $10 \times 1,000$ _____ $9 \times 1,000$
- B. $20 \times 1,000$ _____ $10,000$
- Ch. $8 \times 100,000$ _____ $64 \times 10,000$
- C'. $17 \times 10,000$ _____ $100,000$
- D. $103 \times 1,000$ _____ $4 \times 10,000$
- E. $85 \times 1,000$ _____ $9 \times 10,000$

2. Mizanqa kiyb duqet fabiriki há yaafab tirfiqa 84,000 birika qarinsab yirsi fuurtə há iyqa kaari bazhukiybkn 85,000 biri shirmati há kesukə. Fabirkns naaskn há angabaab eki kesu? (yirsi furkn na shirmatikh há kesab tə?)

1.3 1,000,000 dirsi kiyb fyaadis

Kadu kifiri hisaab timirtiqa kadu fyaadi iy dirsi kiybara 1000 wogusika dansutə shifa tamaritikə. Xuusi yeshnta bazhxnbaab 1.9 kiybara íti gərikn bazhitə.

Bazhxnbaab 1.9

1. Haaskn qaanqa kiyb shiifa bazhara bazhitə.

A. $2,000 + 173$

B. $3,000 + 245$

2. Qada astab ooxhnsara tantantə íti bazhə.

Uc'u fyaadi iy ankiyb fyaadisara 10,000 ka 100,000 wogusika dansutə íti shifə.

5 fyaadi iy ankiyb fyaadisara 10,000 ka 100,000 wogusis daana íti shifmbaab íti vyazamə. Asta há shiftukiyb ishi iy iyka footara há qenta tantantə íti shifmbaab íti vyazamə.

Amsu 1.11

Haaskn qaanqa kiybara tantanaka tantan kaay shifitə.

A. $50,000 + 6,534$

B. $300,000 + 56,789$

Bangarsi

A. $50,000 + 6,534 = 56,534$

Tantanaka há shiftukiybta

$$\begin{aligned} 50,000 + 6,534 &= 5 \times 10,000 + 6 \times 1,000 + 5 \times 100 + 3 \times 10 + 4 \\ &= 56,534 \end{aligned}$$

B. $300,000 + 5,678 = 356,789$

Tantanaka há shiftukiybta

$$300,000 + 56,789$$

$$= 3 \times 100,000 + 5 \times 10,000 + 6 \times 1,000 + 7 \times 100 + 8 \times 10 + 9$$

$$= 356,789$$

Soy qada astab ooxhns asta bazhxabara fyaadi iy xaqamtə sən xərzhka n seekiybta

	Baara shi iy	Tamu shi Iy	Shi iy	Baara iy	Tamu Iy	Qoy iy
A		5	6	5	3	4
B	3	5	6	7	8	9

Fyaadis asta xsaftukiyb

há nababxukiybta

A. 56,534 uc'u tamu yaku shika uc'u baaraka kadu tamuka kubmka

B. 356,789 kadubaraka uc'utamuka yaku shika tubsu baaraka zeed tamukasagnka

Ch. 504,032 uc'u baaraka kubm shika kadutamuka xaagnka

Atnsi 1 H

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara 10 wogusi xaqamtə tantan xsaafitə.

A. 7,346

Ch. 66,758

D. 605,040

B. 83,049

C'. 472,986

E. 958,432

2. Haaskn qaanqa astab fyaadisara noogu aabka xsaafitə.
- A. 8,605
 - B. 41,007
 - Ch. 33,445
 - C'. 605,646
 - D. 807,060
3. Haaskn qaanqa noogu aabka astabara fyaadika xsaafitə.
- A. Yaku shika tamuka kubmka
 - B. Zeed tamuka zeed shika zeedka
 - Ch. Yaaku baaraka kubm tamuka uc'uka shi tubsu baaraka uc'uka
 - C'. Sagn baaraka kaduka shi xaagn baaraka kadu tamuka yakuka

1.4 Yaku fyaadi iy ankiyb fyaadis

Bazhxnbaab 1.10

Haaskn qaanqa kiybara íti gərikn bazhitə.

Haaskn qaanqa kiyb fyaadi iy sən xərzh xaqamtə astab fyaadisara dacha ishi ioyqa anitə.

Fyaadis	Baara shi iy	Tamu shi iy	Shi iy	Baara iy	Tamu iy	Qoy iy
100,000						
217,654						
300,675						
458,023						

Arxu kobxnbaab

Fyaadi iy sən xərzhə qoy fyaadi hā fyaadi iyra íti xuusn yeshnta hā gatsnkiyə.

Amsu 1.12

Fyaadi iy sən xərzhəka xsaftab fyaadisara tiitu səgitə.

Baara shi iy	Tamu shi iy	Shi iy	Baara iy	Tamu iy	Qoy iy
7	5	0	4	2	3

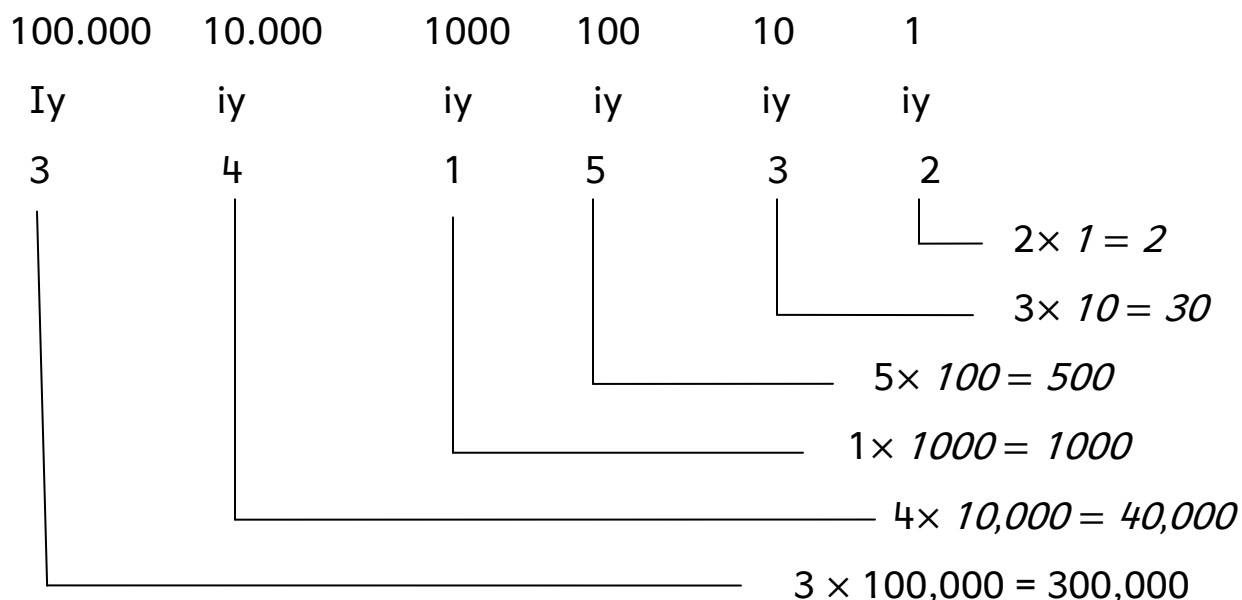
Fyaadi iy sən xərzhəqa n seekiyb astab fyaadisqa 7 baara shi, 5 tamu shi, 0 shi, 4 baara, 2 tamu, 3 qoyka n seekiykə.

$$750,423 = 7 \times 100,000 + 5 \times 10,000 + 0 \times 1,000 + 4 \times 100 + 2 \times 10 + 3 \times 1$$

getə fyaadinsara tantantə n anbaab n vyazamə.

Amsu : 1.13

341532 fyaadnsqa ishi fyaadi iy haaskn qaanqa astab kooknka n xuusnbaab n vyaazamə.

1.5 1,000,000 dirsi kiyb fyaadisara keknsaka santaka shoshta ana

Bazhxnbaab 1.11

1. Haaskn qaanqa kiybara $<$, $>$ ka = xaqamtə íti keknsə.

A. 485 _____ 2,120

B. 8,432 _____ 8,423

Ch. 58,940 _____ 58,939

C'. 762,185 _____ 76,212.

Haaskn qaanqa kiyb fyaadiskn gatsbaabka adiqabaab fyaadisara baasitə.

A. 426,893

B. 100,000

Amsu 1.14

1. Haaskn qaanqa kiybara keknsitə.

A. 56,789 ka 123,046

B. 263,509 ka 263,508

2 . Haaskn qaanqa kiyb fyaadiskn santabaabka adiqabaab fyaadisara baasitə.

A. 62,405

B. 99,999

Bangarsi

1 A. $56,789 > 123,046$

Askn naba uc'u fyaadi iy ankiyb fyaadis yaku fyaadi iy ankiyb fyaadiskn ishi yirukiykə.

B. $263,509 > 263,508$ askn naba $9 > 8$

C. “A” astab fyaadi há footnta santabaabara “A - 1” ka adiqabaabara “A + 1” sən xərzhnsara tiitu səgitə. “A” fyaadis santabaabknka adiqabaabkn beetnta há footabara tiitu səgitə.

Atnsi 1J

1. Haaskn qaanqa kiybara $>$, $<$ ka = xaqamtə íti keknsə.

A. 2,346 _____ 987

C'. 62,587 _____ 62,537

B. 4,382 _____ 4,391

D. 774,983 _____ 774,982

Ch. 17,654 _____ 7,564

E. $10 \times 10,000$ _____ 100,000

2. Haaskn qaanqa kiyb fyaadiskn santabaabka adiqabaab fyaadi baasitə.

A. 34,899

B. 654,000

Ch. 100,900

C'. 56,799

A - 1	A	A + 1
62,404	62,405	62,406
99,998	99,999	100,000

3. Astab fyaadiskn beetnta yaftukiyb fyaadi baasitə.

A. 264,284 ka 264,279

B. 540,062 ka 540,068

Ch. 657,208 ka 657,214

C'. 897,410 ka 897,416

4. Tamaari Irma 5 xhorukiys fyaadi há arukə. Fyaadins qena 243,071 gərtə kiyska 243,078 yiru kiys təkə. Fyaadins ìti tə?

1,000,000 dirsi kiyb fyaadisara santaka shoshta ana

Haaskn santa 10,000 dirsi kiyb fyaadisara santaka shoshtaka ana

tamaritikə. Haaqasta kaysta 1,000,000 dirsi kiyb fyaadisara santaka

shoshta ana íti tamaramə.

Bazhxnbaab 1.12

Xaagnbaab kiytə uc'u ka yaku fyaadi iy ankiyb fyaadira worqata bata xsaafitə. Qoysns xaagnbaab kaysta

A. Kotnsabka gadutə kaari vyatsabqa ishi anə.

B. Vyatsabqa gadutə kaari kotnsabqa ishi anə.

Atnsi 1 K

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara kotnsabka gadutə íti santaka shoshtaka xsaafə.

A. 48,832 29,002 36,251 36,521

B. 145,673 157,293 146,571 158,292

Ch. 123,462 223,461 234,527 234,517

2. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara vyatsabqa gadutə íti santaka shoshta kaari kotnsabqa xsaafə.

A. 192,527 192,538 192,514 195,227

B. 787,976 787,878 788,222 769,222

Ch. 253,251 253,521 255,321 256,515

D. Haaskn qaanqa kiybara fyaadi iyra xaqamtə anga vyatsab fyaadi naas təntaka kotnsab fyaadi naas tənta íti dabtara bata xsaafitə.

A. 1, 3, 0, 5, 9, 7

B. 5, 0, 6, 1, 2, 4

Ch. 5, 0, 8, 9, 3, 4

C'. 3, 6, 2, 9, 7, 8

E. Basha qoy fyaadi há arukə. Fyaadns kubm fyaadi iy ankiyb askn xhorxnta vyatsab fyaadi təkə. Fyaadinskn adiqabaab fyaadi gebm tə?

1.6 Fyaadis asta dankiybara baastə ana

Fyaadi qoy qoy bokn dachabaab fyaadi n kesukiybta n dans anbaab angabaab kooknqa xustuk,iyb təkə. Amsu s'oda tuurukn gerta kiyb fyaduxukiybta anga gotnkiybqa kiybka yaab asta saku fyadn yeshnta angabaab gedu asta kiyb s'odasara danstə n fyadamə. Kaysta qoy fyaadi asta dankiyb n baaskiybta n dansnbaab təkə.

Bazhxnbaab 1.13

Xaagn xaagnbaab kiytə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bangarsitə.

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadns gibtaqa kiyb fyaadnskn basnta naaskn há dankiy?

A. 34(30,40) Ch. 152(150,160)

B. 57(50,60) C'. 346(340,350)

2. Haaskn qaanqa kiyb fyaadns gibtaqa kiyb fyaadnskn basnta naaskn há dankiy?

A. 334 (300,400) Ch. 719 (700,800)

B. 562 (500,600) C'. 870 (800,900)

Amsu 1.15

1. Haaskn qaanqa kiybara kaari tamu iyqa dansitə.

A. 34 B. 476

2. Haaskn qaanqa kiybara kaari 100 iyta dansitə.

A.163 B. 729

Bangarsi

1. A. $34 \approx 30$ askn naba 34 qoy iyqa kiyb 4 há footab yeshnta
B. $476 \approx 480$ askn naba 476 qoy iy 6 há footab yeshntaka uc'ukn absi há footab yeshnta
2. A. $163 \approx 200$ askn naba tamu iy $6 > 5$ há footab yeshnta
B. $729 \approx 700$ askn naba 729 10 iy $2 < 5$ há footab yeshnta

Askn naba

1. Fyaadisara n̄ dansanta dansa mirkiti "≈" təkə. Há nababxukiybta há danamə.
2. Astab fyaadira kaari tamu iyta n̄ dansanta haaskn qaanqa kiybara n̄ xaqamamə.
 - Astab fyaadnskn qoy iytabaab fyaadi 1,2,3 ka 4 há footnta, tamu iyta astab fyaadn há footamə. Amsu $32 \approx 30$ askn naba qoy iyta kiyb 5 woshi há kiyb yeshnta təkə.
 - Fyaadnskn qoy iyta kiyb 5,6,7,8 ka 9 há footnta tamu iyta kiyb fyaadns askn adiqā yeegnbaab fyaadns há footamə. Amsu $38 \approx 40$ askn naba 8 5kn gerta há footab yeshnta
3. Astab fyaadnsara kaari 100 iyta dansn yeshnta
 - Fyaadnskn 10 iy 5kn yirukiys há footnta 100 iyta kiyb fyaadns data há danhamə.
 - Fyaadnskn 10 footab 5 ka 5kn absi há footnta 100 iyta kiyb fyaadnskn adiqā yeekiyb fyaadns data há danhamə.

Atnsi 1 L

1. Dansa mirkiyti xaqamtáíti haaskn qaanqa kiybara kaari tamu iyta dansə.

A. 83

B. 874

Ch. 703

C'.120

D. 79

E. 936

2. Dansa mirkixi xaqamtəkaar 100 iyta dansitə.

A. 128

B. 709

Ch. 646

C'. 981

D. 572

E. 484

3. Xaagn Topi tuuruqa kiyb haay asta as'knkiyb dankiyb xana 3484 km ka xhamo 553 kari km. Yiz yeshnta xaagn haay has'knara kaari 10 iyta dansitə.

Fyaadisara kaari 10 iyka 100 iyta dansa tamaritikə. Haaqasta kaysta kaari 1000, 10,000 ka 100,000 iyta dansa íti tamaramə.

Bazhxnbaab 1.14

Xaagnbaab kiytə bazhxnbaab ooxhas

1. Fyaadisara kaari 10 ka 100 iyta dansa aas há bazhxukiybara arutə íti fyaadisara kaari 000 iyta dansukiybara íti dabtara bata xsaafə.

2. Kaysta kaari 10,000 iyta dansara aas tənta daan nongnitə.

Amsu 1.16

Haaskn qaanqa astab fyaadisara dansitə.

A. 3,478 kaari shi iyta dansitə.

B. 75,392 kaari tamu shi iyta dansitə.

Ch. 236,459 kaari baara shi iyta dansitə.

Bangarsi

A. 3,478 kaari 1,000 iyta há dankiybta 3,000 há footamə.

Askn naba $4 < 5$

B. 75,392 kaari 10,000 iyta há dankiybta 80,000 há footamə. Askn naba

$5 = 5$

Ch. 236,459 kaari 100,000 iyta há dankiybta 200,000 há footamə.

Askn naba $3 < 6$

Atnsi 1M

1. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara kaari shi iyta qayiritə.

A. 6,380 B. 54,525 Ch. 7,069 C'. 9,604 D. 89,746

2. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara kaari tamu shi iyta qayiritə.

A. 14798 B. 20,346 Ch. 35,024 C'. 66,557 D. 97,123

3. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara kaari baara shi iyta qayiritə.

A. 308,998 B. 516,545 Ch. 454,588 C'. 768,263

4. Angabaab katamaqa astab zeernsqa dese katamaqa 6,795 yaab naziret katamaqa 12,498 yaab, dirdewa katamaqa 9,495 yaab kaysta awasa katamaqa 14,435 yaab ishi kichu kuzh bata zeeru ishikn astukə. Yaabus ketastara shifutə íti kaari shi iyta dansə.

S'uva timirtnskn xhorxn

Qoy fyaadira n nababanta fyaadi iyns asta gadukiybta vyaznta gadutə kadu kadu fyadutə n fyaadi iy sən xərzha xaqamtə n xsaafu nababmbaab n vyazamə.

Xaagn kyamara kiys fyaadi iy ankiyb fyaadis ishi keknsukiybta anga fyaadi iy ankiyb kotges fyaadi iy ankiybkn gərtə há kiymə.

Xaagn qoy zaara ankiys fyaadi iy ankiyb fyaadis ishi keknsukiybta fyaadiskn kagata gadutə ishi iyqa iyqa keknsukiybta gərta ankiyb vyatsab fyaadi há gexamə.

Vyaznta yaftukiyb kadu zeeru ankiyb fyaadi ketasta 1,000 wogusi təkə.

Vyaznta yaftukiyb kubm zeeru ankiyb fyaadi ketasta 10,000 wogusi təkə.

Vyaznta yaftukiyb uc'u zeeru ankiyb fyaadi ketasta 100,000 wogusi təkə.

S'uva timrtinskn xhorxn ooxha

A. Haaskn qaanqa kiybara dacha ishi kiynta gama dacha kiyra ishi kiynta s'onqu getə íti bangarsə.

Xaagn qoy zaara fyaadi iy ankiyb fyaadis qoyb qoybkn gərta sakara ishi qemə.

$$43508 = 4 \times 1,000 + 3 \times 100 + 5 \times 10 + 8 \times 1$$

10,000 wopgusis keta 1,000 wogusi təkə.

50,400 bata 4,000 n qoqarsnta 46,400 təkə.

740,000 bata 67,000 qoqarsnta 10,000 təkə.

1, 6, 0, 3, 5, 4 fyaadisara xaqamtə, vyatsab fyaadi n xsaafanta 65,431 təkə.

B. Haaskn qaanqa astab xaagn ooxhaskn dachabaab bangarsisara beeritə

1. Haaskn qaanqa kiybkn basnta 1,000 wogusi footab naas tə?

A. 1,000

B. 6,800

Ch. 740,000

C'. 10,000

2. Haaskn qaanqa kiybkn basnta gama footab naas tē?

A. $18 \times 1,000 > 2 \times 10,000$

B. $20 \times 1,000 > 8 \times 100,000$

Ch. $3 \times 10,000 < 100,000$

C'. $90 \times 10,000 < 9 \times 100,000$

Ch. Haaskn qaanqa kiyb ooxhnsara bangarsitē

1. Haaskn qaanqa astab fyaadinsara íti dabtara bata noogu aabka xsaafitē.

A. 293

B. 3,780

Ch. 80,704

C'. 461,890

2. Haaskn qaanqa noogu aabka astab fyaadisara fyaadika xsaafitē.

A. Tamu shika tamuka

B. Uc'utamuka sagn shika yakuka

Ch. Yakubaraka zeed tamuka shi tubsu baaraka qoyka

3. Haaskn qaanqa kiybara kotnsabka gadutē íti santaka shoshtaka xsaafē.

A. 20,209

19,256

22,009

19,526

19,265

B. 345,672

436,527

346,572

435,627

354,672

4. Haaskn qaanqa kiyb fyaadisara dansa mirkiyti xaqamtē íti kaari 10,000 iyta dansē.

A. 63,989

B. 20,857

Ch. 47,610

5. Haaskn qaanqa kiybara kaari 10 iyta dansitē.

A. 86

B. 94

Ch. 73

C'. 98

Dansa mirkixi xaqamtē íti kaari 100 iyta dansitē.

A. 328

B. 809

Ch. 946

C'. 881

6. Haaskn qaanqa kiybara 1000 iyta dansitə.
A. 8,478 B. 95,392 Ch. 436,459 C'. 868,263 D. 816,545
7. Qoy kililiqa kiyb qabiri kookn shaada 4385990 km há footntaka yiskn basnta yegnbaab bengiqə 2986470 km ishi fikusam basnta sambaab gebm kilo meetiri tə?
8. Kadu fyaadiskn shifm 9,566 təkə. Xaagnbaab fyaadis 4,392 ka 2,808 təkə. Askn kadutabaab gebm tə?
9. Ras dashn gexab gerakn shaada 4,620 təkə. Baatu gerakn shaada 4,307 meetiri təkə. Ras dashn gera baatu gerakn gebmka há shadu kiy?

S'uva xaagn

1,000,000 dirsi kiyb fyaadis bata

kubmbaab hisaabi mirkixis

2.1 1,000,000 dirsi kiyb fyaadisaara shifaka qoqarsaka

S'uva qoy bata 100, 1000, 10,000 ka 100,000 wogusisara xaqamtə qoqarsaka shifa tamaritikə. Haaqasta kaysta 1,000,000 dirsi kiyb xaagn fyaadiskn shiifa íti tamaramə.

Bazhxnbaab 2.1

Haaskn santa shiifaka qoqarsa íti tamarabara arutə, íti haaskn qaanqa kiybara íti gərikn bazhitə.

1. Baabm Duki gabaqa 1,300 birika sheema, 250 birika xhaama ka 240 birika shurufa há fuurkə.

A. Baabm Duki ketasta gebm biri há kesu?

B. Baabm Duki gabaqa há teekiybta 2,000 biri há kob tebeshkə. Gebm biri há samsu bangar?

2. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. $500 + 300$ Ch. $546 + 354$ D. $360 - 240$

B. $63,000 + 425$ C'. $2,347 + 9,738$ E. $700,000 - 400,000$

Ə. $637 - 449$

Amsu 2.1

1. Haaskn qaanqa kiybara shifitə.

A. $54,343 + 5,324$

B. $23,768 + 6,479$

2. S'okuqa sagnka absi kiyb timirti iy bengikn gatsu 55,000 biri wonbaraka 6,265 biri blackbordi ishi fuurkə. Timirti iyns gebm biri há kesu?

Bangarsi

1. A. Astab fyaadisara toora xsaafutə, íti fyaadi iyka shifə.

$$\begin{array}{r} 54,343 \\ + \underline{5,324} \\ \hline 59,667 \end{array} \quad \text{yiz yeshnta } 54,343 + 5,324 = 59,667$$

Ara atsitə. 54,343 ka 5,324 shiftukab ishi gexukiybta 59,667 shiftab há gexamə.

B. Shiftukiyb fertaka bazhxukiyb há footab yeshnta haaskn santa íti tamarab gonchi fyaadisara ishi iyka iyka shifutə samabara fertutə kaari yegnbaab fyaadi iyta kob teetə íti shifamə.

$$\begin{array}{r} 23,768 \\ + \underline{6,479} \\ \hline 30,247 \end{array}$$

2. S'okuqa sagnka absi kiyb timirti iyns há kesab

$$\begin{aligned} &= 55,000 \text{ biri} + 6,265 \text{ biri} \\ &= 61,265 \text{ biri} \end{aligned}$$

Arxu kobxnbaab

1. A, B ka D fyaadi ishi footnta 'A - B' = D gekiybqa 'A' qoqarstukab 'B' qoqarsukab 'D' kaysta yaftab há gexamə.
2. A - B = D gama há footnta A = D + B gama təkə. qoqarsaka yaftukiyb shifaka há xustamə. Shifaka yaftukiyb qoqarsaka há xustamə.

Amsu 2.2

Haaskn qaanqa kiybara bazhitə. Qoqarstukabka qoqarsukabka yaftukabkara sesitə.

$$A. 65,768 - 4,356$$

$$B. 84,563 - 45,738$$

Bangarsi

A. Ishikn iyta kiyb fyaadisara qoqarstə yaftubara qoqarsukiybka shifa təkə.

Yiz yeshnta

$$65,768 - 4,356 = 61,412$$

$$\text{qoqarstukab} = 65,768, \quad \text{qoqarsukab} = 4,356 \quad \text{ka} \quad \text{yaftab} = 61,412$$

$$B. \quad 84,563$$

$$- \quad \underline{45,738}$$

$$38,825$$

- $3 < 8$ yiz yeshnta '6' qoy tamuka shifaka '3' dansutə shifa 13 antə '8' qoqarstə $13 - 8 = 5$
- $5 - 3 = 2$
- $5 < 7$ há footab yeshnta '4' bata '1' tamu badartə '5' dansutə shifa ka '7' ra qoqarsa $15 - 7 = 8$
- $3 < 5$ há fotab yeshnta '8' bata '1' tamu badartə '3' dansutə shifa '5' qoqarsa $13 - 5 = 8$
- $7 - 4 = 3$

$$\text{Yiz yeshnta } 84,563 - 45,738 = 38,825$$

$$\text{qoqarstukab} = 84,563, \quad \text{qoqarsukab} = 45,738, \quad \text{yaftab} = 38,825$$

Atnsi 2A

1. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. $2,472 + 513$

B. $27,524 + 1,415$

Ch. $345,235 + 14,423$

C'. $5,742 + 9$

D. $24,365 + 2,228$

E. $9,987 + 38$

Ə. $8,499 + 4,978$

F. $14,235 + 8$

2. Haaskn qaanqa kiybara qoqarsitə, bangarsns dacha há fotabara bazhu səgitə.

A. $47,742 - 2,631$

B. $67,758 - 3,225$

Ch. $394,683 - 163,432$

C'. $28,782 - 4,654$

D. $327,558 - 122,497$

E. $294,354 - 148,265$

3. 35,400 bata 650 há shiftukiybta gebm há saka íti dabtara bata xsaafitə.

4. 89,656 bata 2,860 qoqarsnta gebm há footanta íti dabtara bata xsaafitə.

5. Haaskn qaanqa kiyb sən xərzhnsara xsotsitə.

A	B	A+B	A-B
375	219	594	
57,000		85,000	
	40,000	100,000	
750,000			500,000

Bazhxnbaab 2.2

Haaskn qaanqa kiybara xaagn xaagnbaab kiytə íti bazhə.

1. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. $35 + 54$

B. $54 + 35$

Ch. $4,300 + 800$

C'. $800 + 4,300$

D. $(32 + 56) + 65$

E. $32 + (56 + 65)$

2. Fyaadi 1 bata íti bazhabara 'A' ka 'B', 'Ch' ka 'C' kaysta 'D' ka 'E' bangarsisara keknsitə. Bangarsns data yira íti tamar daan nognitə.

1. Shifa deskn xsabay aas ges fyaadi xaagn A' ka 'B'

$A + B = B + A$ yesta gama təkə.

Íti dabtara desknta bangarsins data dyaskn yegara há qemə.

Yiz qena shifa daskn xsabayi há gexamə.

Amsu :- 2.3

$5,600 + 600 = 6,200$

Yiz gonchi $600 + 5,600 = 6,200$

Yiz yeshnta $5,600 + 600 = 600 + 5,600$

Shifa kiytə daanab xsabayi. Aas ges fyuaadi kadu A, B ka D

$(A + B) + D = A + (B + D)$ yesta gama təkə.

Gibtakn kookn deskna shifa bata dyaskn koygara há qemə. Shifa kiytə daanab xsabay há gexamə.

Amsu 2.4

$(47 + 63) + 52 = 110 + 52$

$= 162$ Kaysta

$47 + (63 + 53) = 47 + 115$

$= 162$

Yiz yeshnta $(47 + 63) + 52 = 47 + (63 + 52)$

Dubm bazha

Qoqarsa dyaskn xsabay fyaadis bata ishi koygnbaab dyaskn há kym kiya? . Ams gonchi daan nogntə asta íti sakabara íti yartisknka íti astamarnskn maakə.

Amsu 2.5

Xaagn fyaadisara 87 ka 46 n kobə.

$87 - 46 = 41$ há footukiybta $46 - 87$ gatsubaab bangarsinska daana ukuru footara há qemə.

Yiz yeshnta qoqarsa fyaadis bata dyaskn xsabay kaaye.

Atnsi 2B

1. Tora kiyb kooknqa dachabaab bangarsi xsotsitə.

A. $97 + 58 = 155$ yiz yeshnta $58 + 97 =$ _____

B. $28,000 + 3000 = 31,000$ yiz yeshnta $3000 + 28,000 =$ _____

Ch. $200,000 + 100 = 200,100$ yiz yeshnta $100 + 200,000 =$ _____

2. Tora kiyb kooknqa dachabaab bangarsi xsotsitə.

A. $583 + 6,324 = 6,324 +$ _____

B. $47,000 + 8,500 = 8,500 +$ _____

Ch. $632 + 595 + 78 = 595 +$ _____ $+ 78$

3. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. $65 + 397 + 35 =$ _____

B. $33,000 + 47,000 + 9,000 =$ _____

Ch. $614 + 78 + 16 + 12 =$ _____

4. Sənxərzənsara xsotsitə.

A	B	D	A + B	B + A	(A+B)+D	A+(B+D)
103	535	976				
3,000		2,000	8,000			
	2,000	897			62,897	
100,000		846				125,846

Bəzhənbəab 2.3

Xaagn xaagnbəab kiytə haaskn qaənqa kiyb ooxhasara bəzhitə.

1. Yaftnbəab 5,000 footn yeshnta 7,500 bata gebm n̄ qoqarsa?
2. Basha qoy fyadira h̄a arukə. H̄a arab fyaadins bata 386 h̄a qoqarsukiybta 114 h̄a yeekə. Basha arab fyaadi gebm tə?
3. Xaagn fyaadis data qoqarstu yaftab 628 təkə. Kotnsab fyaadins 372 təkə. Vyatsab gebm h̄a footas h̄a itikn akar?
4. Gaziqa timirti iyta tamarkiyb 470 zeed kifiri tamaaris fatanabkn basnta 417 tamaaris zhəzhnshab wuteti ishi koytə ishi kaari sagnqa sakukə. Samba kaari sagnqa sakara ishi qekə. Kaari sagnqa sakara qeb gebm tamaari tə?

Arxu kobxnbəab

Qoy noogu gyaaduka astab ooxhara it̄i bangarsanta haaskn qaənqa kiyb noogusara dacha nababitə.

1. Noogu gyaadu ooxhnsara shifu nababtə xuusa
2. Noogu gyaadnsara kaari hisaabi ooxhaqa(fyaadi bəzhaqa dyaskna)

3. Íti xsaafab ooxnsara há bangarsi baasa

4. Yaftaab bangarsinsara oshitab ooxhnsqa vyarsutə dacha há footabara tiitu səga?

Amsu: 2.6

Xaagn fyaadiskn qoqarstab 75 təkə. Kotnsab fyaadins 50 há footnta vyatsab fyaadns gebm tə?

Bangarsi

Astab : kotnsab = 50 qoqarstu yaftab = 75

Bastukiyb : vyatsab fyaadns

Hisaabi ooxhaqa 'A' vyatsab ooxhns há footnta

$$(A - 50 = 75)$$

Bangarsins : 75 'A'kn 50 há yirukiykə. Yis gexus 'A' 75kn 50 há anguxukiykə gexus təkə.

$$A - 50 = 75$$

$$\begin{aligned} \text{Yiz yeshnta} \quad A &= 75 + 50 \\ &= 125 \end{aligned}$$

Dacha há footabara tiitu səga - $125 - 50 = 75$

Há footab yeshnta vyatsab fyaadns 125

Atnsi 2Ch

Haaskn qaanaqa kiyb noogu gyaaduskn bangarsi baasitə.

1. Xaagn fyaadikn qoqarstu yaftab 150 təkə. Kotnsab fyaadns 90 há footukiybta vyatsab fyaadns gebm tə?

2. S'okuqa sagnka absi tamarkiyb 1,500 tamaari daduskn basnta 200 isporti kibebi, 150 kibebi təkə. Kaysta 180 tamaari dadus s'oku noogu kibebi təkə. Kibebiqə vyardara kiyb tamaari dadus gebmbaab tə?
3. Baabm Byaadu etnqa askn beqxukiyb 2,225 biri təkə. Etnqa angabaab nooguskln 1,836 biri há kesukə. Baab Byaadu gebm biri há samsu?
4. Vyaatsab kubm fyaadi iy ankiybka kotnsab kubm fyaadi iy ankiyb (3, 7, 5, 1) xaqamtə xsaafitə. Xaagn fyaadiska qoqarstab gebm tə?
5. Í boy Dinkuru iyqabaab yirsisara fuuramtə 16,590 biri kobtə yi gabaqa teekə. Bacha há firashka daana 10,050 biri ka xerpeza há wonbaraka daana 5,050 í boy gabaqa yi kob teegaab birnskn basnta gebm yi samsu bangar?

2. 2 Ishikn wogusi 1,000,000 yirukiyb fyaadisara wogusa

Kadu kifiriqa hisaabi timirtiqə ishi wogusi 10,000 gərta sakara kiyb fyaadisara wogusi tamaritikə. 1,000,000 woshi kiyb fyaadisara qoy fyaadi iy ankiybka wogusa íti tamaramə. Haaskn santa íti tamarabara arutə íti haaqastababara seetə íti haaskn qaanqa kiybara bazhə.

Bazhxnbaab 2.4

Xaagn xaagnbaab kiytə haaskn qaanqabaabara bazhitə.

1. Ítikn kifiriqa qozhnsh worqataka fikustab 8 kisi dega bata nyaguxukiyshikə.

- A. kisnsqa 12 kardi ketabaabqa kiynta ketasta zeed kisiqa gebm há kiya?
- B. kisns qoybqa 15 kardi ishi kiynta 8 kisiqa gebm kardi ishi kiya?
Kardisara fyadara kiytə íti gebm ishi kiynta xuusnbaab kookn kiya?

Soy qada kiyb ooxhasara íti bazhukiybta shiquka wogusi xaqamtə íti bazhnta xsyaaka təkə.

Arxu kobxnbaab

1. Fyaadisara wogusa, fyaadisara wogusukabka shifu xsaafa təkə. Amsu 3×2 gexukiyb 3 ra xaagn gizi xsaafa yiskn adiqə xsaftabara shifa gexus təkə.
2. **A**, **B** ka **D** fyaadi ishi footnta :
 $A \times B = D$ gekiybqa **A** ka **B**, **D** wogusutukiyb ishi footukiybta
D kaysta **A** ka **B** wogusi təkə.

Amsu 2.7

1. $15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 15$ gekiyb shiquka há xsaftukiybta $8 \times 15 = 120$ getə há bangarsinsara n yaafmbaab n vyazamə.
2. $12 \times 6 = 72$ gekiybqa 12 ka 6 ishi 72 wogusukiyb ishi footukiybta 72 kaysta 16 ka 6 wogustab təkə.

Haaskn qaanqa kiybara wogusitə.

A. 523×3

B. 426×5

Bangarsi

Wogusisara toora xsaafutə ní wogusnbaab ní vyazamə.

A. 523

B. 426

$\underline{\times 3}$ (523×3)

$\underline{\times 5}$ (426×5)

1569

2130

Angabaab fyaadi iy ankiybara qoy fyaadi iy ankiyb fyaadiska íti wogusnbaab íti vyazamə.

Atnsi 2 C'

1. Haaskn qaanqa kiybara wogusitə.

A. 310×4

B. $5,010 \times 3$

Ch. $43,211 \times 3$

C'. $3,442 \times 4$

D. 4345×5

E. $6,765 \times 8$

Ə. $200,000 \times 4$

2. Qoy saakiri fabirka zerkn qoyqa 935 saakiri há bazhukiykə. Fabrkn 8 zerknqa gebm saakiri há bazha?

Ishi wogusi 1,000,000 woshi kiybara qoy fyaadi iy ankiybara wogusi tamaritikə. Haqasta kaysta 1,000,000 woshi kiyb fyaadisara xaagn fyaadi iyra wogusi íti tamaramə.

Bazhxnbaab 2.5

Haaskn qaanqa kiybara íti gərikn bazhitə.

1. Haaskn qaanqa kiybara wogusitə.

A. 85×11

B. 428×25

2. Qoy dabu katsukiyb mashini zerkn qoyqa 75 kuntari há katsukiykə. 15 zerknqa gebm kuntari há katsa?

3. Qoy xarmusu fabiriki zerkn qoyqa 500 xarmusu há bazhukiykə. 15 zerknqa gebm xarmusu há bazha?

Bazhnsqa sakab ooxhnsqa haaskn santa kadu kifiriqa íti tamarab gonchi íti bazhukiymə. Haaskn qaanqa kiybara toora xsaafutə wogustə shifa kaasu təkə.

Amsu 2.8

Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. 94×25

B. 546×37

Ch. $3,456 \times 55$

Bangarsi

fyaadisara toora xsaafutə s.

94	546	3456
A. $\times 25$	B. $\times 37$	Ch. $\times 55$
470	3,822	17,280
+ <u>188</u>	+ <u>1,638</u>	+ <u>17,280</u>
2,350	20,202	190,080

Atnsi 2 D

1. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. 45×34

Ch. 432×38

D. $2,539 \times 28$

Ə. $100,000 \times 45$

B. 87×54

C'. 347×63

E. $4,354 \times 35$

F. $12,378 \times 56$

2. Qoy katama s'oda bengi qoyqa 5,000 há shifnta 25 bengiqa gebm há saka?

3. Goxa qoy bengiqa 3,675 kg gyanu há yaafuk. Qoy kirura 45 birika há fuurnta gebm biri há yaafa?

Bazhxnbaab 2.6

Xaagnbaab kiytə íti haaskn qaanqa kiybara bazhə.

1. Haaskn qaanqa kiybara wogusitə.

A. 15×6 B. 6×15 Ch. $(7 \times 8) \times 9$ C'. $7 \times (8 \times 9)$

2. Fyaadi qoy bata íti bazhabara 'A' ka 'B' baabka kaysta 'Ch' ka 'C' bangarsinsara keknsitə. Íti keknsukiybta yira íti yaafu ?

Wogusi dyaskn xsabay fyaadis bata

- Fyaadi aas ges A ka B

$$A \times B = B \times A$$

Wogusukab kookn dyasknta wogustab bata dyaskn koygara há qemə. Yiz qena wogusi dyaskn fyaadis bata há gexamə.

Wogusi kiytə daanab xsabay fyaadis bata

- Ass ges fyaadi kadu A, B ka D

$$(A \times B) \times D = A \times (B \times D)$$

Gibtaqa kiyb fyaadis kookn dyasknta wogusis bata dyaskn koygara ishi qemə.

Amsu :- 2.9

Wogusi dyaskn xsabayka wogusi kiytə daanab xsabay xaqamtə íti haaskn qaanqabaabara bazhə.

A. $4 \times 7 \times 5$

B. $8 \times 4 \times 25 \times 25$

Bangarsi

$$\begin{aligned} \text{A. } 4 \times 7 \times 5 &= 4 \times (7 \times 5) \dots\dots\dots (\text{wogusi kiytə daanab}) \\ &= 4 \times (5 \times 7) \dots\dots\dots (\text{dyaskn xsabay}) \\ &= (4 \times 5) \times 7 \dots\dots\dots (\text{wogusi kiytə daanab}) \\ &= 20 \times 7 \\ &= 140 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{B. } 8 \times 4 \times 25 \times 25 &= 8 \times 25 \times 4 \times 25 \dots\dots\dots (\text{dyaskn xsabay}) \\ &= (8 \times 25) \times (4 \times 25) \dots (\text{wogusi kiytə daanab}) \\ &= 200 \times 100 \\ &= 20,000 \end{aligned}$$

Atnsi 2 E

1. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A	B	$A \times B$	$B \times A$
80		720	
	160		3,200
28	7		
	340	3,060	

2. Haaskn qaanqa kiyb sən xərzhara xsotsitə.

A	B	D	$(A \times B) \times D$	$A \times (B \times D)$
5	7	9		
	8	10	400	
200	5			100,000

3. Wogusi xsabaysara xaqamtə íti haaskn qaanqa kiybara bazhə.

A. $25 \times 8 \times 2$

B. $2 \times 37 \times 5$

Ch. $25 \times 2 \times 4 \times 5$

4. Tora kiybara xsotsitə.

A. $746 \times 127 = 127 \times \underline{\hspace{2cm}}$

B. $\underline{\hspace{2cm}} \times 644 = 644 \times 200$

Ch. $33 \times \underline{\hspace{1cm}} \times 26 = 33 \times 26 \times 18$

C'. $65 \times 10 \times 53 = \underline{\hspace{1cm}} \times 53$

Atnsi 2 Ə

Haaskn qaanqa kiyb noogu gyaadu ooxhnsara bazhitə.

1. Shayta timirti iyta kiyb 750 taaaris ketasta zeed zeed shigini ishi as'ukə. Taaaris ketasta gebm shigini ishi as'u?

2. Beski etnqa ishikn bequxukiyb demozi 2,500 biri təkə. Beski bengi qoyqa gebm biri yi yaafa?
3. Qoy haay aatukiyb yirsi 500 litiri há aatukiykə. 15 haay aatukiyb gebm há aatukiy?
4. Sixota zerkn qoyqa 2,500 kg gyanu há fuurkiyə. Sixota 20 qəniqa gebm kg há fuura?
5. Qoy maxsaafi iy 25 mədrdəri há ankiyə. Mədrdəriya qoyb 15 maxsaafi há aatukiykə. Iyqa kiyb ketasta gebm mədrdəriya há aatukiy?
6. Qoy karton 144 batiri dinga há aatukiykə. 36 kartoni gebm batiri dinga há aatukiy?
7. Qoy qorqoru bazhukiyb fabiriki zerknqa 976 qorqoru há bazhukiykə. Fabrknns 30 zerknqa gebm qorqoru há bazha?
8. Qoy telbizhini há kobkiyb 4,500 biri há footnta 20 telbizhini gebm há koba?
9. Qoy timirti iyqa 6 kibebi ishi kiykə. Qoy kibebiqə 45 tamaari ishi kiykə. Tamaaris bengiqə 37 biri ishi kesukə.
 - A. Timirti iyta kiyb kibebiqə tamaari dadus ketasta gebm ishi kiy?
 - B. Qoy kibebi kesab gebm biri tə?
 - Ch. Ketasta timirti iyta kiyb tamaaris gebm biri ishi kesu?
10. Xhoori etnqa 280 biri há fertukiykə. Xhori 5 bengiqə gebm biri há fertu?

2.3 1,000,000 dirsi kiyb fyaadisara qoy fyaadi iyka 10 bes'ka

Bes'ku astab bazhxukiybara 2 kifirikiqa 3 kifiriqa tamaritikə. Íti tamarabara ara antə íti kubmka kkiytə yaku fyaadi iy ankiyb fyaadisara qoy fyaadi iy ankibkn bes'ka íti (samaka sama kaay) íti tamaramə. Santa sama kaay bes'kuxukiyb yiskn adiqə samaka bes'kuxukiyb íti tamaramə.

Bazhxnbaab 2.7

Xaagn xaagnbaab kiytə haaskn qaanqa baab ooxhnsara bazhitə.

1. 4 Dadu ishi baab atsab 100 biri ishi bes'knta qoy dadukn gebm biri há saka?
2. Shirxa 125 as'u koosi fuurtə há 5 timirrti iykn ukuru bes'kukə. Timirti iyskn gebm gebm há saku?

Bes'ku gexukiyb qoy yaadi astabkn há sakukiyb təkə.

Amsu 2:10

$54 \div 6 = 9$ gexukiyb yaku 54 booqa 9 gizi há yaftamə gexus təkə.

Arxukobxnbaab

kubm fyaadi iy ankiyb fyaadira qoy fyaadi ankibkn bes'kaka kadu fyaadi ankiyb fyaadira qoy fyaadi iy ankiybkn bes'ka aas há bazhxukiybka bazhxab təkə.

Amsu - 2.11

9822 yakukn bes'kiytə.

$$\begin{array}{r} 1637 \\ 6 \overline{) 9822} \\ \underline{- 6} \\ 38 \\ \underline{- 36} \\ 22 \\ \underline{- 18} \\ 42 \\ \underline{- 42} \\ 00 \end{array}$$

Yiz yeshnta $9,822 \div 6 = 1,637$

Uc'uka yakuka fyaadi iy ankiyb fyaadisara qoy fyaadi iy ankiybkn bes'ka soy qada íti bazhab gonchi təkə.

Atnsi 2F

1. Tor a kiyb kooknsara xsotsitə.

A. $1,984 \div 2 = \underline{\hspace{2cm}}$

B. $1,791 \div 3 = \underline{\hspace{2cm}}$

Ch. $3,452 \div 4 = \underline{\hspace{2cm}}$

C'. $3,450 \div 5 = \underline{\hspace{2cm}}$

D. $1,554 \div 6 = \underline{\hspace{2cm}}$

E. $6,895 \div 7 = \underline{\hspace{2cm}}$

Ə. $5,248 \div 8 = \underline{\hspace{2cm}}$

F. $7,857 \div 9 = \underline{\hspace{2cm}}$

2. Haaskn qaanqa kiybara astabkn bes'kiytə.

A. $24,326 \div 2$

B. $383,433 \div 3$

D. $216,162 \div 6$

Ch. $542,136 \div 4$

C'. $213,525 \div 5$

3. Qoy karbmsab kooz' haaykiyb há yaabuska daana koos'ab shunkirti 27,000 biri fuurkə. Birnsara ishi ukuru bes'knta gebm gebm ishi koba?

Sama ankiyb bes'kuka sama anara kiyb bes'ku bazha qoy zaara təkə.

askn xhorxnta bes'kuxutə yaftukiyb bes'kukabkn há yirnta sama há gexamə.

Amsu 2:11

Haaskn qaanqa kiybara bes'kutə íti samabara sesə.

$67,247 \div 5$

Bangarsi

$$\begin{array}{r} 13,449 \\ \underline{67,247} \\ -5 \quad 17 \\ \underline{-15} \\ 22 \\ -20 \\ 24 \\ -20 \\ 47 \\ -45 \\ 2 \end{array}$$

Yiz yeshnta $67,247 \div 5 = 13,449$ samab 2 há footab yeshnta
 bes'kuxab = 13,449 ka sama = 2 təkə.

Atnsi 2G

Haaskn qaanqa kiyb torabaab kooknsara xsotsitə.

A. $6,747 \div 5$

B. $15,437 \div 2$

bes'kuxab = _____ samab= _____

bes'kuxab= _____ samab= _____

Ch. $49,369 \div 3$

C'. $32,537 \div 4$

bes'kuxab= _____ samab= _____

bes'kuxab= _____ samab= _____

D. $86,343 \div 9$

E. $51,845 \div 6$

bes'kuxab= _____ samab= _____

bes'kuxab= _____ samab= _____

Arxu kobxnbaab

1. A, B ka D fyaadi ishi footnta $B \neq 0$ há footnta

$A \div B = D$ gexukab $A = D \times B$ gexus təkə.

'A' bes'kuxnbaab 'B' bes'kukab ka 'D' yaftab ishi gexamə.

Yiz yeshnta bes'kuxukab = bes'lkukab \times yaftabka

2. 'A' n 'B'kn bes'knta yaftukab 'D' fotutə há samab qoysns

'E' fotnta fyaadns $B \neq 0$ fotnta

$A \div B = D$ samab E há footamə

$A = D \times B + E$ footamə.

Yiz yeshnta bes'kuxukab = yaftab \times bes'kukab + samab

Bes'kuka yaftukiyb wogusika gama há footab xustamə. Yiz yeshnta
 bes'ku wogusika sansa bazha há gexamə.

Bes'kuka daan atusnkiyb noogu gyaadura bazha

Bazhxnbaab 2.8

Haaskn qaanqa kiybara íti gərikn bazhitə.

1. 124 shexi shexi muurukabaabara 4 yaabkn ukuru n bes'knta yaabuskn gebm gebm há saka?
2. 225 biri 5 dadukn ukuru bes'kuxnta daduska daana gebm gebm biri há saka?
3. Dəbubi kilili gibirna biro 168 haay gis'ukiyb moturu 7 wordakn bes'kukə. Qoy wordakn gebm gebm há saka?

Bes'ku noogu gyaadu ooxha íti bazhanta haaskn qaanqa kiybara nababitə.

1. Noogu gyaadu ooxhnsara shifutə ítikn há vyardukiyb dirsi nababa
2. Kaari hisabi bazhaqa íti dyasknbaab
3. Íti xsaafab hisabi bazhnsara íti bazhu bangarsi yaafmbaab
4. Yaftab bangarsnsara íti dacha há footabara tiitu səgnbaab

Aamsu 2.12

Yaku kooz'haaykiyb ishi daan kos'abara 138 kuntari shexi ukuru bes'knta qoybkn gebm há saka?

Bangarsi

Astab 138 kuntari shexi 6 kooz' haaykiyb yaabus

bastukiyb qoy yaabkn gebm há saka

bangarsinsara n **bazhukiybta** 138 n 6 bes'kamə.

$$138 \div 6 = 23$$

Qoy koz' haaykiybkn 23 kuntari shexi há sakamə.

Askn naba $23 \times 6 = 138$ há footab yeshnta

Atnsi 2F

Haaskn qaanqa noogu gyaadu ooxhaskn bangarsi baasitə.

1. 7,242 burtukana 6 saxiniqa ukuru ishi anxnta qoy saxiniqa gebm burtukana há saka?
2. 5 as'u koosi biri 1,300 təkə. Qoy as'u koosi gebm biri há saka?
3. Qoy shigini mdəbiqa 10 shigini há as'tunbaab há vyazxamə. 4,500 shiginira gebm mədibi bata n as'nbaab íti vyaza?
4. 84,375 maxsaafi 9 timirti iyta ukuru bes'kuxnta gebm gebm há timirti iyskn saka?
5. N boy shenxu 4 etn dəmozi biri 28,800 təkə. Qoy etn dəmozi gebm tə?
6. Shanqo 8 merab zegusara há biri 52,000 fuurkə. Zegus kesab biri ukuru footnta qopyb gebm biri há kesu?

S'uva timrtinskn xhorxn

- Kadu fyaadi A, B ka D
 $A + B = D$ footnta
A ka B shiftukab ishi gexukiybta D kaysta shiftab
- Kadu fyaadi A, B ka D

$A - B = D$ gekiybqa

A qoqarstukab B qoqarsukab ka D yaftab

- Kadu fyaadi A, B ka D

$A - B = D$ gama há footnta

$A = B + D$ gama təkə.

Yiz qena qoqarsaqa yaftukiyb bangarsi shifaka há dacha há footab xustamə.

- A ka B xaagn fyaadi ishi footnta $A + B = B + A$ shiftukab kookn ishi dyasknta bangarsi bata ishi koygnbaab qoysns bangarsi kaaye. Yiz qena shifa dyaskn xsabay há gexamə.

- Kadu fyaadi A, B ka D $(A + B) + D = A + (B + D)$ gibta kookn dyaskn bangarsi bata ishi koygnbaab qoysns bangarsi kaaye. Yiz qena shifaka daanab dyaskn xsabay há qexamə.

- Qoqarsa dyaskn xsabay kaaye.

- A, B ka D fyaadi ishi footnta $A \times B = B \times A$ gekiybqa A ka B wogusukab ishi gexukabta D kaysta woustab há gexamə.

Kadu fyaadi A, B ka D

$(A \times B) \times D = A \times (B \times D)$ gama təkə.

- Gibta kookn dyaskn ishi koygnbaab qoysns wogusi bangarsi kaaye. Yiz qena wogusika daana dyaskn xsabay há gexamə.

- Kadu fyaadi A, B ka D (B zeeruka daan kyamara há kiynta)

$A \div B = D$ gama təkə.

$A = D \times B$ gekiyb yesta gama təkə.

A bes'kuxukab ka D yaftukab há gexamə.

- Ara n B bes'kutə n yafab D footutə há E samba footnta

$A = D \times B + E$ gama təkə.

S'uva timrtinsk xhorxn ooxha

1. Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. $5,487$

B. $6,579$

Ch. $53,748$

C'. $64,835$

$+2,576$

$+4,238$

$+54,278$

$+46,387$

D. $65,763$

E. $74,392$

Ə. $20,086$

$+ 24,764$

$- 50,486$

$-19,677$

2. Xaagn fyaadi qoqarsutə yaftab $89,742$ ka qoqarstukab $90,000$ qoqarsukab gebm tə?

3. Tora kiyb kooknara xsotsitə.

A. $539 \times \underline{\quad} = 1617$

C'. $(89 \times 7) \times 3 = \underline{\quad} \times (7 \times 3)$

B. $\underline{\quad} \times 715 = 0$

D. $0 \div 54 = \underline{\quad}$

Ch. $723 \times \underline{\quad} = 56 \times 723$ E. $30,000 \div \underline{\quad} = 300$

4. Haaskn qaanqa kiyb ooxhaskn bes'kuxnbaab gebm tənta xsaafitə.

A. bes'kukab = 15, yaftab = 34 samab = 3

B. bes'kukab = 27, yaftab = 45 samab = 7

Ch. Bes'kukab = 36, yaftab = 54 samab = 13

5. Qoy kuntari selixi qofa $2,500$ biri footnta 50 kuntari s elixir gebm biri há kesa?

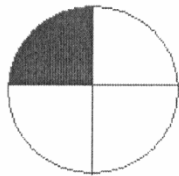
6. 7525 kg sindi 25 yaabkn ukuru bes'kuxnta gebm gebm há ishikn saka?

S'uva kadu

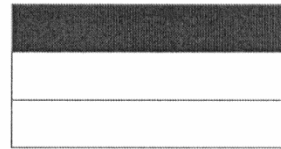
Bes'kukab tamu iy fyaadiska

3.1 Qoy muurukabaab noogusara bes'ka

Bes'ku footab qoy muurukabaab noogu data há yaftukiybara xuuskiyti? Haaskn qaanqa kiyb amsusara xaagnbaab kiy seetə íti bazhxnbaab 3.1 kiyb ooxhnsara bangarsə.

Kubm ukuru kooknta bes'kuxab dinga

kadu kooknta ukuru

Bes'kuxab rektangiri

Bazhxnbaab 3.1

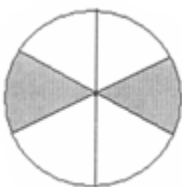
1. Boxab dinga bes'kuxabkn basnta gebmbaab tə?
 2. Boxab rektangiri bes'kuxabkn basnta gebmbaab tə?
 3. Qoy rektangiri sarutə íti ukuru kooknta bes'kitə. Qoybara irsasika booxitə. Boxab rektangirnskn gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?
Soy qada astab sivrnsara seetə íti oshtab ooxhnsara qaanqa haas gonchi íti bangarsnta dacha təkə.
1. Dinga kubm kooknta ukuru bes'kuxutə há kubmbaabkn basnta qoyb do boxukə. Yiz kaysta kubmbaabkn basnta qoyb há gexamə.
 2. Rektangiri kadu kooknta ukuru bes'kuxutə há qoyb do boxukə. Yis kaysta kadubaabkn basnta qoyb təkə.

Arxu kobxnbaab

qoy muurukab noogura xaagnka absi bes'uxab kotnsab kotnsab bes'kus ishi gexamə.

Atnsi 3A

1. Haaskn qaanqa kiyb sivirisara seetə íti ooxhns bangarsinsara íti dabtara bata xsaafə.

A. dinga

B. rektangiri

Ch. kari

A. Dinga gebm ukuru kooknta há bes'kuxu?

- Boxab dingaskn basnta gebm tə?
- Boxab gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?

B. Rektangiri gebm ukuru kooknta há bes'kuxu?

- Boxab rektangirikn basnta gebmbaab tə?
- Rektangirnskn basnta gebmbaabkn basnta gebmbaab tə boxu?

Ch. Karns gebm kooknta há ukuru bes'kuxu?-

- Boxab karinskn basnta gebmbaab tə?
- Gebmbaabkn basnta gebmbaab tə bes'kuxu?

2. Haaskn qaanqa kiybara íti dabtara bata sarutə íti maktabara booxə.

A.

B.

Ch.

A. zeedbaabkn

B. kubmbaabkn

Ch. Zeedbaabkn

basnta yakubabara

basnta kadubabara

basnta uc'ubabara

Bes'kus'kn gertabaabka qaanqabaabka

Bes'kuxab qoy muuruka kiyb data ishi yaftukiybara tamaritikə.

Bes'kusara fyaadika n sesnbaab n vyazamə. Haaskn qaanqa kiyb

ooxhnsara tiitu seetə íti bazhxnbaab 3.2 bata kiybara íti gərikn bazhə.

Bazhxnbaab 3.2

A. Rektangirns gebm kookn há ukuru bes'kuxu?

B. Boxab gebmbaab tə?

Ch. Boxara kiyb gebmbaab tə?

C'. Gebmbaabkn basnta gebmbaab tə boxu? ooxhaskn keta fyaadika bangarsi atsitə.

Soy qada astab rektangiri 12 kooknta ukuru bes'kuxákə. Boxab kaysta 5 təkə. Boxara kiyb kaysta 7 təkə. boxab 12 basnta uc'ubaab təkə.

Fyaadika há xsaftukiybta $\frac{5}{12}$ há gexu nababxamə.

Arxu kobxnbaab

Qoy bes'ku bazhara fyaadika n sesanta "A" ka "B" zera kiyb kotgebey (" - ") masmara xaqamtə n qaanqaka qadaka xsaafmbaab n vyazamə.

Yiz kaysta $\frac{A}{B}$ há gexu xaaftamə. Gertabaab A gexukiybta qanqaabqab B təkə.

Wus'ku 3.1

Gertabaab 1 footab bes'kus' keta qoybaab bes'ku ishi gexamə.

Amsu 3.1

$\frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}, \frac{1}{5}, \frac{1}{6}, \frac{1}{7}, \frac{1}{8}, \frac{1}{9}, \frac{1}{10}$ qoybaab bes'ku təkə.

Haaskn santa 3 kifiriqa iti tamarab gonchi tibaab qoybaab bes'kusara iti xuuskiykə. Ishi qena :-

$\frac{1}{2}$ s'obm há gexukiykə.

$\frac{1}{3}$ siso há gexukiykə.

$\frac{1}{4}$ s'opmkn s'opm

$\frac{1}{5}$ uc'ubaabkn basnta qoyb

$\frac{1}{10}$ asarate há gexukiykə.

Atnsi 3B

1. Haaskn qaanqa astab ooxhaskn 'A' asta bazhxab gonchi bazhitə.

Fyaadika há xsaaftukiybta **gertabaab** **qaanqabaab**

A. Uc'ubaabkn basnta xaagnbaab	$\frac{2}{5}$	2	5
B. Kubmbaabkn basnta kadubaab	_____	_____	_____
Ch. Tubsubaabkn basnta uc'ubaab	_____	_____	_____
C'. Zeedbaabkn basnta kubmbaab	_____	_____	_____
D. Tamubaabkn basnta tubsubaab	_____	_____	_____

Haaskn qaanqa astab bes'kusara noogu gyaaduka xsaafitə.

- A. $\frac{5}{12}$ B. $\frac{1}{6}$ Ch. $\frac{3}{8}$ C'. $\frac{4}{10}$

2. Qoy dinga kiys dabu 6 dadukn ukuru beskuxnta qoy dadukn saknbaab dabmskn basnta gebmbaabkn basnta gebmbaab há gexa?
3. Qoy leslasa saxiniqa 24 xermusa ishi kiykə. Xrmusaskn basnta $\frac{1}{6}$ xarmusa askn ed bors'nab footnta zhazhnshab xermusas gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?

3.2 Qoy zaara qaanqabaab bes'ku ankiybara keknsaka santaka shoshta ana

Haaskn qaanqa kiyb bes'kusara səgitə.

$$\frac{1}{5}, \frac{2}{5}, \frac{3}{5}, \frac{4}{5} \text{ ka } \frac{5}{5}$$

Ketabaab bes'kusakn qaanqa baab qoy zaara təkə. yiz qena 5 təkə.

wus'ku 3.2

Qoy zaara qaanqabaab bes'ku ankiyb qoyzaara bes'kus' ishi gexamə.

Amsu 3.2

A. $\frac{1}{3}, \frac{2}{3}, \frac{3}{3}, \frac{4}{3}, \frac{5}{3}$ qoy zaara bes'kus' təkə.

B. $\frac{3}{10}, \frac{4}{10}, \frac{5}{10}, \frac{6}{10}, \frac{9}{10}$ qoy zaara bes'ku təkə.

Bazhxnbaab 3.3

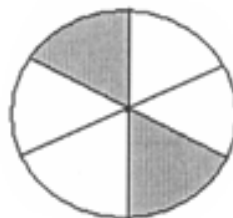
Qoy zaara bes'ku ankiybara kaasu íti santaka shoshta an genta haaskn qaanqa kiyb ooxhasara seetə íti bangarsə.

A.

$\frac{1}{6}$

B.

$\frac{2}{6}$

1. Siviri A

siviri B

Boxab gebm ishi kiy=_____boxab gebm ishi kiy= _____

Boxara kiyb gebm ishi kiy =_____boxara kiyb gebm ishi kiy=_____

Boxab bes'kuka há xsaftukiybta_____boxab bes'kuka há
xsaftukiybta=_____

2. Qada astab sivirisara seetə íti ooxhaskn bangarsi atsə.

A. $\frac{1}{6}$ ka $\frac{5}{6}$ naas tə anguxukiy?

B. $\frac{2}{6}$ ka $\frac{4}{6}$ naas tə boxukiy?

3. A.

boxab bes'kuka há xsaftukiybta _____

B.

boxab bes'kuka há xsaftukiybta _____

Ch. Wobsha boxabara keknsitə.

Arxu kobxnbaab

Qoy zaara bes'kusara keknsn yeshnta gertabaab bes'kusara do íti keknsbaab íti vyazamə. Vyatsab gertabaab bes'ku kotnsab gadabaab bes'kukn gərta təkə.

Amsu 3.3

A. $\frac{3}{8} > \frac{2}{8}$ askn naba $3 > 2$

B. $\frac{5}{8} > \frac{2}{8}$ askn naba $5 > 2$

Ch. $\frac{5}{8} > \frac{3}{8}$ askn naba $5 > 3$

Atnsi 3 Ch

1. Haaskn qaanqa kiyb qoy zaara bes'kusara íti dabtara bata xsaafutə íti astab kooknqa keknsa xsotsə.

$>$, $<$ ka = mirkixi xaqamtə íti xsotə.

A. $\frac{3}{6}$ _____ $\frac{5}{6}$

B. $\frac{7}{8}$ _____ $\frac{8}{8}$

Ch. $\frac{9}{12}$ _____ $\frac{8}{12}$

C'. $\frac{15}{24}$ _____ $\frac{15}{24}$

D. $\frac{21}{25}$ _____ $\frac{19}{25}$

2. Haaskn qaanqa kiyb qoy zaara bes'kusara kotnsabka gadutə íti kaari vytsabqa anə.

$$\frac{3}{14}, \frac{8}{14}, \frac{5}{14}, \frac{2}{14}, \frac{6}{14}, \frac{9}{14}$$

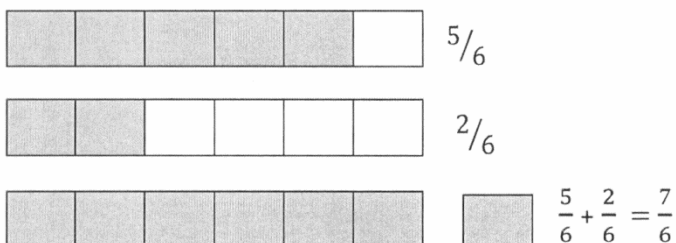
3. Haaskn qaanqa qoy zaara bes'kusara vyatsabka gadutə íti kaari kotnsabqa santaka shoshtaka anə.

$$\frac{7}{9}, \frac{2}{9}, \frac{4}{9}, \frac{8}{9}, \frac{5}{9}, \frac{10}{9}$$

3.3 Qoy zaara qaanqabaab bes'kusara shiifaka qoqarsaka

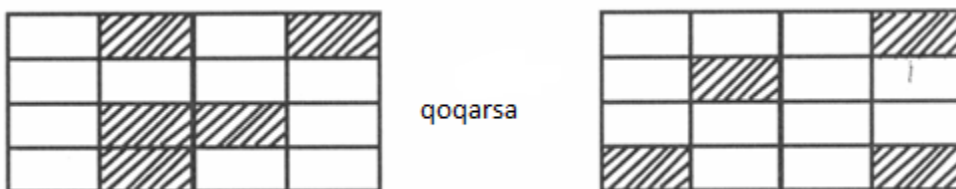
Bazhxnbaab 3.4

1. Haaskn qaanqa kiyb sivirnsara səgite.

Gada sakab sivirnsqa yira íti see?

2. Haaskn qaanqa kiyb sivirsara səgite.

Boxab $\frac{5}{16}$

boxab $\frac{4}{16}$

$\frac{5}{16}$ boxabka $\frac{4}{16}$ boxabara keknsite.

Bazhxnbaab 3.5

Haaskn qaanqa kiybara dubdnka kiytə íti daan nogñə.

$$A. \frac{3}{14} + \frac{31}{4}$$

$$Ch. \frac{9}{38} + \frac{28}{38}$$

$$B. \frac{5}{26} + \frac{7}{26}$$

$$C'. \frac{21}{49} + \frac{33}{49}$$

Arxu kobxnbaab

Qoy zaara qaanqabaab bes'ku ankiybara shiifa gexab qaanqabaab qoy zaara footab yeshnta gadabaabara kobtə shiifa gexus təkə.

Yiz gexus A/B ka D/B qoy zaara bes'ku footnta

$$\frac{A}{B} + \frac{D}{B} = \frac{A+D}{B}, \quad \text{“B” zeeruka daan kyamara há qenbaab təkə.}$$

Amsu 3.4

Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

$$A. \frac{7}{12} + \frac{3}{12}$$

$$B. \frac{3}{8} + \frac{2}{8}$$

Bangarsi

Bes'kus'kn qaanqabaab qoy zaara há footab yeshnta

$$A. \frac{7}{12} + \frac{3}{12} = \frac{7+3}{12} = \frac{10}{12}$$

$$B. \frac{3}{8} + \frac{2}{8} = \frac{3+2}{8} = \frac{5}{8}$$

Bazhxnbaab 3.6

Haaskn qaanqa kiybara dubmka dubmka kiytə íti daan nogñə.

A. $\frac{34}{38} - \frac{19}{38}$

B. $\frac{25}{28} - \frac{21}{28}$

Ch. $\frac{58}{270} - \frac{52}{270}$

C'. $\frac{19}{310} - \frac{19}{310}$

Arxu kobxnbaab

$\frac{A}{B}$ ka $\frac{D}{B}$ B zeeruka daan kyamara kiyb há footnta ($B \neq 0$) qoy zaara bes'ku ankiyb footutə há $A > D$ footnta

$\frac{A}{B} - \frac{D}{B} = \frac{A - D}{B}$ (qoyb qaanqabaab bes'kura kobtə gertabaab bes'kusara qoqarsa) təkə.

Amsu 3.5

A. $\frac{16}{25} - \frac{9}{28} = \frac{16-9}{25} = \frac{7}{25}$

B. $\frac{27}{39} - \frac{17}{39} = \frac{10}{39}$

Atnsi 3 C'

1. Haaskn qaanqa qoy zaara qaanqabaab bes'ku ankiybara shifitə.

A. $\frac{2}{6} + \frac{3}{6}$

Ch. $\frac{7}{15} + \frac{5}{15}$

D. $\frac{3}{28} + \frac{13}{28}$

B. $\frac{3}{10} + \frac{4}{10}$

C'. $\frac{17}{24} + \frac{3}{24}$

E. $\frac{15}{36} + \frac{8}{36}$

2. Haaskn qaanqa qoy zaara qaanqabaab bes'ku ankiybara qoqarsitə.

A. $\frac{3}{4} - \frac{2}{4}$

B. $\frac{11}{15} - \frac{8}{15}$

Ch. $\frac{52}{75} - \frac{40}{75}$

C'. $\frac{5}{9} - \frac{3}{9}$

D. $\frac{21}{45} - \frac{13}{45}$

E. $\frac{85}{130} - \frac{69}{130}$

3.4 Ukuru kiyb bes'kus'

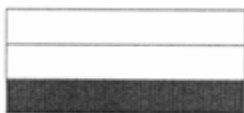
Sivirisara xaqamtə íti haaskn qaanqa astab bazhxnbaab 3.7 bazhə.

Bazhxnbaab 3.7

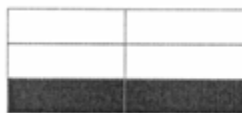
Xaagnbaab kiytə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

Haaskn qaanqa kiyb sivirnsara seetə íti ooxhnsara bangarsə. Ketabaab rektangiri ukuru kooknta bes'kuxukiyb təkə.

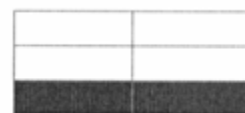
A.

B.

Ch.

1. Siviri A boxab gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?
2. Siviri B boxab gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?
3. Siviri Ch boxab gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?
4. kadubaab siviris aska ishi kyamukiybka kyamara ishi kiybara səgiti?

siviri A boxab $\frac{1}{3}$

siviri B boxab $\frac{2}{6}$ footukiybta

siviri Ch boxab $\frac{3}{9}$

yiz yeshnta $\frac{1}{3} = \frac{2}{6} = \frac{3}{9}$ bes'kus haas ukurubaab bes'kus' ishi gexamə.

Ishikn qaanqabaab qoy zaara ishikiykə. Qoy bes'kukn ukurubaab bes'ku ishi footabara haaskn qaanqa kiybara səgite.

Arxu kobxnbaab

1. Qoy bes'ku gərtabaabka qaanqabaab bes'kura qoy zaara fyaadika wogusutə ukurubaab bes'ku n yaafmbaab n vyazamə.
2. Qoy bes'kukn qaanqabaabka gərtabaabkar qoy zaara fyaadikn bes'kutə ukurubaab bes'ku n yaafnbaab n vyazamə.

Amsu 3.6

Haaskn qaanqa kiyb bes'kus'kn ukurubaab bes'ku baasitə. (gərtabaabka qaanqabaab bes'kusara qoy zaara fyaadikn wogusaka bes'kuka)

A. $\frac{1}{4}$ B. $\frac{16}{24}$

A. Qoy zaara fyaadika wogustə ukuru bes'kusara íti yaafmbaab íti vyazamə.

$$\frac{1}{4}$$
$$\frac{1 \times 2}{4 \times 2} = \frac{2}{8}$$
$$\frac{1 \times 3}{4 \times 3} = \frac{3}{12}$$
$$\frac{1 \times 4}{4 \times 4} = \frac{4}{16}$$

Yiz yeshnta $\frac{1}{4}$, $\frac{2}{8}$, $\frac{3}{12}$ ka $\frac{4}{16}$ ukurubaab bes'kus' təkə.

$$\text{Kaysta } \frac{1}{4} = \frac{2}{8} = \frac{3}{12} = \frac{4}{16}$$

Qoy zaara fyaadikn bes'kutə íti ukurubaab bes'ku yaafmbaab íti vyazamə.

$$\frac{16}{24}$$
$$\frac{16 \div 2}{24 \div 2} = \frac{8}{12}$$
$$\frac{16 \div 4}{24 \div 4} = \frac{4}{6}$$
$$\frac{16 \div 8}{24 \div 8} = \frac{2}{3}$$

Yiz yeshnta $\frac{16}{24}$, $\frac{8}{12}$, $\frac{4}{6}$ ka $\frac{2}{3}$ ukurubaab bes'ku təkə.

Kaysta $\frac{16}{24} = \frac{16}{24} = \frac{4}{6} = \frac{2}{3}$

Atnsi 3 D

1. Haaskn qaanqa kiyb bes'kus'kn kadu kadu ukuru baab bes'kusara baasitə.

A. $\frac{15}{20}$

B. $\frac{28}{35}$

Ch. $\frac{42}{49}$

C'. $\frac{49}{43}$

2. Haaskn qaanqa kiyb bes'kus'kn kadu kadu ukurubaab bes'kus'ara baasitə.

A. $\frac{1}{3}$

B. $\frac{1}{5}$

Ch. $\frac{3}{4}$

C'. $\frac{4}{5}$

3. Haaskn qaanqa kiyb bes'kus'kn basnta ukurubaab bes'kus'ara beeritə.

$\frac{3}{18}, \frac{1}{3}, \frac{1}{6}, \frac{2}{6}, \frac{5}{30}, \frac{4}{15}$

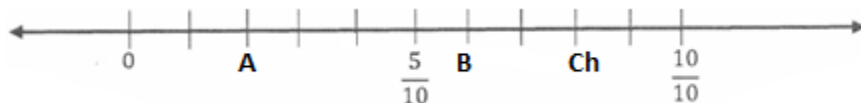
3.5 Tamutabaab, baaratabaab ka tamu bes'kuka

S'uva kadu bata bes'kus'ka ishikn qaanqabaabka gertabaab bes'kuska qoy zaara qaanqabaab bes'kusara shiifaka qoqarsa tamaritikə. Haaqasta kaysta tamutabaabka baaratabaabka bes'kukara íti tamaramə.

Bazhxnbaab 3.8

Xaagnbaab kiytə íti haaskn qaanqa kiybkn bangarsi atsə.

Haaskn qaanqa kiyb fyaadi masmarara tiitu səgitə. Masmarns bata 0 gadutə 10 dirsi kiyb ukuru kooknta bes'kuxákə.

Fyaadi masmarnsqə noogu aabka sestab bes'kusara dabtara bata xsaafitə.

A = _____

B = _____

Ch = _____

Masmarns bata 0 kiytə 1 kiyb masmarnsara wosnxab zhagabaab masmara getə askn booqa 10 kooknta ukuru há bes'kuxabara n̄ səgnbaab n̄ vyazamə.

Gatsubaab kagata kiyb 0 há sesukiykə. Qoysnsab yiz gonchasta ishi bazhxamə.

0 kiytə 1 sakabara 10 kooknta ukuru bes'kutə n̄ ishikn qaanqabaab bes'ku ketasta qoy zaara ishi footamə yiz qena 10.

Amsu 3.7

$\frac{1}{10}$, $\frac{2}{10}$ ka $\frac{8}{10}$ ishikn qaanqabaab bes'ku 10

Arxu kobxnbaab

Qaanqabaab bes'kus' 10 footab tamutabaab bes'kus' ishi gexamə.

Qoysns kooknka n̄ xsaafmbaab n̄ vyazamə.

Tamubaabkn basnta qoyb ($\frac{1}{10}$) há xsaftukiybta bes'kuxutə 0.1

Tamubaabkn basnta xaagnbaab ($\frac{2}{10}$) há xsaftukiybta bes'kuxutə 0.2

1.1 Há nababxukiybta "zeeru toka qoy " há gexamə.

1.2 Há nababxukiybta "zeeru toka qoy " há gexamə.

0.1, 0.2 ka qoysns haas gonchi xsaftukiyb tamutabaab bes'kus' ishi gexamə.

Amsu 3.8

Haaskn qaanqa kiyb tamuutabaab bes'kusara kaari tamubaab tokaka n̄ dyasknanta astab fyaadinsara tamukn bes'kaqoysns kookn kaysta

gertabaab bes'knskn tamu iyta toka mirkiti antə́ n askn aabta(gatsu)
zeeru n anamə.

Yiz yeshnta

A. $\frac{3}{10} = 0.3$

B. $\frac{5}{10} = 0.5$

Bangarsi

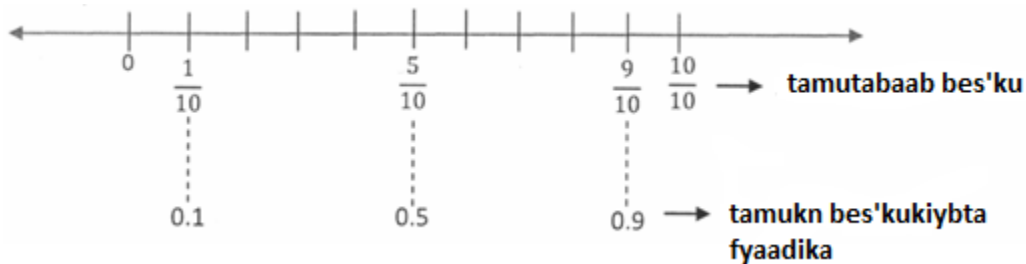
Tamuutabaab bes'kusara kaari tamubaab tokaka n dyasknanta astab
fyaadinsara tamukn bes'ka qoysns kookn kaysta gertabaab bes'knskn
tamu iyta toka mirkiti antə́ n askn aabta(gatsu) zeeru n anamə.

Yiz yeshnta

A. $\frac{3}{10} = 0.3$

B. $\frac{5}{10} = 0.5$

Tamutabaab bes'kusara fyaadi masmara bata n ishi bes'kuxukabara
səgnbaab n vyazamə.

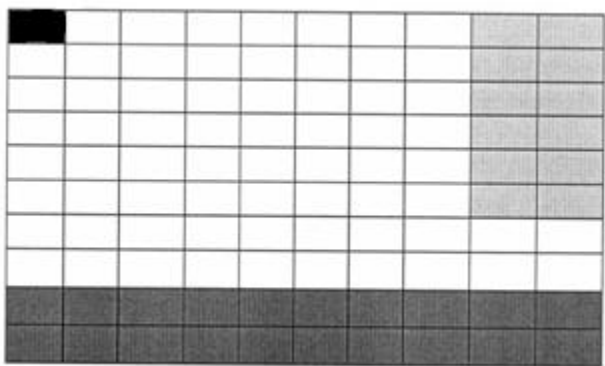

Astab fyaadnsara 10kn bes'kutə́ n kaari tamu iyqa dyasknbaab n
vyazamə.

Bazhxnbaab 3.9

Xaagnbaab kiytə haaskn qaanqabaab ooxhasara bangarsitə.

Haaskn qaanqa 10 × 10 footab karira seetə íti qaanqa astab ooxhnsara bangarsə.

1. Karns gebm ukuru kooknta há bes'kuxu?
2. Anga xsokiyb (■) kaarnskn basnta gebmbaabkn basnta gebmbaab tə boxu?
3. Anga xsawrra kiyb (■)kaarnskn basnta gebmbaabkn basnta gebmbaab tə boxu?
4. Zi gekiyb(beetnta) kiyb (■) kaarnskn basnta gebmbaabkn basnta gebmbaab tə boxu?
5. Ketasta boxab gebmbaabkn basnta gebmbaab tə?

Bazhxnbaab 3.9 ooxhasara íti bazhukiybta haaskn qaanqa kiyb gonchi íti bazhnta dacha təkə, footara há kiynta shifu bazhitə.

1. Kaarns 100 kooknta ukuru bes'kuxá kə.
2. Anga xsokiyb (■) qoy do tə kə. Yiz qena bes'kuka n̄ xsaafukiybta $\frac{1}{100}$ təkə.
3. Anga xsawrra kiyb (■) 12 təkə. Fyaadika n̄ sesukiybta $\frac{12}{100}$ təkə.

4. Zi gekiyb(beetnta) kiyb (■) 20 təkə. Fyaadika há xsaftukiybta $\frac{20}{100}$ təkə.

Arxu kobxnbaab

1. Qaanqabaab bes'kus' 100 footab baaratabaab bees'ku ishi gexamə.
2. Baaratabaab bes'kusara kaari tamu bes'kuqa n dyasknbaab n vyazamə. Yiz qena gertabaab fyaadns aabta kaari kagata xaagn fyadutən toka anamə.

Amsu 3.9

A. $\frac{5}{100} = 0.05$ - gertabaab qoy fyaadi iy ankiyub footnta vyaznta gadutəkaari kagata xaagn kookn n fyadutən toka anamə, tokakn aabta santa zeeru n anamə. 0.05 antə n xsaafamə.

B. $\frac{20}{100} = 0.20$

Tamutabaabka baaratabaab bes'kusara kaari tamuqa dyaskn tamaritikə. Tamuqa dyasknara sənxərzhka n sesnbaab n vyazamə. Fyaadisara qoy iyqa gadutəkaari kagata 100 shi iy n anamə. Qoy iykn vyaznta tamuka baara iy xaqamtə n tamuqa(0-) anxukiybara n sənxərzhka sesnbaab n vyazamə.

Haaskn qaanqa kiyb sənxərzha tiitu səgitə.

	Baara iy	Tamu iy	Qoy iy	Tamu iy sesukiyb toka	Tamutabaab iy	Baarataba ab iy
A						
B						

Fyaadi iyqa sexab tamuqabaabka ishi sestukabta

A. 0.47 4 tamu iyqa, 7 baara iyqa ishi yaftukiykə.

B. 0.62 6 tamu iyqa 2 baara iyta

Atnsi 3 E

1 Sənxərzhsara xsotsitə

Bes'kus' sum	Tamutabaab bes'ku	Tamu iyqa anxukiybta
Tamubaabkn basnta Kadubaab	$\frac{3}{10}$	0.3
Tamubaabkn basnta kubmbaab		
Tamubaabkn basnta yakubaab		
Tamubaabkn basnta tubsubaab		

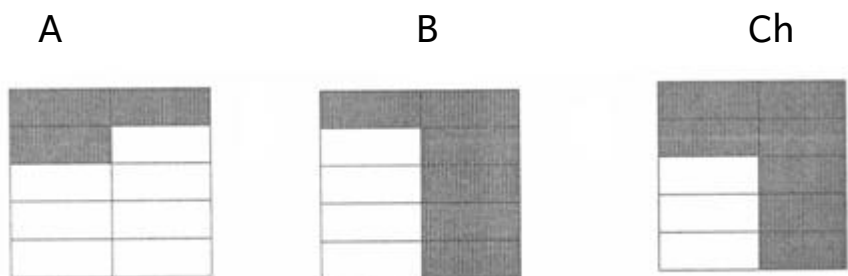
2 Haaskn qaanqa kiyb tamutabaab bes'kusara kaari tamu iy anxukiybqa dyasknitə.

A. $\frac{32}{10}$

B. $\frac{8}{10}$

Ch. $\frac{9}{10}$

3 Haaskn qaanqa sexukiyb sivirs boxab ishi maakukiybara gebmbaabkn basnta gebmbaab(tamuqabaab bes'kuka) xsaafitə.

4. Haaskn qaanqa kiybara kaari tamu iyqa anxukiybqa dyasknitə.

- A. $\frac{15}{100}$ B. $\frac{75}{100}$ Ch. $\frac{9}{100}$ C'. $\frac{36}{100}$

5 Haaskn qaanqa kiybara kaari baara bes'kuqa dyasknitə.

- A. 0.42 B. 0.03 Ch. 0.26
 C'. 0.64 D. 0.80 E. 0.94

6 Haaskn qaanqa kiybara fyaadi iy sən xər zha xaqamtə íti sesə.

- A. 0.53 B. 0.87 Ch 0.08

3. 6 Tamutabaab bes'kusara keknsaka santaka shoshtaka ana

S'uva haasqa tamutabaab bes'kusara keknsaka santaka shoshtaka ana íti tamaramə.

Ishira n keknsanta n kootnbaab dəmbi kiya'kə. Yiz qena haaskn santa fyaadisara aas íti keknsanta íti tamarab gonchi təkə. Yiz qena angabaab fyaadika iy n gadutə vyatsabka kotnsabka seetən keknsamə.

Bazhxnbaab 3.10

Xaagnbaab kiytə íti haaskn qaanqa kiyb ooxhnsara bangarsə.

1. Qoy timirti iy habdaqə vyardukab eednskn shaada 3.5 meetiri təkə. qoy makini shaada kaysta 3.3 meetiri. Makins timirti iyqa há vyardnbaab há vyaza?
2. X'unka há shaada 1.6 meetiri təkə. Zenxu kaysta 1.5 meetiri há shaadukiykə. İti təanga shaadukiy?

Amsu 3.10

Haaskn qaanqakiybara xaagnbaab kiytə íti tamutabaab bes'kusara $>$ ka $<$ xaqamtə.

- A. 15.6 ____ 14.8 B. 6.7 ____ 6.9 Ch. 7.26 _____ 7.24

Bangarsi

A. Gatsu fyaadisara n' keknsukiybta

15 > 14 yiz yeshnta 15.6 > 14.8 há footamə.

B. 6 = 6 (fyaadis ukuru təkə .) yiz yeshnta tokakn adiqabaabara n' keknsamə.

7 < 9

Yiz yeshnta 6.7 < 6.9 há footamə.

Ch. 7 = 7 (fyaadisara n' keknsukiybta ukuru təkə.) yiz yeshnta tokakn adiqabaabara n' 2 = 2 (tokakn adiqabaabkn gatsubabara n' keknsukiybta ukuru təkə.)

6 > 4 (askn xhorxntabaab ukuru təra)

Yiz yeshnta 7.26 > 7.24

Amsu 3.11

A. Haaskn qaanqa kiybara kotnsabka gadutəíti kaari vytsnsabqA.

4.5, 5.4, 4.52, 5.46, 4.25, 5.64

B. Haaskn qaanqa kiybara vyatsabka gadutəkaari kotnsabqa anitə.

12.05, 13.70, 12.50, 13.07, 12.51

Bangarsi

A. Xaagn xaagn tamuqabaab bes'kusara n̄ keknsab kooknka angabaab tamuqabaab bes'kusara n̄ santaka shoshtaka anbaab n̄ vyazamə. yiz yeshnta

4.25, 4.5, 4.52, 5.4, 5.46, 5.64 kotnsabqa gadutəkaari vytsnsabqa

B. Vyatsabqa gadutə santaka shoshtaka há anxukiybta

13.70, 13.07, 12.51, 12.50, 12.05 há footamə.

Atnsi 3Ə

1. Haaskn qaanqa kiybara tamuqabaab fyaadisara $>$, $<$ ka = mirkiti xaqamtə.

A. 0.35 _____ 0.53

B. 14.3 _____ 14.03

Ch. 16.8 _____ 16.80

C'. 83.14 _____ 83.41

D. 0.54 _____ 0.45

E. 57.39 _____ 573.9

2. Haaskn qaanqa kiybara kotnsabqa gadutə íti santaka shoshtaka anə.

A. 0.05, 0.21, 0.12, 0.50

B. 5.20, 2.5, 0.25, 2.05, 5.02

Ch. 5.62, 4.38, 5.26, 4.83, 52.6

3. Haaskn qaanqa kiybara vyatsabqa gadutə íti santaka shoshtaka anə.

A. 8.76, 7.86, 87.6, 78.6, 7.68, 8.67

B. 43.56, 56.43, 43.65, 56.34, 36

Ch. 73.60, 73.06, 37.91, 73.91, 37.19

3.7 Tamutabaab bes'kuska fyaadi iyskara shiifaka qoqarsaka

Tamutabaab bes'kura n shiifn yeshnta qena qoqarsn yeshnta tokara dacha antə fyaadis gonchi ishi iyka iyka n shifmbaabka n qoqarsnbaab n vyazamə. Haaskn qaanqa kiyb amsnsara səgitə.

Amsu 3.12

Fyaadi iy xaqamtə íti haaskn qaanqababara bazhə.

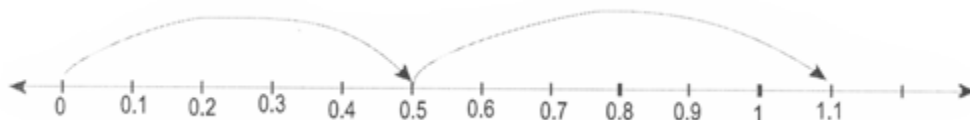
A. $0.5 + 0.6$

B. $0.9 - 0.4$

Bangarsa

Santa fyaadi masmarnsara tamuqabaab iyka bes'ka

A. $0.5 + 0.6$

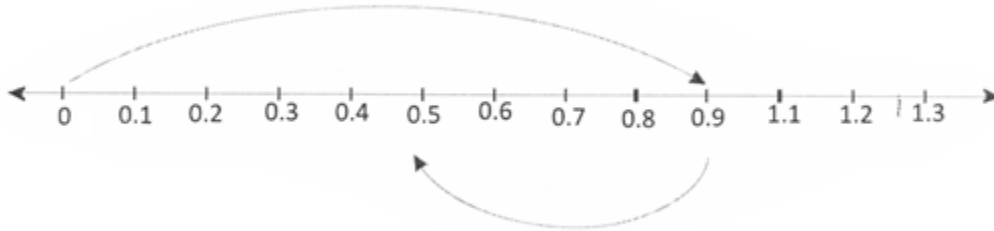

Santa "0" gadutə 5 xsaftukiybara fyadutə kaari santa n təgamə. Yiskn adiqə 6 fyadutə kaari vyaznta n təgamə.

Askn xhorxnta 1.1 bata n sakamə.

Yiz yeshnta $0.5 + 0.6 = 1.1$

B. $0.9 - 0.4$

Gatsu "0" kaari 0.9 dirsi tɛgamɛ. Yiskn adiqɔ 0.9 bata qaytɛ kaari kagata kub ń fyadu inamɛ. Askn xhorxnta 0.5 bata hɔ sakamɛ.

Yiz yeshnta $0.9 - 0.4 = 0.5$

Bazhxnbaab 3.11

Xaagnbaab kiytɛ ńti haaskn qaanqabaab ooxhnsara bangarsɛ.

1. Amsu 3.12 hɔ bazhxab gonchi fyaadi masmara xaqamtɛ ńti bazhɛ.

A. $0.2 + 0.7$

B. $0.4 + 0.6$

Ch. $0.8 + 0.7$

C'. $0.8 - 0.3$

D. $0.7 - 0.3$

E. $0.8 - 0.4$

2. Sixota hɔ baab atsab 2 biri kobtɛ hɔ 60 santimiqa mastika 50 santimiqa kermera fuurkɛ.

A. Sixota mastikaka kermera hɔ fuurn yeshnta hɔ kesab gebm tɛ?

B. Gebm santim hɔ data samu?

10 × 10 footab kaari bata angabaab bes'ku ń bazhnbaab tamaritikɛ.

Bes'kusara baara yta xsaafutɛ ń shiifmbaabka ń qoqarsnbaab ń vyazamɛ. Haaskn qaanqa kiyb amsnsara tiitu sɛgitɛ.

Amsu 3.13

Qaanqabaabara bazitɛ.

A. $0.25 + 0.42$

B. $0.65 - 0.32$

Bangarsa

$$\begin{aligned} \text{A. } 0.25 + 0.42 &= \frac{25}{100} + \frac{42}{100} \\ &= \frac{25+42}{100} \\ &= \frac{67}{100} \end{aligned}$$

Yiz yeshnta $0.25 + 0.42 = 0.67$

$$\begin{aligned} \text{B. } 0.65 - 0.32 &= \frac{65}{100} - \frac{32}{100} \\ &= \frac{65-32}{100} \\ &= \frac{33}{100} \end{aligned}$$

Yiz yeshnta $0.65 - 0.32 = 0.33$

Fyaadi iysara xaqamtə tamutabaab bes'kusara n̄ qoqarsnbaabka n̄ shiifmbaab n̄ vyazamə.

Amsu 3.14

Haaskn qaanqa kiybara bazhitə.

A. $0.4 + 0.32$

B. $0.3 + 0.57$

Ch. $0.89 - 0.65$

Bangarsa

A. 0.46

$+0.32$ _____

0.78

B. 0.30

$+0.57$

0.87

Ch. 0.89

-0.65

0.24

Atnsi 3F

1. Haaskn qaanqabaabara bazhitə.

A. $0.8 + 0.9$

B. $1.4 + 0.5$

Ch. $2.6 + 1.3$

C'. $1.3 - 0.2$

D. $3.8 - 2.4$

E. $4.7 - 3.2$

2. Haaskn qaanqa kiybara kaari kaari baara bes'kuqa dyaskntə íti bazhə.

A. $15.36 + 13.42$

C'. $82.54 - 14.56$

Ə. $53.35 - 36.63$

B. $24.06 + 32.73$

D. $26.17 - 15.12$

F. $74.40 - 23.39$

Ch. $61.16 + 16.61$

E. $31.45 - 15.36$

3. Tamaari Samu há shaada 1.56 meetiri təkə. Tamaari Luqas há shaada kaysta 1.50 meetiri təkə. Woshashta asqa kyamara shi kiyb gebmka tə?

S'uva timrtinskn xhorxn

- Qoy muurukabaab noogura xaagnka absi kiyb kooknta ukuru í bes'kukiybta bes'ku í gemə.
- $\frac{A}{B}$ xsaftab bes'kukn "A" bes'knskn gertabaab há gexukiybta "B" kaysta qaanqabaab há gexamə. Gertabaab "A" bes'kuxnbaab noogsara há sesukiykə. "B" kaysta noogs gebm kooknta há bes'kuxnta há maakukiykə.
- Gertabaab 1 footab bes'kus' keta qoybaab bes'ku ishi gexamə.
- Bes'kus'kn qaanqabaab qoy zaara footab keta qaanqa ukurubaab bes'ku ishi gexamə.
- Ishikn qaanqa ukurubaab bes'kusara í keknsanta ishikn qaanqabaab qyaastə í ishikn gertabaabara í keknsnbaab í vyazamə. vyatsab gertabaab bes'ku ankiyb kotnsab gertabaab bes'kukn gerta təkə.

kotnsab fyaadi ankiyb gertabaab bes'ku vyatsns ankiyb gertabaab bes'kukn há yirukikyka.

- Qaanqabaab qoy zaara bes'ku footabara n shiifanta qaanqabaab bes'kusara qyaastn gertabaab bes'kusara do shiifamə.
- A/B ka D/B xaagn qaanqabaab qoy zaara bes'ku footutə há $A > D$ footnta
$$\frac{A}{B} - \frac{D}{B} = \frac{A-D}{B}$$
 qaanqabaab bes'kuskn basnta qoybara do kobtə n gertabaab do shiifamə.
- Qoy zaara bes;ku footab bes'ku footab keta ukurubaab bes'ku ishi gexamə.
- Ishikn qaanqabaab bes'ku 10 footab bes'ku keta tamutabaab bes'ku ishi gexamə.
- Tamutabaab toka xaqamtə xsaftukiyb fyaadis 0.1, 0.2, 0.35,...tamutabaab bes'ku ishi gexamə.
- Qaanqabaab bes'ku 100 footab baaratabaab bes'ku há gexamə.

S'uva timirtinsk xhorxn

1. Haaskn qaanqa kiyb ooxhaskn gama footara há qenta s'onqu getə íti bangarsə.
 - A. $\frac{3}{4}$ ka $\frac{24}{32}$ ukurutabaab bes'ku təkə.
 - B. $\frac{1}{8}$, $\frac{7}{8}$ ka $\frac{3}{18}$ qoy zaara bes'ku ishi gexamə.
 - Ch. $\frac{35}{100}$ ka $\frac{70}{200}$ ukuru bes'ku tərA.
 - C'. Qoy bes'kukn qaanqabaabka gertabaabara qoy zaara fyaadikn bes'kutə. N' ukurubaab bes'ku yaafmbaab n vyazamə.

D. $\frac{23}{100}$ ka 0.23 ukuru təkə.

E. Gertabaab 1 footab bes'kus' qoybaab bes'ku ishi gexamə.

2. Haaskn qaanqa qoybaab bes'ku footab naas tə?

A. $\frac{1}{2}$ B. $\frac{2}{3}$ Ch. $\frac{3}{4}$ C'. $\frac{4}{5}$

3. Haaskn qaanqa qoy zaara bes'ku footab naas tə?

A. $\frac{2}{7}, \frac{3}{7}, \frac{7}{8}$ Ch. $\frac{9}{11}, \frac{4}{11}, \frac{11}{12}$

B. $\frac{1}{8}, \frac{7}{8}, \frac{5}{8}$ C'. $\frac{5}{15}, \frac{1}{3}, \frac{10}{30}$

4. Haaskn qaanqa babara vyatsabqa gadutə íti santaka shoshta anə.

A. $\frac{2}{13}, \frac{7}{13}, \frac{5}{13}, \frac{9}{13}, \frac{8}{13}, \frac{3}{13}$

5. Gertabaab 20 footabka $\frac{4}{5}$ ka ukuru footab bes'ku xsaafitə.

6. Baarakn basnta tubsu tamuka kadukara kaari tokaqa dyaskn xsaafitə.

7. Haaskn qaanqa tokaka xsaftabara kotnsabqa gadutə íti santaka shoshtaka xsaafə.

8. 30, 6.13, 7.30, 6.31, 7.13

9. Haaskn qaanqabaabara bazhitə.

A. $\frac{5}{16} + \frac{9}{16}$ Ch. $0.37 + 0.52$

B. $\frac{15}{22} - \frac{9}{22}$ C'. $0.86 - 0.46$

10. Haaskn qaanqabaabara íti dabtara bata xsaafutəíti tora kiybqa xsotsə.

A. $\frac{6}{8} = \frac{6}{16}, \frac{6}{32}, \frac{6}{64} = \frac{6}{128}$

B. $\frac{2}{3} = \frac{2}{6}, \frac{2}{12}, \frac{2}{24} = \frac{2}{48}$

11. $\frac{3}{4}, \frac{6}{8}, \frac{12}{10}$ ka $\frac{24}{32}$ qoy zaara footab bes'ku ishi gexa? yira yeshnta?

12. Qoy timirti iykn booqa 4 kifiri taaaris 60 təkə. yiskn basnta 28 baabu 32 baay taaari təkə.
- A. Ketabaab taaariskn basnta gebmbaabkn basnta gebmbaab tə baabus bes'kuka xsaafitə.
- B. Baay taaaris gebmbaabkn basnta gebmbaab tə bes'kuka xsaafitə.
13. Qoy timirti iyqa ketabaab taaarskn basnta $\frac{14}{31}$ baay footnta baabu taaaris gebm tə?
14. Qoy timtimi saxini timtims daana há indukiyb $\frac{49}{8}$ kg təkə. Saxns $\frac{5}{8}$ kg há footnta timtims gebm kg há saka?

S'uva kubm

Kinda

4. 1 Shaadara n Kindnbaab.

Kaduqabaab kifiriqa hisaabi timirti angabaab shaada kindara tamartikə.

Haqasta haasta qena kaysta anga shifutə íti haas kifiriqa tamaramə.

Bazhxnbaab 4.1

Xaagn xaagn qoy kooknta daan fotutə haaskn qaanqabaab oxhnsara bazhitə.

1. Masmari xaqamtə ítikn santabaab xərpezara kinditə.

A. Há shaada _____ meetiri təkə.

B. Há shaada _____ saanti meetiri təkə

Ch. Há shaada _____ miili meetiri təkə.

2. Meetirika há qenta masmarika xaagn meetiri shaada kiyb gyaadu kinditə.

A. Gyaadns shaada saanti meetirika gebm tə?

B. Gyaadns shaada miili meetirika gebm tə?

Arxu kobxnbaab noogu

1. Shaadara n kindnbaab yeshnta n xaqambaab miili meetiri (m.m), saanti meetiri (s.m), kiru meetirika (k.m) ka təkə.

2. Fyaadkn basnta ishi ankiyb kyamu:-

$$10 \text{ miili meetiri (m.m)} = 1 \text{ saanti meetiri (s.m)}$$

$$100 \text{ saanti meetiri (s.m)} = 1 \text{ meetiri (m)}$$

$$1000 \text{ meetiri (m)} = 1 \text{ kiru meetiri (k.m)}$$

A. vyatsnsabqa kitə kaari kotsab midibqa n qayarnbaab yeshnta

1. Kiru meetiriqa kitə kaari meetiriqa n qayarnbaab yeshnta 100 ka n wogusamə. Kiru meetiriqa kitə kaari saanti meetiriqa n qayarnbaab yeshnta 100,000 ka n wogusamə.

2. Meetiriqa kitə kaari saanti meetiriqa n qayarnbaab yeshnta 100 ka n wogusamə. Meetiriqa kitə kaari miili meetiriqa n qayarnbaab yeshnta 1000 ka n wogusamə.

Amsu 4.1

A. 3 kiru meetirira kaari meetiriqa qayaritə.

B. 2 kiru meetirira kaari saanti meetiriqa qayaritə.

Ch. 5 meetirira kaari saanti meetiriqa qayaritə.

D. 4 meetirira kaari miili meetiriqa qayaritə.

Bangarsi

A. $3 \text{ k.m} = 3 \times 1000 \text{ m} = 3000 \text{ m}$

B. $2 \text{ k.m} = 2 \times 100,000 \text{ s.m} = 200,000 \text{ s.m}$

Ch. $5 \text{ m} = 5 \times 100 \text{ s.m} = 500 \text{ s.m}$

D. $4 \text{ m} = 4 \times 1000 \text{ m.m} = 4000 \text{ m.m}$

B. Kotsnsabqa kitə kaari vyatsnsab kindiqa n̄ qayarnbaab yeshnta

- Meetiriqa kitə kaari kiru meetiriqa n̄ qayarnbaab yeshnta 1000 ka n̄ bes'kamə.
- Saanti meetiriqa kitə kaari meetiria n̄ qayarnbaab yeshnta 100 ka n̄ bes'kamə.

Amsu 4.2

$$\begin{array}{ll} \text{A. } 300 \text{ m} = (300 \div 1000) \text{ k.m} & \text{B. } 75 \text{ s.m} = (75 \div 100) \text{ m} \\ & = 0.75 \text{ m} \\ & = 0.3 \text{ k.m} \end{array}$$

Atnsi 4 A

1. Haaskn qaanqa astabara kaari meetiriqa qayaritə.

A. 95 s.m	B. 150 s.m	Ch. 600 s.m
D. 7 k.m	E. 15 k.m	Ə. 25.5 k.m

2. Haaskn qaanqa astabra kaari saanti meetiriqa qayaritə.

A. 50 m	B. 65 m	Ch. 100 m
D. 3 k.m	E. 6 k.m	Ə. 8 k.m

3. Haaskn qaanqa astabara kaari kiru meetiriqa qayaritə.

A. 500 m	B. 15,000 m	Ch. 3465 m
D. 26,000 m	E. 29,000 m	Ə. 40,000 m

Shaada kindi shifaka qoqarsaka

Angabaab shaada kindi yeshnta astab kindara n̄ shifmbaabka n̄ qoqarsnbaabka há fiknbaab yeshnta ketasta astabara kaari kotsnsab kindiqa qayartə n̄ shifmbaabka n̄ qoqarsnbaabka zhazhkiyb bazha təkə.

Amsu 4.3

$$\begin{aligned} \text{A. } & 3 \text{ m ka } 15 \text{ s.m} + 14 \text{ m ka } 50 \text{ s.m} + 50 \text{ s.m} \\ & = 3 \times 100 \text{ s.m} + 15 \text{ s.m} + 14 \times 100 \text{ s.m} + 50 \text{ s.m} \\ & = 300 \text{ s.m} + 15 \text{ s.m} + 1400 \text{ s.m} + 50 \text{ s.m} \\ & = 1700 \text{ s.m} + 65 \text{ s.m} \\ & = 17 \text{ m ka } 65 \text{ s.m} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{B. } & 2 \text{ k.m ka } 50 \text{ m} - 800 \text{ m ka } 65 \text{ s.m} \\ & = 2 \times 100,000 \text{ s.m} + 50 \times 100 \text{ s.m} - (800 \times 100 \text{ s.m} + 65 \text{ s.m}) \\ & = 200,000 \text{ s.m} - 80,000 \text{ s.m} + 5,000 \text{ s.m} - 65 \text{ s.m} \\ & = 120,000 \text{ s.m} + 4,935 \text{ s.m} \\ & = 124,935 \text{ s.m} \\ & = 1249 \text{ m ka } 35 \text{ s.m} \\ & = 1 \text{ k.m ka } 249 \text{ m ka } 35 \text{ s.m} \end{aligned}$$

Shaada kinda kindi n̄ keknsnbaab yeshnta gatsu kaari qoy kookn kiyb kindiqa n̄ qayaramə, yeskn adiqā ishi keknsxukabta vyatsnsab fyaadi footab há anguxamə. Há qenta kotsnsab fyaadi footab há yiramə.

Amsu 4.4

535 s.m ka 5.53 meetirikn basnta nastə gənta kiy?

Bangarsi

Gatsu wobshasta kaari kookn kiyb kindiqa n̄ qayarnbaab há basuskikə.

Yiz gonchi há footab yeshnta

$$535 \text{ s.m} = 5.35 \text{ meetiri} \quad \text{yiz yeshnta } 5.35 \text{ m} > 535 \text{ s.m}$$

Atnsi 4 B

1. Haaskn qaanqa tora kiyb kooknqa xsotsitə.
 - A. 7 m ka 75 s.m + 15 s.m = _____ s.m təkə.
 - B. 16 m ka 50 s.m + 18 s.m ka 40 s.m = _____ s.m təkə.
 - Ch. 6 k.m ka 165 m + 12 k.m ka 8 s.m = _____ m təkə.
 - D. 17 k.m ka 700 s.m – 6 k.m = _____ m təkə.
 - E. 8 m ka 85 s.m – 4 m ka 50 s.m = _____ s.m təkə.
2. Haaskn qaanqabaab kindara > , < há qenta = mirkiti xaqamta keknsitə.
 - A. 345 m _____ 34500 s.m
 - B. 5.70 m _____ 57 s.m
 - Ch. 7543 s.m _____ 74.53 m
 - D. 2 k.m ka 30 m _____ 20030 m
 - E. 35.06 k.m _____ 3506 m
3. Qoy s'odara xepukiyb atobisi makini gatsubaab zerknqa 470 k.m há teekə. Xaagntabaab zerknqa kaysta 390 k.m há tægnta tefasta gebm k.meetiri há te?
4. Qoy yaab askn as'uka 2.k.m ka 60 meetiri há boozkə. Makini kaysta 55.7 k.m há teekə. Tefasta gebm meetiri há booz?
5. Qoy nagadi 150 meetiri haay aska qis'tukab tuubu lastiki há askn kiykə. Xaagn yaabkn 25 meetiri ka 18 meetiri quxsutə há ishikn fuurnta gebm meetiri há askn saama?
6. Qoy timirti iy qarnsab vyardab tamaari dadukn yunifirmi 300 meetiri xhaarqi há ishikn basuskiykə. Timirti iyns ushti gatsubaab bengiqa

askn samab 65 meetiri xhaarqi há askn kinta gebm meetiri xhaarqi há qoysnsab basusəwo?

7. Qoy kooknka tekiyb yaab askn iyta qayitə gatsubaab zerknqa 35 k.m ka 50 meetiri há teekə. Xaagntabaab zerknqa kaysta 18 k.m ka 5 meetiri há təgabkn adiqə asta há arab kooknta há sakukə. Kadutabaab zerknqa há tekayab kooknsara há bangar yəkiykə. 25 k.m te qyastə qoy kooknta há s'uvukə. Haqasta askn iyta há saknbaab shada yir hakars há saamu?

4.2 Insukiyb noogura n kindnbaab

Kadutabaab kifiriqa hisaabi timirtiqa insukiyb noogura aska n kindnbaab kindi tamaritikə. Midibnskn basnta kiyaamura səgitikə. Haqasta kaysta haas s'uva kotsnsab bata asara shifutə iti tamaramə.

Bazhxnbaab 4.2

Haaskn qaanqabaab ooxhara bazhitə.

1. Qoy noogu insura n aska kindnbaab yeshnta n xaqambaab yirsi yir há gexukiy?
2. Insarakiyb há qenta yirukiyb yirsara amsu qoy shaama há qenta qoy sheema saamuna insura n kindnbaab yeshnta n xaqambaab kindi yira há foota?

Arxu kobxnbaab

1. Insura n kindnbaab yeshnta n xaqambaab basuskib kindis : miili gram(m.g), saanti gram (s. g) , deesi gram (D. g) , gram (g), kiru gram (k.g), kuntarika toonka təkə. Angata askn insu yirukiyb noogura n aska kindnbaab yeshnta miili grami n xaqamamə. Angata askn insu insukiyb noogura n aska kindnbaab yeshnta kiru gramika kuntarika toonka n xaqamamə.
2. Kindiskn basnta kiyb kiyaamu:-
1,000 grami = 1 kiru grami
100 kiru grami = 1 kuntari
10 kuntari = 1 tooni

A. vyatsnsabqa kitə kaari kotsnsab kindiqa qayara:-

- Tooniqa kiytə kaari kuntariqa n qayarnbaab yeshnta 10 ka n wogusamə.
- Tooniqa kiytə kaari kiru gramiqa n qayarnbaab yeshnta 1,000 ka n wogusamə.
- Kuntariqa kiytə kaari kiru gramiqa n qayarnbaab yeshnta 100 ka n wogusamə.
- Kuntariqa kiytə kaari gramiqa n qayarnbaab yeshnta 100,000 ka n wogusamə.
- Kiru gramiqa kiytə kaari gramiqa n qayarnbaab yeshnta 1000 ka n wogusamə.

Amsu 4.5

$$\begin{aligned} \text{A. toon} &= 3 \times 10 \text{ kuntari} \\ &= 30 \text{ kuntari} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{B. 5 toon} &= 5 \times 1,000 \text{ kiru grami} \\ &= 5000 \text{ kiru grami} \end{aligned}$$

$$\text{Ch. 7 kuntari} = 7 \times 100 \text{ kiru girami} = 700 \text{ kiru girami}$$

$$\text{D. 4 kuntari} = 4 \times 100,000 \text{ grami} = 400,000 \text{ grami}$$

B. Kotsnsabqa kitə kaari vyatsnsab kindiqa n̄ qayarnbaab

Kuntariqa kitə kaari tooniqa n̄ qayarnbaab yeshnta 10 ka n̄ bes'kamə.

Kiru gramiqa kitə kaari tooniqa n̄ qayarnbaab yeshnta 1000 ka n̄ bes'kamə.

Kiru gramiqa kitə kaari kuntariqa n̄ qayrnbaab yeshnta 100 ka n̄ bes'kamə.

Gramiqa kitə kaari kiru gramiqa n̄ qayarnbaab yeshnta 1000 ka n̄ bes'kamə.

Amsu 4.6

$$\begin{aligned} \text{A. 100 kuntari} &= 100 \div 10 \text{ toon} \\ &= 10 \text{ toon} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{B. 8000 kiru grami} &= 8,000 \div 1,000 \text{ toon} \\ &= 8 \text{ toon} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Ch. 6,000 kiru grami} &= 6,000 \div 100 \text{ kuntari} \\ &= 60 \text{ kuntari} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{D. 9,485 grami} &= 9,485 \div 1000 \text{ kiru grami} \\ &= 9.485 \text{ kiru grami} \end{aligned}$$

Atnsi 4 Ch

Ooxhns bangarsnsara tefasta ítikn dabtara bata xsaafu bangarsitə.

1. 15.6 toon gebm kuntari há foota?
2. 52 toon gebm k.grami há saaka?
3. Haaskn qaanqabaabara kaari gramiqa qayaritə.
A. 35 kiru grami B. 5 kuntari Ch. 6,725 k.g
4. Haaskn qaanqabaabara kaari toonqa qayaritə.
A. 460 kuntari B. 1,000 kuntari Ch. 12,000 k.g
5. 72,000 kiru grami gebm kuntari há foota?
6. Haaskn qaanqabaabara kaari kiru gramiqa qayaritə.
A. 90,000 grami B. 25,600 grami

Insukiyb kindi shifaka qoqarsaka

Bazhxnbaab 4.3

Haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Baabm Komtukes insu 85 k.g təkə. Dadns insu kaysta 45 k.g təkə.
A. Baabm Komtukes ka dadns insu tefasta gebm k.g tə?
B. Baabmka dadnska insu bes'ku gebm k.g tə?
2. Qoy xepukiyb makini há xepaka daantə 155 kuntari há footamə.
Xepns insu 35 kuntari há footnta makins insu gebm kuntari tə?

Arxu kobxnbaab noogu

1. Angabaab midibka kinduxab insura n shifmbaabka n qoqarsnbaabka berxab vyatsnsab kindi kaari kotsnsab kindiqa qayartə n bazhamə.
2. Angabaab midbika kinduxab insura n keknsnbaab yeshnta gatsu kaari qoy kookn kindiqa n qayaramə. Yiskn adiqə n keknsamə.

Amsu 4.7

Angabaab kindika kinduxab insura n shifmbaabka n qoqarsnbaabka.

1. A. $9 \text{ toon ka } 7 \text{ kuntari} + 15 \text{ kuntari} = 9 \times 10 \text{ kuntari} + 7 \text{ kuntari} + 15 \text{ kuntari}$
 $= 90 \text{ kuntari} + 22 \text{ kuntari}$
 $= 112 \text{ kuntari}$

B. $18 \text{ kuntari} + 85.5 \text{ k.g} = 18 \times 100 \text{ k.g} + 85.5 \text{ k.g}$
 $= 1,800 \text{ k.g} + 85.5 \text{ k.g}$
 $= 1,885.5 \text{ k.g}$

Ch. $6.5 \text{ kuntari} - 95 \text{ k.g} = 6.5 \times 100 \text{ k.g} - 95 \text{ k.g}$
 $= 650 \text{ k.g} - 95 \text{ k.g}$
 $= 555 \text{ k.g}$

2. Uc'u kuntari zhurbka/ xiixi 475 k.g atërikn basnta angata insnbaab naas tã?

Bangarsi

Uc'u kuntari zhurbi = $5 \times 100 \text{ k.g} = 500 \text{ k.g}$ tãkã.

500 k.g zhurbi ka 475 k.g atërikn gërta há angata insukiykã.

Yiz yeshnta uc'u kuntari zhurbi ka 475 k.g atërikn gërta há angata insukiykã.

Atnsi 4 D

1. Haaskn qaanqabaabara bazhutã askn bangarsnsara k.gramika anitã.

A. $49.5 \text{ k.g} + 90.5 \text{ k.g}$

D. $127 \text{ k.g} - 80.5 \text{ k.g}$

B. $33 \text{ kuntari} + 210 \text{ k.g}$

E. $74.5 \text{ kuntari} - 320 \text{ k.g}$

Ch. $4.7 \text{ toon} + 700 \text{ k.g}$

Ë. $19 \text{ toon} - 34.6 \text{ kuntari}$

2. Tora kiyb kooknqa xsotsitə.
- A. $54 \text{ k.g} + 157 \text{ grami} = \underline{\hspace{2cm}}$ grami təkə.
- B. $57 \text{ kuntari} + 52 \text{ k.g} = \underline{\hspace{2cm}}$ k.g təkə.
- Ch. $36 \text{ k.g} - 1600 \text{ g} = \underline{\hspace{2cm}}$ grami təkə.
3. Haaskn qaanqabaab kindara $>$, $<$ há qenta = mirkitika xaqamtə keknsitə.
- A. $72 \text{ k.g} \underline{\hspace{1cm}}$ $7,200 \text{ grami}$ Ch. $36 \text{ toon} \underline{\hspace{1cm}}$ $3,600 \text{ k.g}$
- B. $9 \text{ k.g} \underline{\hspace{1cm}}$ $9,000 \text{ grami}$ D. $83 \text{ kuntari} \underline{\hspace{1cm}}$ $83,000 \text{ grami}$
4. Qoy umxara ankiyb nagadi bata 240 kuntari xee fi kiybqa 178ka kuntari há fuurxnta gebm kuntari xee fi há data saama?
5. Qoy umxa aabara puxha antə fuurkiyb nagadi xaagn zerknqa 3,465 k.g buurtukanaka 2,087 k.g muuzi há fuurkə. Nagadns umxa aabnsara tefasta gebm kuntari há fuur?
6. Qoy makini há xepukiyb xepa daantə 450 kuntari insu há ankiykə. Makins há xepab 70 kuntari xee fika 50 kuntari sindika təkə. Makins insu há xepukiyb xepakn qoysns gebm kuntari tə?
7. Qoy nagadi 5 kuntari sikuwari há askn kiykə. Nagadns há utukiyb kadu yaabkn basnta qoytabaabkn 70 k.g xaagntabaabkn 55 k.g ka kadutabaabkn 83 k.g há ishi bata fuurkə.
- A. Tefasta gebm k.g sikuwari há fuurxu?
- B. Fuurxara kitə samab gebm k.g sikuwari tə?

4.3 Aatu kinda

Aatu n kindnbaab yeshnta nang gatsnbaab kindis kaduqabaab kifiriqa hisaabi timirtiqa tamartika. Haqasta kaysta midibnskn basnta kiyb kiyaamu iti haqasta haas kifirnsqa iti tamarama.

Bazhxnbaab 4.4

Haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhit.

1. Angata koytn kixn footab aatu (shoykiyb noogu) n maknbaab yeshnta n xaqambaab kindi yira ha gexukiy? Amsura atsukiyta iti yartibabuskn fikus maakit.
2. Vyatsnsab kixn ankiyb aatu aska kinduxnbaab kindi yira ha gexukiy? Amsura atsukiyta iti yartibabuskn fikus maakit.

Arxu kobxnbaab noogu

Aatura n aska maknbaab yeshnta n xaqambaab xustukiyb kindis: miili litiri (m.l) ka litiri (l) ka taka. Angata koytn footab aatura n maknbaab yeshnta n aska xaqambaab kindi miili litiri ha footukabta vyatsns footab aatura n maknbaab litirira n xaqamama.

Amsu 4.8

1. Angata koytn footab aatu n maknbaab sirnjika shaay mankiyaka qoysns qoysns yirsika xaqamt miili litirika n maknbaab n vyazama.
2. Vyatsns footab aatura n maknbaab litirika n xaqamama. Amsu s'opm litiri, 1 litiri, 2 litiri, atukiyb xarmuusika makakn n xaqambaab n vyazama.

Yiz gonchasta 5 litiri, 10 litiri, 20 litiri atukiyb haay zharkinika xaqamtə ń maknbaab ń vyazamə.

Aatu kindikn basnta kiyb kiyaamu

1 litiri = 1,000 miili litiri

- Litiriqa kiytə kaari miili litiriqa (vyatsnsabqa kitə kaari kotsnsabqa) ń qayarnbaab yeshnta litirika astabara 1,000ka wogustə askn bangarsnsara m.l ń xsaafamə.
- Miili litiri kaari litiriqa (kotsnsabqa kitə kaari vyatsnsabqa) ń qayarnbaab yeshnta miili litirika astabara 1,000ka bes'kutə askn bangarsnsara litirika ń xsaafamə.

Amsu 4.9

$$\begin{aligned} \text{A. } 5 \text{ litiri} &= 5 \times 1,000 \text{ miili litiri} \\ &= 5,000 \text{ miili litiri} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{B. } 3.06 \text{ litiri} &= 3.06 \times 1,000 \text{ miili litiri} \\ &= 3,060 \text{ miili litiri} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Ch. } 300,000 \text{ miili litiri} &= 300,000 \div 1,000 \text{ litiri} \\ &= 300 \text{ litiri} \end{aligned}$$

$$\text{D. } 42,675 \text{ miili litiri} = 42,675 \div 1,000 \text{ litiri}$$

Atnsi 4 E

1. Haaskn qaanqabaab kaari miili litiriqa qayaritə.
A. 15 litiri B. 32.5 litiri Ch. 0.56 litiri
2. Haaskn qaanqabaab kaari litiriqa qayaritə.
A. 400 miili litiri B. 7,000 miili litiri Ch. $37 \times 10,000$ miili litiri
3. Aatu kinda kindira íti shifmbaabka qoqarsnbaabka íti vyaza?

Bazhxnbaab 4.5

Haaskn qaanqabaab ooxhara bangarsitə.

1. Baabm Kena ishikn gibqabaab ababara qoy zerkn saaxnta 25 litiri haay ishi qis'ukə. Z'akn kaysta há qeexukabasta 20 litiri ishi qis'ukə. Tefasta zerkn yizqa ababnsara gebm litiri haay ishi qis'u?
2. Baay Bayta yi ankiyb 10 litiri zəyitiqa 3.5 litiri yi xaqamkə. Baay Bayta xaqamara yi kiyb gebm litiri tə?
3. Baabm Gotu Adisu shevi iy ishi kafukabasta səngo 150 litiri haay iynsara ishi qis'ukə. Arbi bookn kaysta 200 litiri haay iynsara ishi qis'unta tefasta Baabm Gotu xaagn booknbaabqa gebm litiri haay há iynsara qis'u?

Arxu kobxnbaab noogu

Angabaab kindi makuxab aatara shifaka qoqarsaka n bazhnbaab yeshnta berxukiyb kaari qoy kookn kindiqa qayartə n bazhamə.

Angabaab kindika makuxab aatara n keknsnbaab yeshnta há zhazhnbaab kaari qoy kookn kindiqa qayartə n keknsamə.

Amsu 4.10

$$A. 7.5 \text{ litiri} + 870 \text{ m.l} = 7.5 \times 1,000 \text{ m.l} + 870 \text{ m.l}$$

(vyatsnsab fyaadira kaari kotsnsabqa n qayaramə)

$$= 7,500 \text{ m.l} + 870 \text{ m.l}$$

$$= 8,370 \text{ m.l} \text{ Há qenta}$$

$$7.5 \text{ litiri} + 870 \text{ m.l} = 7.5 \text{ litiri} + (870 \div 1,000 \text{ litiri})$$

(kotsnsab fyaadnsara kaari vyatsnsabqa n qayaramə)

$$= 7.5 \text{ litiri} + 0.87 \text{ litiri}$$

$$= 8.37 \text{ litiri}$$

$$B. 12 \text{ litiri} - 17 \text{ litiri} = 12.0 \text{ litiri} - 1.7 \text{ litiri}$$

$$= 10.3 \text{ litiri}$$

Atnsi 4 Ə

1. Haaskn qaanqabaabara bazhutə askn bangarsi miili litirika anitə.

A. $6 \text{ litiri} + 4,000 \text{ mili litiri}$

B. $8.05 \text{ litiri} + 705 \text{ mili litiri}$

Ch. $16 \text{ litiri} - 9,000 \text{ mili litiri}$

D. $12.60 \text{ litiri} - 1,080 \text{ mili litiri}$

2. Haaskn qaanqabaabara bazhutə askn bangarsnsara litirika anitə.

A. $25 \text{ litiri} + 15,000 \text{ m.l}$

Ch. $40 \text{ litiri} - 25,000 \text{ mili litiri}$

B. $34.16 \text{ litiri} + 5.94 \text{ litiri}$

D. $75.86 \text{ litiri} - 65,000 \text{ mili litiri}$

3. Haaskn qaanqa kiybara $>$, $<$ há qenta = mirikitika xaqamtə keknsitə.
- A. 53 litiri _____ 53,000 m.l
- B. 24.09 litiri _____ 2,409 m.l
- Ch. 33.50 litiri _____ 335,000 m.l
4. Qoy suuqi ankiyb 200 litiri zeyiti há askn kiykə. Xaagn há yartibabuskn gatsubaab 55 litiri xaagntabaabkn 34 litiri zeyiti há ishikn fuurkə.
- A. Tefasta yaabus bata há fuurab gebm litiri tə?
- B. Fuurxara samab zəyiti gebm litiri tə?
5. Qoy haay azqa xsooxsukab baramera 500 litiri haay há atnbaab há vyazamə. Baramernskn booqa 275.5 litiri haay kinta há xsoxsnbaab yeshnta gebm litiri haay há basuso?
6. Qoy uqukabey oti zerkn qoyqa xaagn yi bangar qis'utukiykə. Saaxnta 5 litiri gyaamu 6 litiri yi qis'utukiykə.
- A. Oytn zerkn qoyqa gebm litiri uqu yi qis'utukiy?
- B. Oytn zerkn qoyqa yi qis'utukiybqa 10 litiri uqu há fuurxnta sambaab gebm litiri tə?

S'uva timirtnskn xhorxn

- Shaadara n kindnbaab yeshnta n xaqambaab kindis miili meetiri (m.m) , saanti meetiri (s.m), meetirika (M) kiru meetiri (k.m) təkə.
- Shaada kinda fyaadkn basnta kiyb kiyaamu:-
 - 10 m.l = 1 s.m
 - 100 s.m = 1 m
 - 1,000 m = 1 k.m
- Shaada kinda midibnskn basnta qoytabaabqa kitə kaari qoysnsabqa n qayarnbaab yeshnta n shifmbaabka n qoqarsnbaabka midibnskn basnta kiyb kiyaamu n xaqambaab angata há basuskiykə.
- Insura n maknbaab angabaab zerknqa n xaqamkiyb kindis:-
 - Grami (g), kiru grami (k.g), kuntarika toonka təkə.
- Insukiyb maaka kindiskn basnta kiyb kiyaamu
 - 1000 g = 1 k.g
 - 100 kiru = 1 kuntari
 - 10 kuntari = 1 toon
- Insukiyb maka kindisara qoytabaabqa kitə kaari qoysnsabqa n qayarnbaab yeshnta midibnsara xaqamtə shifaka qoqarsaka n bazhnbaab yeshnta ishikn kiyaamura n xaqambaab angata basuskiys há footamə.
- Aatara n maknbaab yeshnta angata n xaqamkiyb kindis miili litiri (m.l), litirika(l) təkə.
- Aata maaka kindikn basnta kiyb kiyaamu:
 - 1,000 m.l = 1 litiri

S'uva timirtnskn xhorxn ooxha

1. Haaskn qaanqa kiybara kaari saanti meetiriqa qayaritə.
A. 45 m B. 66 m Ch. 7 k.m
2. Haaskn qaanqabaab kaari meetiriqa qayaritə.
A. 500 s.m B. 7 k.m Ch. 12 k.m
3. Haaskn qaanqabaab tora kiyb kooknqa xsotsitə.
A. 15 k.m ka 600 m + 6 k.m ka 400 m = _____ k.m
B. 21 k.mka 800 m – (14 k.mka 300 m) = _____ k.m
Ch. 36 k.mka 200 m – (15 k.mka 700 m) = _____ k.m
4. Haaskn qaanqabaabra bazhutə askn bangarsnsara k.gramika anitə.
A. 25 kuntari + 350 k.g
B. 6.5 toon + 8 kuntari
Ch. 150 k.g – 65 k.g
D. 35 toon – 47.5 kuntari
5. Haaskn qaanqabaabara bazhutə askn bangarsnsara litirika anitə.
A. 30 litiri – 10,000 m.litiri Ch. 15 litiri + 15,080 m.litiri
B. 20 litiri + 10,050 miili litiri D. 14 litiri + 3,060 m.litiri

S'uva uc'u

Tabshageb daabuska muurukabaab daabuska

5.1 Zuumakabaab/ mavazenkabaab daabuskn dadu

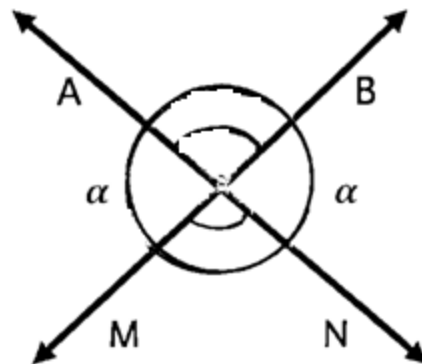
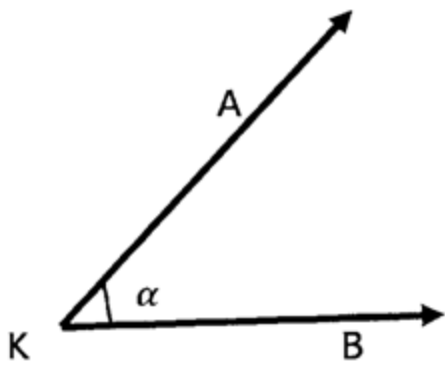
2^{tabaab} ka 3^{tabaab} kifirinsqa seexusnkiybka quxsukab masmaras, rekitangiri, kaari, paralogrami, trapiziyemka dinga footab daabus tamartikə. Haqasta kaysta kubm kifiriqa íti tamarnbaab tabsha gebka muurukabaab daabuskn booqa kaari zuumakabaab daabuskn dadu yira há tantaka astə há bazhxanta íti tamaramə.

Bazhxnbaab 5.1

Daanxu bazhxnbaab (xaagn qoy kooknta há qenta kadu kadu footutə bazhxnbaab bazha)

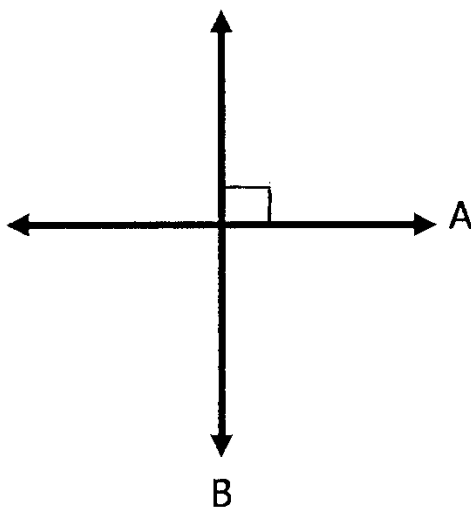
1. Daabuskn dadu astə há bazhxanta íti daan noongabkn adiqə íti yartibabuskn fikus maakiytə.
2. Xaagn zhagabaab masmaras a ka b ka zhaga kitə quxsukab masmaras təkə. Gexukab yir tanta masmarnsara bazhutə íti yartibabuskn fikus maakitə.

Xaagn masmarnskn asta ishi daan qayab toka há kiybta daabuskn dadu/angiri ishi bazhamə. Há qenta xaagn zhagabaab masmarns há quxsu inkabta daabuskn dadu/angiri há saknbaab há footab yeshnta bazhxnbaab ooxhnsara íti bazhukabta íti fikus maaknta gama təkə.

Xaagnbaab masmaraskn qaya toka há kiykabta daabuskn dadu ishi bazhamə. Xaagn zhagabaab masmaris ishi quxsukabta daabuskn dadu há sakamə.

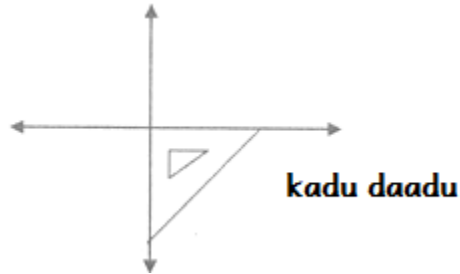
Xaagn zhagabaab masmaris A ka B ka zhaga footukitə quxsukab masmaris təkə, ishi gexukiyb ishi quxsusntə ishi zuumakabaab/mavazənkabaab daabus dadu bazhnta təkə.

Arxu kobxnbaab noogu

Xaagn quxsusnkiyb zhagabaab masmaras A ka B ka qoyb qobaab bata quxsu inkabta toka bata kubm ukuru ishi ankiyb daabus dadu ishi

bazhnta tefasta daabuskn dadu/angiri há gexamə.daabuskn dadu há footabara n xusnbaab kadu-dadu ankiyb yirsi n xaqamamə. Kadu dadu ankiybara sesukab xaagn shiqubaab masmaras bata há saku inkinta mavazənikabaab daabus dadu bazhxakə gexus təkə.

Bazhxnbaab 5.2

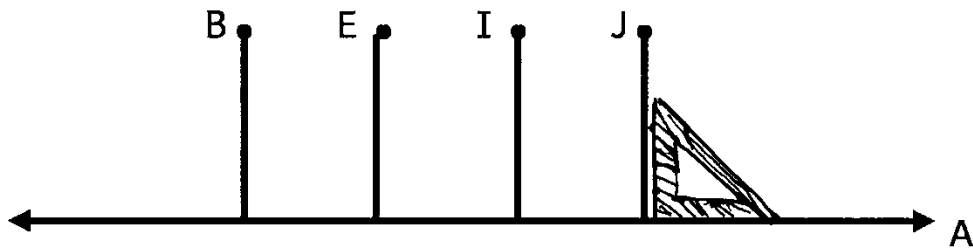
Daan daan footutə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Ítikn kifiriqa yaftukiyb angabaab yirsisara tiitu seetə mazinikabaab daabuskn dadu/angiri ankiybara z'ars'u maakiytə.
2. Ítikn kuc'ura xaqamtə mavazənikabaab daabuskn dadu/angiri bazhitə.

Mavazənikabaab daabuskn dadu/ angiri n bazhnbaab

Xaagn zhaga footab quxsusnkiyb masmaras ishi quxsusnkabasta toka bata mavazənikabaab daabuskn dadu/ angiri ishi bazhukiybara xuusitikə. Qoy masmara yeshnta zhagabaab masmara astə há bazhxanta n tamaramə Ye há footab yeshnta mavazənikabaab daabuskn dadu/ angiri asta bazhxnbaab íti tamaramə.

Gatsu zhagabaab masmara **A** ra n bazhamə.

Daabus bata ń seeb gonchi

Sow qada kadu- dadu hakarab zhagabaabkn bastnta qoybara shiqubaab dadnskn zhagabaab masmara A bata há saknbaab yeshnta ń anamə. Askn xhorxnta xaagntabaab shiqubaab dadnsara xaqamtə zhagabaab masmara ń bazhamə. Sow qada daabus bata zhagabaab masmaras BK, EK , IK ka JK zhagabaab masmarskn A kn zhagabaab təkə. Dabuskn dadus qena mavazənikabaab angiri təkə.

Atnsi 5 A

Masmariya , maxsaafikn dadu há qenta kadu- dadu sesukab xaqamtə qoy zhagabaab masmara bata kubm mavazənikabaab daabuskn dadu / angiri bazhitə.

5.2 Tokaka Zhagabaab masmaraska tabshageb daabuska

Haaskn gatsu 2^{tabaabqa} ka 3^{tabaab} kifiriqa toka, zhagabaab masmara, masmara, wosanxab zhagabaab masmara, daabuskn dadu/angirika angabaab noogura tamaratikə. Haas s'uva kotsnsab bata kaysta toka, zhagabaab masmaraka tabshageb daabusara shifutə íti tamaramə.

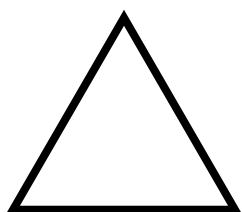
Bazhxnbaab 5 3

Dubdn bazha

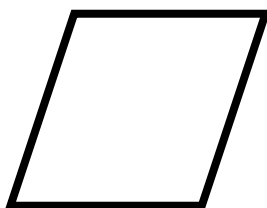
Ítikn mandaraqa kaari yaftukiyb noogusara tiitu seetə tabshagəb daabusra z'ars'u maakitə. Tabshagəb daabus xaagn kooknta kinduxukiyb zhiyomeetiri daabus təkə. Tabshagəb daabus shaadaka haas'kn ishikn gerukiyb kaay təkə.

Amsu 5.1

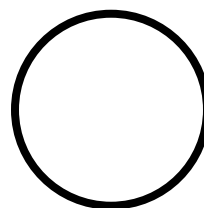
Kadu – daadu, kubm – daaduka dingakabaab tabshagəb daabus təkə.

Kadu- dadu

paralogrami

dinga

Atnsi 5B

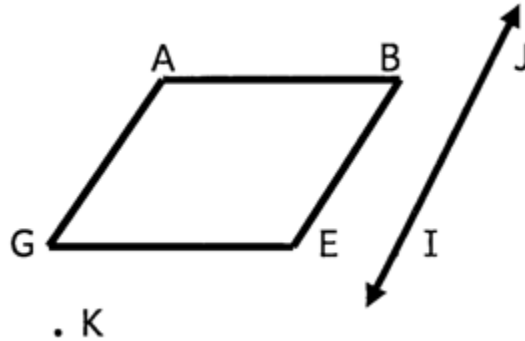
1. Haaskn qaanqabaab gama há qenta s'onqu getə bangarsitə.
 - A. Xarepezakn gərta tabshagə faadns tabshagəb daabu təkə.
 - B. Tirapziyəm tabshagəb daabu təkə.
 - Ch. Xawula tabshagəb daabu təkə.
 - C'. Maxsaafikn googu tabshagəb daabu sakara há qemə.
 - D. Qoy qoy tabshagəb daabus shaada , haas'knka gerukiyb há kinbaab há vyazamə.
2. Ítikn mandaraqa kaari tabshagəb daabu hakarab 5 maakitə.

Toka, masmaraka tabshagəbkn bastnta kiyb kiyamura maakutə tokaka tabshagəbara tiitu seetə tabshagəbkn gərta, askn dadutaka

askn qaanqa gətə há bunxukiykə. Yiz gonchasta zhagabaab masmaraska tabshagəbkn bastnta kiyb kiyamu há bunukabta ma gatsubaab gonchasta təkə.

Amsu 5.2

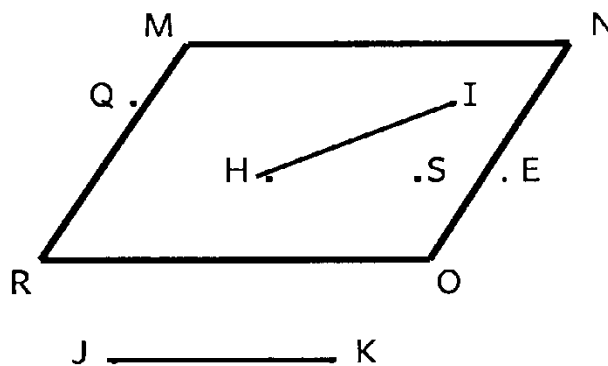
Haaskn qaanqa kiyb daabura tiitu səgitə.

Toka K tabshagəb ABEGkn qaanqa təkə. Zhagabaab masmara IJ tabshagəb ABEGkn daduta təkə.

Atnsi 5 Ch

Haaskn qaanqabaab daabnsara tiitu seetə astab ooxhnsara bangarsitə.

A. Toka S tabshageb 'MNOR'kn booqa tə há yaftukiybmma buta tə?

B. Zhagabaab masmarns 'HI' tabshagəb 'MNOR'kn booqa tə há yaftukiybmma buta tə?

Ch. Toka E tabshagəb 'MNOR'kn vyazntana askn kagatabaabta há yaftukiy?

C'. Toka Q tabshagəb 'MNOR'kn vyazntana askn kagatabaabta há yaftukiy?

5.3 Rektangirika kaari dadu ketaka anguxika

Rektangirika kaarika tabshagəb daabus ishi footabara tamaratikə. Haqasta kaysta tabshagəb haas'kn íti tamaramə.

Bazhxnbaab 5.4

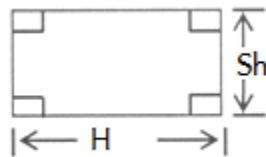
Daan daan footuxutə bazhxnbaab bazha.

1. Xarpezakn gərtabaab faad woskis daabu hə kiy?
2. Masmara xaqamtə xarpezakn gərtabaab faad daduketa kinditə. Askn bangarsnsara meetirika xsaaftə.
3. Qoy rektangiri daabu ankiyb meda askn haas'kn 20 meetiri təkə. Askn shaada 8500 saantimi meetiri há footnta askn daduketa gebm há saka?
4. Qoy kaari daabu askn shaada sh há footnta askn anguxika askn daduketa bazhitə.
5. Qoy rektangiri daabu ankiyb askn haas'kn H há footnta kaysta askn shaadara Sh há footnta rektangirikn has'kn bazhitə.

Arxu kobxnbaab noogu

Daadu puxha ankiyb daabuskn anguxira tefasta ishikn shaada shifm təkə. Dadu keta noogu aabka há xsaftukiybta “**dk**”. Há footab yeshnta shaada **Sh** ka haas’kn **H** footab rektangiri dadu keta há footnbaab

$$\begin{aligned} dk &= sh + H + sh + H \\ &= 2H + 2sh \\ &= 2(H+Sh) \end{aligned}$$

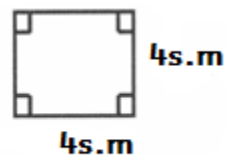
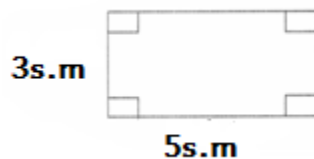

Kaari askn daadu kubmbaab ukuri footab rektangiri gexus təkə. Yiz yeshnta kaarikn daduketa $dk = 4a$

A. Kaarikn qoybaab daadu shaada təkə.

Amsu 5.3

Haaskn qaanqabaab daabus daduketa bazhitə.

Asta há bazhxnbaab

Gatsubaab daabns rektangiri təkə. $H = 3$ s.m ka $Sh = 5$ s.m təkə.

$$\begin{aligned} \text{Yiz yeshnta askn daduketa} \quad dk &= 2(5 + 3) \text{ s.m} \\ &= 2 \times 8 \text{ s.m} \\ &= 16 \text{ s.m} \end{aligned}$$

Xaagntabaab daabns kaari təkə. Qoy dadu shaada $a = 4$ s.m təkə.

$$\begin{aligned} \text{Yiz yeshnta } dk &= 4 \times a \\ &= 4 \times 4 \text{ s.m} \\ &= 16 \text{ s.m} \end{aligned}$$

Atnsi 5 C'.

1. Haaskn qaanqabaab shaada ankiyb kaari daduketa bazhitə.

A. 3 s.m B. 5 s.m Ch. 6 s.m c'. 9 s.m

2. Haas'knka shaadakara haaskn qaanqa astab rektangiris daduketa bazhitə.

A. $H = 4$ s.m $sh = 5$ s.m

B. $H = 5$ s.m $sh = 7$ s.m

Ch. $H = 6$ s.m $sh = 8$ s.m

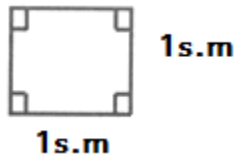
C'. $H = 8$ s.m $sh = 10$ s.m

Rektangirika kaarika anguxi

S'uva uc'ukn booqabaab kotsnsab s'uva kadu bata rektangirika kaarika anguxi asta há bazhxnbaab tamartikə. Askn anguxi kinduxnbaab kindi shaada kinda kindi há footabara xusitikə. Haqasta kaysta askn haas'knka haas'kn asta kinduxnbaab íti tamaramə.

Arxu kobxnbaab noogu

Askn shaada 1 s.m footab kaari askn haas'kn 1 kaari s.m há qenta 1 s.m² təkə.

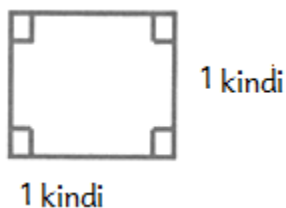
Bazhxnbaab 5.5

Dubdn bazhA.

1. Qoy askn shaada 6 s.m footab kaari bazhitə.
2. Íti bazhab kaarikn haas'kn 1 kaari s.m footab kaariska bes'kitə.
3. Gebm kaari ishi saku?
4. Kotsnsab kotsnsab footab kaaris ketasta ishikn anguxi gebm tə?

Atuxnbaab noogu

Qoy kaarikn bes'kn anguxi kaarins asta bes'kuxab gonchi təkə. Yiz haasta askn bes'ku qoy footab kaari há sesukiykə.

Amsu 5.4

1. Shaada 4 kindi footab kaari anguxi gebm tə?
2. Shaada 6 kindi ka haas'kn 4 kindi footab rektangiri anguxi bazhitə.

Asta há bazhxnbaab

1. Askn shaada 4 kindi footab kaari haaskn qaanqabaab gonchi há bes'kuxamə. Yiz kaarins 16 kindi kaari kindi ankiyb kotsnsab kotsnsab footab kaarika bes'kuxakə.

Kaarinskn anguxi = 16 kindi kaaris

$$16 \text{ Kaari kindi} = (\text{kindi} \times 4 \text{ kindi})$$

2. Rektangiri kaari 24 ankiyb qoy kaari kindika bes'kuxakə.

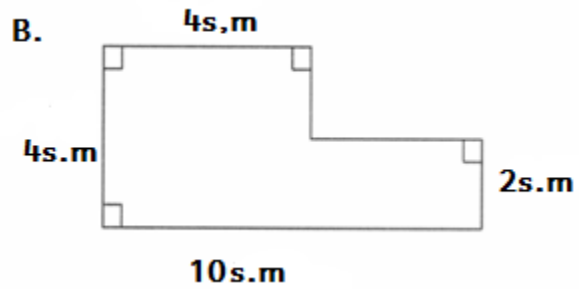
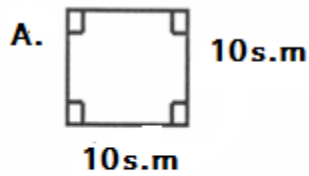
Yiz yeshnta rektangiriskn dadu keta = 24 kaari kindi

$$= 6 \text{ kindi} \times 4 \text{ kindi}$$

Atnsi 5D

1. Kaari kindis xaqamtə dadukn shaadara haaskn qaanqa kaaris footab anguxi bazhitə.
- A. 3 kindi B. 7 kindi Ch. 8 kindi C'. 9 kindi
2. Kaari kindis xaqamtə haaskn qaanqabaab rektangiri anguxira bazhitə.
- A. H = 3 kindi , sh = 5 kindi Ch. H = 5 kindi, sh = 7 kindi,
- B. H = 4 kindi, sh = 8 kindi C'. H = 10 kindi ,sh =12 kindi,

3. Haaskn qaanqabaab daabuskn anguxi bazhitə.

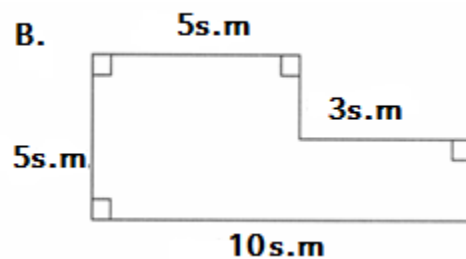
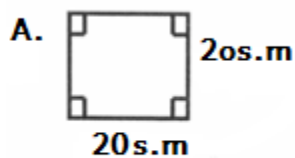
4. Qoy kaari askn dadu keta 48 s.m təkə. Askn daadutabaab shaada gebm tə?

5. Qoy rektangiri dadu keta 44 s.m təkə. Rektangiri askn haas'kn 8 s.m há footnta askn shaada gebm há saka?

6. Qoy rektangiri anguxi 160 s.m təkə. Rektangiri askn haas'kn 10 s.m há footnta askn shaada gebm há saka?

7. Qoy kaari askn anguxi 169 kaari meetiri há footnta kaarinskn dadutabaab shaada gebm há saka?

8. Daabuskn anguxika askn daadu ketaka bazhitə.

5.4 Muurukabaab daabus

Haas kotnsab s'uva bata muurukabaab daabus amsu saaxini, kuubi, sirindəri, prazimka koonika íti tamaramə.

A. Saaxinika Kuubika

Bazhxnbaab 5.6

Daan daan footutə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Ítikn mandarqa kaari íti xuskiyb saaxini daabu haakarab ankiyb yirsi suum z'ars'u maakitə.
2. Qoy saaxini gebm faad há ankiy?
3. Tefasta saaxini faadkn kixn yir gonchi há kiy?
4. Qoy saaxini ukurubaab faad gebm há kiy?

Arxu kobxnbaab noogu

Saaxini 6 faad há ankiykə. Tefasta askn faadns rektangiri kixn há ankiykə. Askn dadu kadu qoy zaara footab ukuru dadu há ankiyakə.

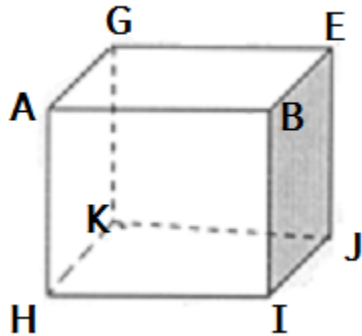
- Saaxins rektangiri prazimi təkə.

Amsu 5.5

Kibiriti iy saaxinikn amsu təkə.

Atuxu kobxnbaab noogu

Yakubaab faad ukuru footab saaxini kuubi há gexamə.

- Saaxini há qenta kuubi asta há wogukabaab faad qaanqabaab tabshagəb há gexamə.
- Saaxini há qenta kuubi askn quudi gertabaab tabshageb há gexamə.
- Askn faad 'IJKH' kuubikn qaanqabaab tabshagən há footukabta askn faad ABEG' kaysta kuubikn qadabaab tabshagəb təkə.

B. Sirindiri

Bazhxnbaab 5.7

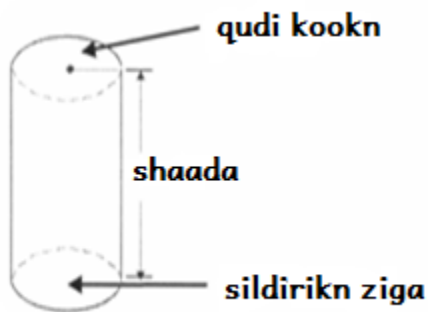
Daan daan footutə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Sirindiri yir hakaras kixn ankiys daabu há ítikn hakarkiy?
2. Ítikn mandarqqa kaari sirindəri kixn ankiyb yirsi suum z'ars'u maakitə.

Arxu kobxnbaab noogu.

1. Qadabaabka qaanqabaabka tabshagəb kuubi footab muurukabaab daabus sirindəri há gexamə.
2. Dinga footab quudika asta wogukab sirindirikn daabu footab noogus gexutə ishi xustukiykə.

Haaskn qaanqa kaaribaab sirindəri daabus təkə.

Ch. piramidika koonika

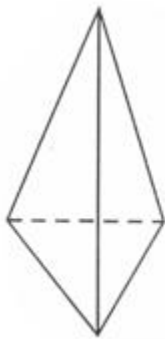
Bazhxnbaab 5.8

Dubdn bazha

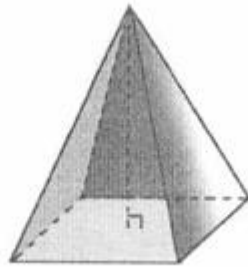
1. Piramidi kixn yir hakaras há ítikn hakarkiy?
2. Ítikn mandarqa kaari piramidi hakarab yirsi kinta há suum z'ars'u maakitə.
3. Kooni kixn yir hakaras há ítikn hakarkiy ?
4. Ítikn mandarqa kaari kooni kixn hakarab yirsi kinta há suum z'ars'u maakitə.

Arxu kobxnbaab noogu.

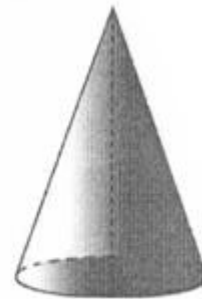
- Qoy puxhabaab- dadu asta há wogukiyb ankiybka tefasta askn dadu faadus kadu- dadu ankiyb muurukabaab daabus piramidi há gexamə.
- Qoy asta há wogukab dinga kiyb muurukabaab daabu kooni há gexamə.

Kadu- dadu piramidi

rektangiri piramidi

kooni

Atnsi 5E

1. Haaskn qaanqabaab ooxhnsara bangarsitə.
 - A. Rektangiri pirazimi daantə ukuru footab gebm faad há ankiy?
 - B. Kadu- dadu piramidi gebm dadu faad há ankiy?
 - Ch. Saaxinika kuubika ishikn bastnta kiyb bes'kn yir tə?
 - D. koonika piramidika bes'kn yir tə?
 - E. Tefasta askn faadus ukuru footab saaxini yira há gexukiy?
2. Haaskn qaanqabaab ooxhnsara gama há qenta s'onqu gə bangarsitə.
 - A. Kuubi rektangiri pirazimi təkə.
 - B. Tefasta kuubi faadus kadu- dadu ankiyb daabus təkə.
 - Ch. Sirindəri muurukabaab zhiwomeetiri daabu təkə.
 - C'. piramidi askn dadutabaab faadus keta kadu- dadu daabus təkə.
 - D. kooni tabshagəb daabu təkə.

A. Kartoni, doosi, xawulaka qoysns qoysns noogura xaqamtə haaskn qaanqa muurukabaab daabus amsustə aas hakarab bazhitə.

A. kuubi B. sirindəri Ch. piramidi c'. kooni

S'uva timirtinskn xhorxn

- Xaagn zhaga footab quxsusniyb zhagabaab masmaras ishi quxsusnkabta toka bata ishi bazhab angiri/daabuskn dadu mavazənikabaab angiri há gexamə.
- Tabshagəb daabus xaagn atu ankiytə kinduxukiyb zhiwomeetiri daabus təkə. Tabshagəb daabuskn shaadaka haas'knka ishi ankiybta askn gerukiyb kaay təkə. Amsu kadu – dadus, rektangiris, dingaska tabshagəb daabus təkə.
- Rektangirika kaarika haas'kn n yafmbaab yeshnta ishikn dadus shaada n shifmbaab təkə.
- ✓ Qoy rektangiri shaada Sh ka askn haas'kn H há footnta rektangiriskn daduketa dk há footnta :- $dk = 2 (sh + H)$ təkə.
- ✓ Qoy kaari dadu shaada a há footnta askn daduketa há footnbaab $dk = 4 \times a$ təkə.
- Qoy rektangiri shaada sh ka há haas'kn H há footnta rektangiriskn anguxi An há footnbaab $An = sh \times H$ təkə.
- Qoy kaari askn dadu shaada a há footnta askn anguxi $An = a \times a$ há footamə.
- Saaxini (rektangiri pirazimi) 6 faad há ankiykə. Askn faad ketasta ukuru footab saaxini kuubi há gexamə.

- Askn quudika asta há wogukab dinga footab muurukabaab daabu sirindəri há gexamə.
- Qoy puxhabaab- dadu asta há wogukiyb ankiybka tefasta askn dadu faadus kadu- dadu ankiyb muurukabaab daabus piramidi há gexamə.
- Qoy asta há wogukab dinga kiyb muurukabaab daabu kooni há gexamə.

S'uva timirtins xhorxn ooxha

1. Haaskn qaanqabaab ooxhnsara gama há qenta s'onqu gə bangarsitə.
 - A. Sirindəri tabshabaab daabu təkə.
 - B. Qoy rektangiri shaada 15 s.m ka askn haas'kn 10 s.m há footnta rektangiriskn daduketa 50 s.m təkə.
 - Ch. Saaxini footab keta kuubi təkə.
 - C'. Qoy kaari dadu shaada 10 s.m há footnta askn dadu keta 100 s.m há footamə.
2. Askn shaadaka haas'knka astab rektangiriskn dadu keta bazhitə.
 - A. $Sh = 19$ s.m $h = 13$ s.m
 - B. $Sh = 15$ s.m $H = 12$ s.m
3. Haaskn qaanqabaab daduskn shaada xaqamtə kaariskn dadu keta bazhitə.
 - A. 13 s.m
 - B. 15 s.m
 - Ch. 20 s.m
4. Askn shaada 12 m ka askn anguxi 96 kaari meetiri footab rektangiri askn haas'kn gebm meetiri há foota?
5. Askn shaada 25 m ka askn daduketa 450 meetiri footab rektangiri askn haas'kn gebm meetiri há foota?

6. Askn anguxi 289 kaari meetiri footab kaari askn dadutabaab shaada gebm meetiri há foota?
7. Rektangiri **abc'd** ra bazhitə.
8. Kaari **xzqy** ra bazhitə.
9. **ac'** = 8 s.m **ab** = 12 s.m há footnta **ab d c'** anguxi bazhitə.
10. Qoy rektangiri dadus 8 s.m ka 52 s.m shaada há ankiykə.
 - A. Rektangiriskn anguxi bazhitə.
 - B. Rektangiriskn daduketa bazhitə.

S'uva yaku

zerkn

6.1 Saati, dəqiqəyə sekundə

Kadutabaab kifiriqə saatika dəqiqə zerkn aska feduxukab kindis ishi footab tamartikə. Saatiknka dəqiqəkn bastnta kiyb kiyaamu səgitikə. Haqasta kaysta zerkn aska feduxukab sekundira shifutə zerkn aska feduxukab kindikn bastnta kiyb kiyaamura haas s'uvnsqa íti tamaramə.

Bazhxnbaab 6.1

Xaagn qoy qoy kooknta footutə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Saati daabnsara setə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bangarsitə.

A. Saati daabns bata shiqu kitə meerukiyb sesukiyb yirara fyaadukiyb tə?

B. shaadukiybka merukiyb yira há fyaadukiyb tə?

Ch. Angata yirukiybeyka shadukiybey yi sesukiyb yirara fyaadukiyb tə?

2. Saatiknka dəqiqəkn basnta kiyb kiyaamu yir tə?

Bazhxnbaab ooxhnsara íti bazhukabta haaskn qaanqabaab bangarsns gonchi íti yaafu feshnta gama/ dacha təkə.

- Saati daabns bata shiqu kitə meerukiyb há sesukiyb saati fyaadukiyb təkə.
- Askn shada kota shadukiybka meerukiyb há sesukiyb dəqiqə fyaadukiyb təkə.
- Angata yirukiybka askn shadaka shadukiyb há sesukiyb sekondi fyaadukiyb təkə.

Zerkn fyaadi kindikn basnta kiyb kiyaamu

- 1saati 60 dəqiqə
- 1 dəqiqə 60 sekondi
- 1 saati 3,600 sekondi

Atnsi 6 A

Kaartoni bata saati daabara fikustə :- sekondi, dəqiqəka saati fyaadukiyb bangars antə saatira sesitə.

6.2 Zerkn fyaadi kindi asta n bazhnbaab

A. Vyatsnsabqa kiytə kaari kotsnsab kindiqə n qayarnbaab

Saatıqə kitə kaari dəqiqə n qayarnbaab astab saatnsara 60ka n wogusamə.

Saatıqə kitə kaari sekondıqə n qayarnbaab astab saatnsara 3600ka n wogusamə.

Dəqiqə kitə kaari sekondiqa ń qayarnbaab astab dəqiqnsara 60ka ń wogusamə.

Amsu 6.1:

A. 3 saati = 3×60 dəqiqə
= 180 dəqiqə

B. 4 saati = $4 \times 3,600$ sekondi
= 14,400 sekondi

Ch. 20 dəqiqə = 20×60 sekondi = 1,200 sekondi

B. Kotsnsabqa kitə kaari vyatsnsab kindiqa ń qayarnbaab

- Dəqiqə kiytə kaari saatiqa ń qayarnbaab yeshnta astab dəqiqnsara 60kn ń bes'kamə.
- Sekondiqa kiytə kaari dəqiqə ń qayarnbaab yeshnta astab sekondnsara 60kn ń bes'kamə.

Amsu 6.2

A. 240 dəqiqə = $(240 \div 60)$ saati
= 4 saati

B. 360 sekondi = $(360 \div 60)$ dəqiqə
= 6 dəqiqə

Fyaadis ishi gəri iyqa kaari kitə ishi shiftukiyb gonchi keta zerkn fyaadis kindi qena ishi shifukiyb kindi ishi midibska təkə.

Amsu 6.3

Haaskn qaanqabaabara shifitə.

(2 saati ka 45 dəqiqə ka 46 sekondi) + (3 saatika 32 dəqiqəka 22 sekondi)

Asta há bazhxnbaab

Ishi kindi midibka xsaafutə toora guusi íti shifamə.

saati	dəqiqə	sekondi
2	45	46
+ 3	<u>32</u>	<u>22</u>
5	77	68

Gatsu ishi kindika ishi kikabsta n shifamə.

Yiskn adiqə 60 dəqiqə = 1 saati ,60 sekondi = 1 dəqiqə gekiybara xaqamtə ishi bangarsnsara n fikus xsaafamə.

Dəqiqnska sekondnska n fikus xsaafmbaab.

5 saatika 77 dəqiqəka 68ka sekondi = 5 saatika 78 ka dəqiqəka 8 sekondi
Saatika dəqiqəka n fikus xsaafmbaab .

5 saatika 78ka dəqiqəka 8 sekondi = 6 saatika 18ka dəqiqəka 8 sekondika.

Yiz yeshnta

(2 saati ka 45ka dəqiqəka 46ka sekondi) + (3 saatika 32ka dəqiqəka 22ka sekondi) = 6 saatika 18ka dəqiqəka 8 sekondika.

Zerkn fyaadi kindira n qoqarskabta shifa gonchasta há kindi kindika n xsaafmbaab há footamə.

Shifaka n qoqarskabta 1 s = 60 d ka 1d = 60 d@qıqa gekab ishi kiyaamu h@ footabara itı xusnbaab h@ basuskiyk@.

Amsu 6.4

Haaskn qaanqabaabara qoqarsit@.

(4 s ka 50 d ka 15 sekondi) = (2 s ka 55 d ka 17 sekondi)

Asta h@ bazhxnbaab:

Ishi kindi kindika xsaafut@ toora guusi n qoqarsam@.

	saati	d@qıqa	sekondi
	4	50	15
-	<u>2</u>	<u>55</u>	<u>17</u>
	1	54	58

Gatsu sekondira qoqarsit@.

15 sekondi bata 17 sekondi n qoqarsnbaab vyazxara h@ qem@yız yeshnta

50 d@qıqa bata 1 d@qıqa badart@. 75 sekondi – 17sekondi = 58 sekondi

Deqıqara n qoqarsnbaab

49 d bata 55 d n qoqarsnbaab vyazxara h@ qembaab yeshnta

4 sekondi bata 1sekondi badart@ 109 d – 55d = 54 d

Saatira n qoqarsnbaab

3 s – 2 s = 1s

Yız yeshnta

(4 s ka 50 d ka 5 sekondi) – (2 s ka55 d ka 17seko) = 1s ka54 d ka 58 se

Atnsi 6 B

1. Haaskn qaanqabaabara kaari sekondiqa qayaritə.

A. 5 saati B. 6 saati Ch. 25 dəqiqə D. 53 dəqiqə

2. Toora kiyb kooknqa xsotsitə.

A. 480 dəqiqə = _____ saati təkə.

B. 260 seko = _____dəqiqəka_____sekondika təkə.

Ch. 400 seko = _____d ka _____sekondika təkə.

D. 165 d = _____saatika_____dəqiqəka təkə.

3. Haaskn qaanqabaabara bazhitə.

A. (12 s ka 15 d ka 30 seko) + (5 s ka 12 d ka 15 seko)

B. (7 s ka 43 d ka 20 seko) + (6 s ka 17 d ka 24 seko)

Ch. (10 s ka 35 d ka 43 seko) + (8 s ka 12 d ka 56 seko)

4. Haaskn qaanqabaabara bazhitə.

A. (8 s ka 26 d ka 46 seko) – (5 s ka 35 d ka 48 seko)

B. (15 s ka 23 d) – (12 s ka 52 d)

Ch. (10 s ka 52 d ka 33 seko) – (6 s ka 45 d ka 54 seko)

6.3 Zerkn fyaadi kindis keknsa

Haaskn gatsubaab koytns footab s'uva bata angabaab zerkn fyaadi midib tamaritikə. Ishikn kiyaamura xaqamtə vyatsnsab kindiqa kitə kaari kotsnsab kindiqa qayartə angabaab kindika maakxukiybəshab zerknsara n shifmbaabka n qoqarsnbaabka tamartikə. Haqasta haas kotsnsab s'uvns bata angabaab kindika maakxub zerknsara asta há keknsxnbaab íti tamaramə.

Bazhxnbaab 6.2

Haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Beega 30 faad maxsaafi nababtə yi xhorshnbaab yeshnta 2 s ka 20 d yi xhorshukə. Belina yiz maxsafnsara yi nababtə yi xhorshnbaab yeshnta 150 ka dəqiqə yi xhorshukə. Wobshabaab daduskn bastnta maxsaafnsara yi nabab xhorshn yeshnta koytiges saati / zerkn xaqamabey íti tə?
2. Qoy kooknta anxabqa s'opm maratooni doornqa doorkiyb Qanənisa doornsara 1 saatika 8 dəqiqəka 20 skondika há xhorshukə. Doorkiyb Worqu kaysta doornsara 90 dəqiqəka 20 sekondika há xhorshukə. Wobsha doornsara door feeshab yaabuskn bastnta koytiges zerkn/ saati kobab doornbaab íti tə?

Arxu kobxnbaab noogu

Angabaab kindika maakxukab zerkn n keknsnbaab kaasu asta há bazhxnbaab qoy footab kindiqa qayartə n keknsamə.

Amsu 6.5

Xaartin qoy faad maxsaafi há xsaafmbaab yeshnta 1 saatika 20 dēqiqa há xhorshukə. Gonxa kaysta yiz maxsafnsara há xsaafu xhorshnbaab yeshnta 85 dēqiqa há xhorshukə. Xsaafnsara koytiges saatiqa/ zerknqa xhorshab íti tē?

Asta há bazhxnbaab

Koytiges saati xaqamabara n xusnbaab yeshnta gatsu ishi xaqamab zerkn kaari qoy kookn footab kindiqa n qayarnbaab há basuskiykə.

$$\begin{aligned} \text{Yiz yeshnta Xaartin xaqamab saati} &= 1 \text{ saati ka } 20 \text{ dēqiqa} \\ &= 1 \times 60 \text{ dēqiqa} + 20 \text{ dēqiqa} \\ &= 80 \text{ dēqiqa} \end{aligned}$$

Xaartin xaqamab saati 80 dēqiqa há footukabta Gonxa xaqamab saati 85 dēqiqa há footab yeshnta koytiges saati xaqamab Xaartin təkə.

Atnsi 6 Ch

1. Haaskn qaanqa xyaamkabaab koytiges footab zerkn toora kiyb kooknqa xsaafitə.
A. 3 s ka 45 d 215 d _____ Ch. 8 s ka 30 seko 480 d _____
B. 7 d ka 7 seko 457 seko _____ D. 370 seko 6 d ka 20 seko
2. Haaskn qaanqa zerkn fyaadira kotsnsabqa gadutə kaari vyatsnsabqa gatsuka shoshtaka anitə.
5s ka 45d, 340d, 19,200, 5s ka 300s.
3. Haaskn qaanqa zerkn fyaadira vyatsnsabqa kitə kaari kotsnsabqa gatsuka shoshtaka xsaafu anitə.
2,600 d ka 20 seko, 4s ka 1,240 seko, 4 s ka 40d, 270 D.

4. Kite ka Barshotaka qoy timirti iyuta tamarkiyb tamaari təkə. Barshota askn as'uka booz qayitə timirti iyta há kita askn iyta saknbaab 7 saatiqa qayitə 8 saatika 30 dəqiqə há askn iyta sakukə. Kite saakirika 7 saatika 45 dəqiqə qayitə 30 dəqiqəkn adiqə há askn iyta sakukə. Wobsha ishikn bastnta gatsu askn iyta sakab ìti tə?
5. Məsərtka Xurunəshka shiqubaab doorn dorkiyb təkə. Məsərt səngo saaxnta 12 saatika 30 dəqiqə kitə 2 saatika 15 dəqiqə doorn yi dorkiykə. Xurunəsh yiz zerkn haasta saaxnta 12 saatiqa kitə 1 saatika 45 dəqiqə yi dorkiykə. Wobsha ishi doorkiybkn bastnta ìti tə anga saati dorkiy?

S'uva timirtikn xhorxn

- Zerkn aska fyaaduxukab sekondi, dəqiqəka saatika təkə.
- Zerkn fyaadkn bastnta kiyb kiyaamu:-
 $1 \text{ saati}(s) = 60 \text{ dəqiqə}$
 $1 \text{ dəqiqə} = 60 \text{ se}$
- Saatika astabara kaari dəqiqə n qayarnbaab yeshnta astab saatinsara 60ka n wogusamə.
- Saatika astabara kaari sekondiqa n qayarnbaab yeshnta astab saatinsara 3,600ka n wogusamə.
- Dəqiqə kitəkaari sekondiqa n qayarnbaab yeshnta astab dəqiqənsara 60ka n wogusamə.
- Dəqiqə kitə kaari saatiqa n qayarnbaab yeshnta astab saatinsara 60kn n bes'kamə.

- Sekondiqa kitə kaari dəqiqə nı qayarnbaab yeshtnta astab sekondinsara 60kn nı bes'kamə.
- Ishi kindi kindika toora guusi xsaafutə zerkn fyaadi midibnsara nı shifmbaabka nı qoqarsnbaabka nı vyazamə. (angata há basuskis há footnta ishikn kiyaamura nı xaqam bazhnbaab nı vyazamə.)
- Angabaab fyaadi kindi maakuxab zerkn kaasuka nı keksnbaab há vyazxnbaab há qoy qoy kiyb kindinsara kaari qoy kookn kindiqa qayartə təkə.

S'uva timirtinsqa keesab ooxha

1. Haaskn qaanqabaabqa gebm sekondi há kiy?
A. 2 dəqiqə B. 3 dəqiqə Ch. 5 dəqiqə D. 6 saati
2. Haaskn qaanqabaabara kaari dəqiqə qayaritə.
A. 5 s ka 30 seko B. 3 s ka 45 d Ch .4 s ka 35d D. 2 s ka 45d
3. Haaskn qaanqabaabara kaari sekondiqa qayaritə.
A. 3d ka 30 seko B. 4d ka 40 seko Ch. 5d D. 2s ka 40 d
4. Toora kiyb kooknqa xsotsitə.
A. 475 d =____saatika ____ d Ch. 463 d=____saatika____d
B. 365 d=____saatika____ d D. 526 d=____saatika ____d

5. Haaskn qaanqa toora kiyb kooknqa xsotsitə.
- A. 425 seko = _____ dəqiqaka _____ seko
- B. 380 seko = _____ dəqiqaka _____ seko
- Ch. 782 seko = _____ dəqiqaka _____ seko
- D. 820 seko = _____ dəqiqaka _____ seko
6. Haaskn qaanqabaabara bazhitə.
- A. 8 s ka 40 d + 3 s ka 50d
- B. 11s ka 50d ka 20 seko + 9s ka 42 d ka 40 seko
- Ch. 25 s ka 20 d ka 42 seko + 18s ka 35d ka 14 seko
7. Haaskn qaanqabaabara bazhitə.
- A. 15s ka 30d ka 10 seko – 17 d ka 50 seko
- B. 18 s ka 40d ka 15seko – 15s ka 25d ka 27 seko
- Ch. 6s ka 40d ka 30 seko – 3 s ka 36d ka 28 seko
8. Qoy makini saaxnta 2 s ka 15 dəqiqa ina há gadabkn adiqa 1 s ka 30d há teebkn adiqa há basab kooknta há sakukə. Makinis há sakab gebm saati tetə tə?
9. Qoy timirti iy tamaari timirti iyta ishi feshnbaab saaxnta 2s ka 30 dəqiqa kitə 8s ka 15 dəqiqa təkə. Tamaaris timirti iyta zerkn qoyqa ishi feshab gebm saati tə?
10. Asagədəch sanbata bookn saaxnta yi iyara yi zhashnbaab yeshnta 1s ka 20 dəqiqa yi xaqamkə. Worqənəsh kaysta yiz zerknqa yi iyra yi zhashnbaab yeshnta 75 dəqiqa yi xaqamkə. Anga shaadn saati yi iyra zhashabey iti tə?

S'uva Tubsu

Məraja Atuxa

7.1 Məraja girafi n bazhnbaab.

3 kifiriqa mərajara kaasu girafika xaqamtə n sesnbaabara tamartikə. Haqasta kaysta mərajara dacha gə fikustə asta há basusab kooknqa girafi bata n sesnbaabara iti tamaramə.

Bazhnbaab 7.1

Daan xaagn qoy kooknta kiyamutə haaskn qaanqabaab ooxhara bazhitə. Ítikn kifiriqabaab tamaaris haaskn qaanqabaab askn aab qexukiybkn bastnta naas askn aab qexukiyb ishi utukinta ooxhutə mərajara dubdusitə. Burtukana, muuzi, loomi, mango.

Mərajinsara haaskn qaanqabaab sənxərzha gonchi fikus bazhitə.

Askn aab qexukiyb	Asara basab tamaaris
Burtukana	
Muuzi	
Lomi	
Mango	

Mərajə asta dubdustnbaab kookn

Mərajəra haaskn qaanqabaab kooknka ń dubdusnbaab ń vyazamə.

- Ooxha oxhutə(yaabkn ooxhara oxhutə)
- Tiitu seetə askn bangarsnsara ń xsaafmbaab
- Bazhxu sexnbaab

Amsu 7.1

Qoy kifiriqa yaftukiyb tamaaris ishi səgnbaab kaasu zaara oshtutə yaftab bangarsns haaskn qaanqabaab gonchi fikustu anxakə.

Kaaskn zaaras	Səgam basab tamaaris
As'u kosi	13
Kuc'u kosi	9
Doorn	11
Qirxhaati kosi	12

- Sənxərzhara ń səgab gonchi as'u kosira səgam baskiyb tamaaris 13, kuc'u kosi səgam baskiyb tamaaris 9, doornara səgam baskiyb tamaaris 11 ka qirxhaati kosi səgam baskiyb tamaaris 12 tamaari təkə.

Mərajəra íti dubduskabta sow qada bazhxab amsu gonchi sənxərəjara fikustə íti sesnbaab há basuskiykə.

Ítikn kifiriqa yaftukiyb tamaaris askn aab qexukiyb ishi utukiybara ooxhutə íti yafab mərajəra amsns gonchi sənxərzha fikusitə.

Baar girafi

Baar girafi dubdustab mərəjara kaasuka n̄ kekns yeshnta n̄ aska xaqamkab girafi zaara təkə. Baar girafi zhaga as'kiybka kaari zeera kiyb askn as'a kiyb masmara asta ishi kiyamukab bazhukab girafi təkə. Zhagabaab masmarinsi mərəja xsoxsara há sesamə Kaari zeerabaab masmarins mərəja zaaras há sesamə. Baar girafi ishikn qaya ukuri footab zhagabaab rektangiri há bazhamə.

Amsu 7.2

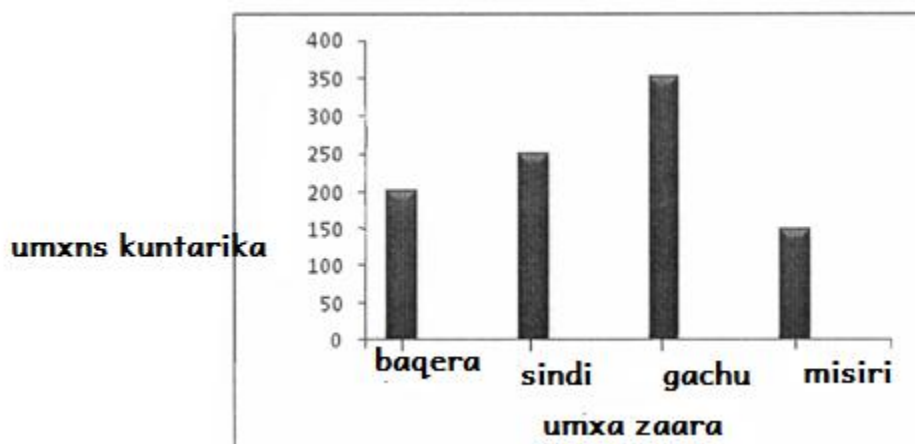
Daantə bazhukiyb kooz' haaykiyb qoy koos'n zerknqa haaskn qaanqa kiyb sənxərzha bata koos'knqa yaftab umxa tiitu səgitə.

Koos'tukiyb umxa zaaras	Asqa yaftab umxa kunatari há anxukabta
Baaqera	200
Siindi	250
Xeefi	350
Misiri	150

Sənxərzhnska sestab mərəjara baar girafi bata bazhitə.

Bangarsi

Qoy koos'n zerknqa daantə bazhukiyb kooz' haaykiyb koos'nqa ishi yafab umxa baar girafika ishi sesukabta:-

Atnsi 7 A

1. Haaskn qaanqa kiyb sən xərzhə qoy timirti iyta tamarkiyb 1 kitə 4 kifiriqabaab kiyb tamaari fyaadu há sesukiykə. Astab mərajinska baar girafi bazhitə.

Kifiri dərəja	Tamaari fyaadu
1 ^{tabaab} kifiri	85
2 ^{tabaab} kifiri	60
3 ^{tabaab} kifiri	70
4 ^{tabaab} kifiri	110

2. Ítikn mandarqa kaari kiyb tamu iybabus iyqa kaaribaab baabuska baayska fyaadu sesukiyb sən xərzha bazhitə.

Astab mərajins gonchi baar girafi bazhitə.

Iyqabaab yaabusara haaysukiyb	Iyqabaab yaabus fyaadu		
	Baabu	Baay	Tefasta/shifm
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

Bazhxnbaab 7.1 dubdustab məraja sən xərzhaka baar girafi bazhitə.

7.2 Baar girafi í wus'knbaab/torgambaab.

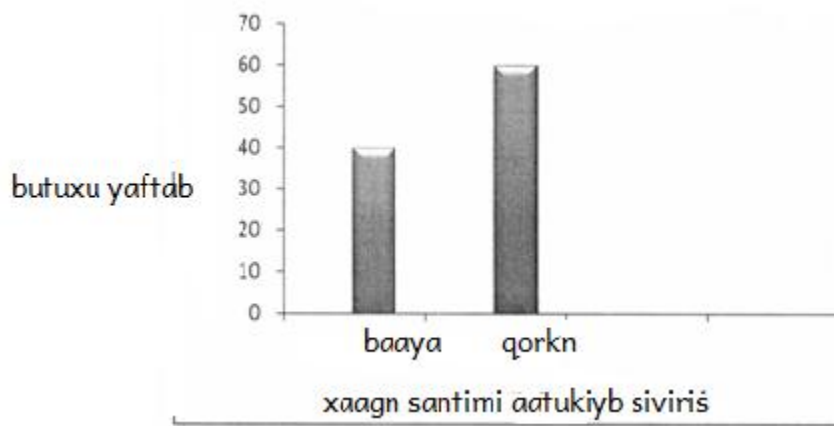
Baar girafi mərajara kaasuka í keksnbaab yeshnta í xaqamkab há footabara haaskn gatsu tamartikə. Baar girafi bata asta í mərajara wus'kutə í torgambaab há vyazxanta haqasta haas kotsnsab s;uva bata í tamaramə.

Bazhxnbaab 7.2

Dubdnkabaab bazha

Qoy xaagn saantimi gebm faad há ankiy ? askn faadns bata yaftukiyb daaba wozbaab siviri/daaba tē.?

Qoy xaagn saantimi haayqa saaqa n̄ butukabasta n̄ yafmbaab qoorkn há qenta baaya há sagnbaab haaskn qaanqa bazhxab baar girafi bata xsaaftəkē. Baar girafnsara tiitu setē ooxhnsara bangarsitē.

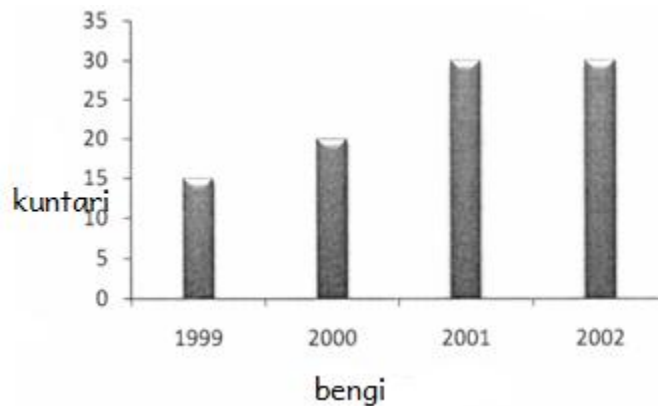
- A. Saantimins gebm há saaqa butuxu?
 - B. Baaya daaba/siviri gebm há saku?
 - Ch. Qoorkn daaba gebm há saku?
 - D . Xaagnbaab daabakn bastnta anga kesab naas tē?
1. Ítikn timirti iykn booqa kaari yaftukiyb tamaariska astamaariska gebm ishi kinta sesukiyb baar girafira timirti iynsara haaysukiyb ooxhutē girafns atu ankiyb mērajara tamaariskn maakitē.

Arxu kobxnbaab noogu

Baar girafiqa íti yafab bangarsara íti keknsbaab yeshnta rektangiri bata anxab haayqa gəb zhagabaab masmara bata xsaftab bangarsnska daansutə ní kiyamsamə.

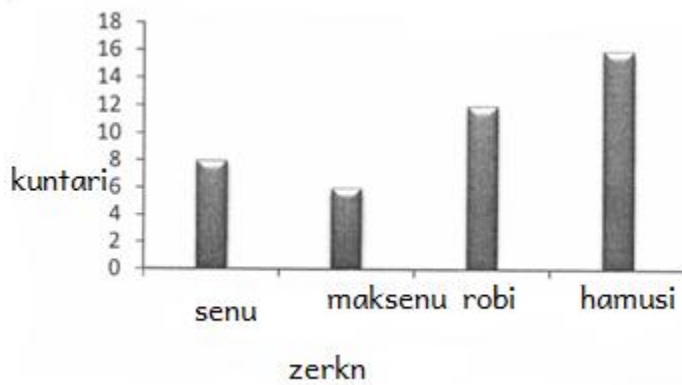
Atnsi 7B

1. Qoy kooz' haaykiyb 1999 kitə 2002 M.B há koos'ab xeefiqa há yafab haaskn qaanqabaab baar girafi bata xsaftakə.

- A. kooz' haaykiyb koytiges umxa há yafab naas bengiqa tə?
- B. kooz' haaykiyb 20 kuntari xeefi há yafab naas bengiqa tə?
- Ch. 1999 kitə 2002 M.B há koos'ab tefasta gebm kuntari xeefi tə?

2. Tuluwa sikuwari qoy giz tefasta fuurkiyb yaab təkə. Səngo kitə haamusu kiyb zerknqa há fuurab sikuwari sesukiyb baar girafi haaskn qaanqa bazhxakə. Girafinsara setə ooxhnsara bangarsitə.

- A. Tuluwa 16 kuntari há fuurab yir booknqa tə?
- B. Kubm bookn booqa koytiges sikuwarifuurxab yir booknqa tə?
- Ch. Kubm booknqabaabqa tefasta fuurxab sikuwari gebm kuntari tə?

7.3 Ishi fyaadiska 4 dirisi sakukiyb xsoxsnsab fyaadis bes'kn

Haas kotsnsab s'uvns bata xaagn fyaadis bes'kn , kadu fyaadis bes'knka kubm fyaadis bes'kn astə n bazhanta n tamaramə.

Xaagn fyaadis bes'kn

Xaagn fyaadis bes'kn n bazhnbaab fyaadisara wobshasta shifutə yiskn adiqə 2kn n bes'kamə.

Bazhxnbaab 7.3

Haaskn qaanqabaab ooxhara bazhitə.

1. Qoy 4qabaab kifiri tamaari hisaabi fatanaqa baaraqa 87 ka saynsira baaraqa 95 há yafukə. Xaagnbaab timirtins bes'kn gebm tə?
2. Qoy makini katamakn buta kaari saatiqa 80 k.m há inkə. Katamakn booqa kaari kaysta saatiqa 30 k.m há inkə Makins bes;ku saatiqa gebm k.m há in?

Haaskn qada astab ooxhnsara íti bazhukabta haaskn gatsu há maaktn íti bazhukikyb gonchi askn bes'knsara íti yafmbaab xaagnbaab fyaadinsara shiifutə xaagnkn íti bes'knta askn bangarsns dacha íti yafamə.

Amsu 7.3

Haaskn qaanqabaab fyaadns bes'kn bazhitə.

A. 75 ka 63

B. 84 ka 75

Asta há bazhxnbaab

$$A. 75 \text{ ka } 63 \text{ bes'kn} = \frac{75+63}{2} = \frac{138}{2} = 69$$

$$B. 84 \text{ ka } 75 \text{ bes'kn} = \frac{84+75}{2} = \frac{159}{2} = 79.5$$

Arxu kobxnbaab noogu

- Kadubaab fyaadis bes'kn n yafmbaab astab fyaadisara shiifutə 3kn n bes'kamə.
- Kubmbaab fyaadisara bes'kn n yafmbaab astab fyaadisara shiifutə 4kn n bes'kamə.

Bazhxnbaab 7.4

Haaskn qaanqabaab ooxhnsara bazhitə.

1. Shiifti 4 kifiri tamaari təkə. Qoytabaab semsteriqa hisaabi 82, saynsi 80 ka ingrzənga 81 há yafukə. Shiifti kadubaab timirtinsqa gebm bes'kn há koygu?
2. Olmay 4 kifiri tamaari təkə. Qoytabaab semsteriqa hisaabi 92, saynsi 90 , ingrzənga 91 ka amarnga 93 yi yaafukə. Olmay kubmbaab timirtinsqa gebm bes'kn yi koygu?

Amsu 7.4

Haaskn qaanqabaab fyaadis bes'kn bangarsitə.

A. 64, 76, 85

B. 52, 66, 73, 69

Asta há bazhxnbaab :

$$\begin{aligned} \text{A. } 64, 76 \text{ ka } 85 \text{ bes'kn} &= \frac{64 + 76 + 85}{3} \\ &= \frac{225}{3} \\ &= 75 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{B. } 52, 66, 73 \text{ ka } 69 \text{ bes'kn} &= \frac{52 + 66 + 73 + 69}{4} \\ &= \frac{260}{4} \\ &= 65 \end{aligned}$$

Atnsi 7 Ch

1. Haaskn qaanqabaab xaagn xsoxsnsab fyaadis bes'kn bangarsitə.
A. 15 ka 17 B. 23, 36 Ch. 57, 73 D. 85, 92
2. Haaskn qaanqabaab kadu xsoxsnsab fyaadis bes'kn bangarsitə.
A. 14, 18, 19
B. 57, 24, 33
Ch. 45, 64, 56
3. Haaskn qaanqabaab kubm xsoxsnsab fyaadis bes'kn bangarsitə.
A. 25, 52, 68, 83 B. 47, 73, 55, 71
Ch. 64, 52, 74, 86 D. 83, 95, 75, 97
4. Qoy tamaari hisaabi, amarangaka ingrizənga fatana bes'kn há yafab 80 təkə. Tamaarins hisaabi fatanaqa há yafab 70 ka amaranga fatanaqa há yafab 82 há footnta ingrizənga fatanaqa há yafab gebm há foota?
5. Kubm fyaadis bes'kn 8 təkə. Kadubaab fyaadis 10, 14 ka 6 təkə. Samab fyaadinsara basitə.

S'uva timirtinkn xhorxn

- Baar girafi dubdustab mərəjara kaasuka n̄ keknsnbaab yeshnta n̄ aska xaqamkab girafi zaara təkə.
- Baar girafi há bazhxukabta zhagabaab masmara mərəjinsqa yaftab há bata kaari há xsaaftamə.
- Baar girafi askn qaya ukuru footab zhagabaab rektangiriska há bazhxamə.

- Baar girafiqa yaftabara n̄ wus'kutəka n̄ keknsnbaab rektangiris shaadara zhagabaab masmara bata xsaafukiyb yafaka n̄ daansu kiyamsamə. Yiskn adiqə oshtab ooxhnskn bangarsi n̄ atsamə.
- Xaagn xsoxsnsab fyaadis bes'kn n̄ bazhanta wobshabaab fyaadis shiifutə 2kn n̄ bes'kamə. Kadu fyaadis bes'kn n̄ bazhanta kadubaab fyaadis shiifutə 3kn n̄ bes'kamə. Kubm xsoxsnsab fyaadis bes'kn n̄ bazhanta kubmbaab fyaadis shiifutə 4kn n̄ bes'kamə.

S'uva timirtinskn xhorxn ooxha

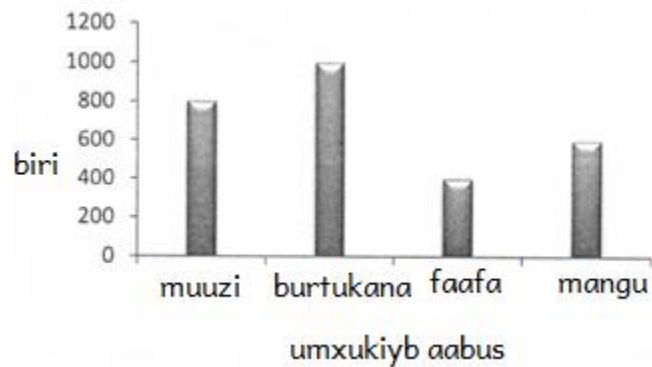
1. Geba kubmbaab timirtinsqa 100qa fatantə yi yafab haaskn qaanqabaab sənxərəzha bata xsaaftakə.

Timirti zaaras	100qa yi yafab
Amarənga	85
Ingrizənga	78
Hisaabi	83
Saynsi	80

Sənxərəzhns batabaab gonchi haaskn qaanqabaab ooxhns bangarsitə.

- A. Atnsnsara qaya antə baar girafi bazhitə.
- B. Amarəngaka Ingrizəngaka bes'kn gebm tə?
- Ch. Amarənga, Ingirzəngaka Hisaabika bes'kn gebm tə?
- D. kubmbaab timirtins bes'kn gebm tə.

2. Qoy kooz' haaykiyb muuzi, burtukana, faafaka mangu fuurknqa há yafab eki haaskn qaanqabaab baar girafi bata anxákə.

Baar girafinsara qaya antə haaskn qaanqabaab ooxhnsara bangarsitə.

A. Kooz' haaykiyb askn aab qexukiyb zaarasara fuurtə há yafab eki gebm tə?

B. Tefasta askn aab qexukiybqa angata eki há yafab naasqa tə?

Ch. Askn aab qexukiybqa angata koytiges eki há yafab naasqa tə?